

О. Забарний

Рішниця

м. Ніжин
2014

УДК 82 (477) (096)
ББК 84 (4 Укр.) 2-6
3 12

*Автор висловлює щиру подяку
депутату Ніжинської міської ради
Сергієві Охоньку за фінансову підтримку цього видання.*

Художник – *Анатолій Риженко*
Літературний редактор – *Олександр Гадзинський*

*На обкладинці використано портрет Лукерії
написаний Т.Г. Шевченком, 1860 р.*

Забарний О.В.

3 12 Грішниця. Драма та оповідання. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 120 с.
ISBN 978-617-640-134-6

До нової книги письменника і науковця Олександра Забарного увійшла драма «Грішниця» та кілька нових оповідань. Драма «Грішниця» – це щемна розповідь про кохання Тараса Шевченка до простої української дівчини з-під Ніжина Лукерії Полусмак. Палке кохання Кобзаря не знайшло відгуку у дівочому серці, що призвело до драми двох доль і тривалого тяжкого шляху прозріння жінки. П'єса написана за спогадами про поета Михайла Чалого, Наталки Полтавки, Олександра Кониського та інших дослідників біографії Кобзаря.

УДК 82 (477) (096)
ББК 84 (4 Укр.) 2-6

ISBN 978-617-640-134-6

© Забарний О.В., 2014
© Риженко А.М. (художник), 2014
© Гадзинський О.Є. (передмова), 2014
© Видавець ПП Лисенко М.М., 2014

ГРІШНИЦЯ ЧИ ЗНАПАСНИЦЯ?

Десь у кінці сімдесятих років минулого століття у Ніжині із творчим візитом перебував письменник Володимир Яворівський. Під час цікавого виступу перед студентами й викладачами педінституту він згадав про Шевченкову наречену Ликеру Полусмак, яка родом – рукою подати – із Липового Рога під Ніжином. Письменник розповів про історію кохання Тараса Григоровича і Ликери, означивши його як справжній шекспірівський сюжет.

Нам, тодішнім студентам філологічного факультету, у загальних рисах було відомо про перипетії життя Великого Кобзаря. Але не прийнято було тоді у тоталітарній країні, застебнутій на всі гудзики, знати у подробицях приватне життя навіть таких особистостей, як Шевченко. Хоча й вільно могли читати белетризовані біографії А.Моруа про Гюго чи Бальзака. Про своїх же геніїв – зась. Ідеологічний символ мав бути очищеним від лущиння інтимних деталей... Розповідь В.Яворівського стала тим одкровенням, яке дало змогу глибше зрозуміти Шевченкову душу.

Про останнє кохання Тараса Шевченка, як стверджував ще П.Зайцев, є численні документи і широка мемуарна література. У художній літературі, однак, цей драматичний епізод Шевченкового життя відображений досить скупо. П'єси Володимира Канівця, Олександра Денисенка, повість-есе Станіслава Реп'яха... Вони мало відомі широкому загалові. І ось напередодні 200-річного ювілею Тараса Шевченка свій внесок у художнє осягнення даної теми робить ніжинський автор Олександр Забарний.

Жанр його дебютної п'єси «Грішниця» вкладається у визначення художньо-документальної драми, що заснована на спогадах учасників подій і дослідників біографії Тараса Шевченка. Саме жанрові особливості й визначають перебіг колізії твору: сама по собі достатньо динамічна її зовнішня

складова (відомо, що роман поета з Ликерою тривав трохи більше трьох місяців). Однак автора більше цікавлять внутрішні, психологічні причини конфлікту. Тому він щедро дає слово учасникам цих подій. Перед нами оживають яскраві спогади сучасників Шевченка з їхнім часто контроверсійним баченням ситуації. Саме вони і складають наративне ядро твору. Особливістю цієї п'єси є те, що активно діють у ній центральні персонажі (Шевченко і Лукерія), а інші – аналізують і коментують любовний роман уже у своїх спогадах. Але ж саме вони, другорядні персонажі, і втручалися у стосунки Тараса й Лукерії, саме вони й сприяли любовній катастрофі поета...

Відомо, що Ликеру Полусмак, її життєву поведінку, її вчинки у взаємовідносинах із Шевченком пізніші інтерпретатори оцінюють по-різному. До недавнього часу переважало негативне ставлення до Ликери – можливо, через «перевіяні» для загалу спогади про поета.

Олександр Забарний подає нам інший, більш збалансований образ Ликери, заснований на докладнішій інформації і про її життя загалом, і про відносини із Шевченком зокрема. Такий підхід дає змогу об'єктивніше і, зрештою, співчутливіше поставитися до Ликери. Тому й п'єса називається «Грішниця», а не, скажімо, «Занапасниця»... З цієї ж причини автор так добирає матеріал, що образ Ликери постає мінливим, амбівалентним: з одного боку – мила українська дівчина, щоправда, досить легковажна; з іншого – «завидюща, корислива сільська дівка, котра своєю дурною зрадою вкоротила поетові життя». Інша річ, що закоханий Шевченко волів бачити у Ликері перше втілення. А щодо недоліків – вони здавались йому якраз чеснотами: норавлива – значить, не кріпацької душі. Він не помічав її зосередженості на матеріальному, її розпусності. А що невчена – то діло наживне. Чим скінчилася та «наука» – відомо...

Шевченко бачив у Ликері господиню власної «хати і кімнати», майбутню матір своїх дітей. Він хотів облаштувати нарешті своє особисте життя, стати Господарем і Батьком.

Психоаналітики твердять, що так буває з митцями: вони прагнуть знайти себе в жінці – замість того, щоб бачити у жінці лише жінку.

Ликера не виправдала Шевченкових сподівань. Він сам визнає згодом, що це була історія Дон-Кіхота і Дульцінеї. Один із дослідників цієї любовної поразки Шевченка знаходить для визначення її суті іншу літературну паралель: «Не вийшов із нього Пігмаліон, а з неї Галатея. Та пройшов час, і вона стала такою, якою він хотів і мріяв її бачити. Всім життям спокутувала вона бездумну провину своєї юності».

Саме тому ще одним позитивом п'єси Олександра Забарного є зображення не лише гріха головної героїні, а й тяжкої спокути за нього. Дія твору починається у 1916 році, в останнє літо Лукерії Полусмак. Власне, цей часовий вимір є своєрідним обрамленням твору: саме тоді ми знайомимося із старенькою Шевченковою нареченою; саме тоді і тут, у Каневі, біля Тарасової могили на Чернечій горі, ми з нею і прощаємось. Так і закінчується драма – пристрасним монологом Лукерії Іванівни, що є і спокутою, і признанням у любові, й останнім прощанням із тим, кого так необачно втратила...

Основна ж дія драми відбувається у 1860 році у Санкт-Петербурзі та його околицях. Саме тут глядач увійде в особливий світ п'єси-розповіді, п'єси-розмови, де перед ним розкриються і несподіваний Шевченко (адже сходить до нас зі славетного п'єдесталу у побутово-психологічні реалії), і невідома Лукерія (втілена у двох вікових іпостасях – дразливо-збудлива у молодості і печально-мудра у літні роки). Звучатимуть зі сцени автентичні спогади, звучатимуть вірші Тараса Шевченка, народжені із болю й кохання...

Чи відбудеться зрештою реабілітація Лукерії? – судити глядачеві. Хочеться сподіватись, що у цієї п'єси буде довге сценічне життя і неперубутня глядацька любов.

Олександр Гадзинський – літературознавець.

ДО СУЧАСНИКІВ

*Він вдивляється в нас із-під грізних повік
В Запоріжжі, у Києві, Львові...
Не шануймо Шевченка один раз на рік,
Він не хоче такої любові!*

*Бо чому ж ми давно примирились із тим,
Що триває хохлацька образа:
Ми й жінок раз на рік засвятковуєм в дим,
І з похмілля шануєм Тараса!*

*І лаштуєм йому над портретами німб,
І складаємо щирі присягу,
І поблажливо платимо Бuzині
Тридцять гривень за власну зневагу!*

*За Шевченківську премію чинемо торг,
І вискиглюєм мову благально...
Так віддаймо Шевченку невиплатний борг
Хоч би Леніна в трос заарканьмо!*

*Опромінює нас із-під грізних повік
Радіація лютого болю...
Не шануймо Шевченка один раз на рік,
Не вбиваймо такою любов'ю!*

Олександр Гадзінський

За спогадами Михайла Чалого,
Натайки Полтавки
та Олександра Кониського

ГРІШНИЦЯ

Драма на дві дії

Лукерра Полусмак, 1870

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Лукерія Іванівна Яковлева-Полусмак – літня жінка із ознаками в'янучої краси, 65 років.

Тарас Григорович Шевченко – український поет і художник, 47 років.

Лукерія Полусмак – молода дівчина – служниця, 20 років.

Лукеря – дівчинка 5 років.

Аврам Бондаренко – міщанин, 50 років.

Микола Якович Макаров – поміщик, публіцист і критик, господар Лукерії, 37 років.

Варвара Яківна Карташевська – його сестра, поміщиця, пані, якій прислужувала Лукерія, 28 років.

Олександра Михайлівна Білозерська-Куліш – пані, українська письменниця, дружина П.Куліша, 32 роки.

Надія Михайлівна Білозерська-Забіла – її сестра, пані у якої служила Лукерія Полусмак, 34 роки.

Надійка – її донька, дівчинка 10 років.

Микола Гербель – ліцеїст, 19 років, згодом відомий російський поет-перекладач, видавець творів Т.Шевченка.

Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський – український письменник, етнограф, історик, товариш Т.Шевченка, 45 років.

Микола Іванович Костомаров – український поет, історик, публіцист, товариш Т.Шевченка, 43 роки.

Іван Сергійович Тургенєв – російський письменник, 43 роки.

Олексій Михайлович Жемчужников – російський поет, гуморист, 39 років.

Анастасія Іванівна Толстая – графиня, дружина Ф.П.Толстого, віце-президента Академії мистецтв, 45 років.

Економка – жінка 45 років.

Репетитор – молодий хлопець із повадками столичного ловеласа, 23 роки.

Жінки, чоловіки, ліцеїсти, прислуга, ряджені.

Дія відбувається переважно у 50-60 роках ХІХ століття.

ДІЯ ПЕРША

Ява I

(Канів, 1916 рік, вулиця під Чернечою горою. Через залу прямує струнка жінка в чорному. Обличчя її закрите вуаллю. На сцені чоловіки, жінки, квіткарка. Десь на вершині задника облаштований хрест – то могила Тараса Шевченка)

Чоловік 1: (вказуючи в залу рукою) – Люди, дивіться... Он вона... Он вона йде!

Чоловік 2: – Та хто? Хто вона?!

Чоловік 1: (зняюково) – Як хто... Пані Лукерія... Шевченкова наречена...

Чоловік 2: – Диви. А звідкіль ти знаєш, що то вона?

Чоловік 1: – Та її кожен у нас в Каневі знає. Ось уже одинадцятий рік пішов, як приїздить до нас із Санкт-Петербурга... Спочатку найжджала лишень влітку, а згодом – з весни до глибокої осені. Знімала квартиру і біля Маланчиного потоку, коло підніжжя Тарасової гори, і біля Сухого потоку, коло підніжжя гори Гончарихи. А найкраще їй було на вулиці Монастирок, у хаті Єрофія Ігнатенка. Звідти було найближче до Шевченкової могили. А це вже останні п'ять років мешкає в Каневі безвиїзно. Жила спочатку у Аврама Бондаренка на Сильці, а останні років зо два перебралася до богадільні, що коло Преображенської церкви. Каже, що їй звідти ближче до Тараса ходити... Бо з Сильця, від Бондаренків далеко, ноги болять.

Чоловік 2: – Отакої ! А чого туди щоденно ходити..? Та й взагалі, на що вона тут чекає? Що загубила?

Чоловік 1: – Каже, що чекає смерті... виглядає. А загубила що?.. Та певно, спокій і душевну рівновагу... А може, настав час спокути... Хто ж його знає? Але ходить на

могили Тараса справно, щодня. І в стужу, і в спеку.
І по буднях, і в святки...

Чоловік 2: (задумливо) – Тяжкий, видно, камінь у неї на серці, тяжкий, а скинути ніяк не може...

Чоловік 1: (хреститься) – Прости, Господи, гріхи наші: і вольнії, і невольнії... Прости, бо не відаємо, що творимо!

(Лукерка проходить повз них)

Чоловік 2: (в спину) – Грішниця!!!

(З глибини сцени виходять двоє жінок. Лукерія зупиняється біля квіткарки)

Жінка 1: (злостиво) – Відьмачка! Занапастила чоловіка, а тепер кається. Пізно... Змолоду треба було не грішити. А тепер бачте, яка пані: жалійте її...

Жінка 2: (співчутливо) – Та побійся Бога, сестро! Хіба ж вона в кого щось просить! Чи жебракує? Уже ж скільки літ тут. А яка майстриня чудова, вишивальниця... Щоб заробити на шматок хліба підрублює хустки, шие наволочки, верхній та спідній одяг. Знана в Каневі швачка... А які чудові рушники вишиває! На полотні немов душа її розцвітає.

Жінка 1: (перебиває) – Та чорна у неї душа... Чорна!

Жінка 2: (зупиняє її порухом руки) – Не нам судити, сестро! Є Божий суд і Божа кара. Але щось приланцювало її до Тарасової могили, щось тримає... Щось тягне до отого Хреста *(вказує пальцем на Хрест, що намальований на заднику)* Не хотіла б я її долі... Бо важка вона в неї, ой важка!

Жінка 1: – А в кого вона легка, сестро! У тебе чи у мене? Усі під Богом ходимо... Але ж якщо не порушував заповіді Господні змолоду, то з ними й живеш. Спасибі Богу, ми ж з тобою у дівках не засиділися, чоловіків маємо, діточок... Он вже скоро онуків виглядати будемо... І усе нам Господь дав. І хату, і рід, і долю... А чому?! Бо усе життя у смиренії живемо.

У злагоді зі своєю душею... А їй наче прикипіло до отого Хреста! *(рукою вказує на хрест)* Які такі гріхи спокутує?! Чого ж не доживає вік, як усі люди?

Жінка 2: (хитає головою) – Не суди сестро, то й не судима будеш... Кажуть, і у неї чоловік був, і діточок аж п'ятеро... І будиночок, і крамничка, ще й салон модний... Десь аж під Санкт-Петербургом... У селі отому., що зовсім не село, а містечко таке пишне... Царське, от! Так от у Царському Селі у неї усе було.

Жінка 1: (здивовано) – Та що ж то за лиха година? Чому ж їй там не сиділося при родині? Чому світом блукає, до землі нашої серцем приросла? А діти ж як? Не жаль матері?

Жінка 2: (киває на чоловіка, що якраз з'являється на авансцені) – Та не знаю я до пуття... Он давай у Аврама Бондаренка запитаємо. Він з нею приятелює... Вона два роки тому дитину йому врятувала від болячки якоїсь. Останні копійки на ліки віддавала, мазі якісь власноруч готувала. Кажуть люди, ледь-ледь не вмерла дитина. Може, Господь її даром якимось наділив?

Жінка 1: (перебиває) – А може, все це від лукавого... Відьмацьке це! Ото злигалася із Сатаною. То він і крутить. Диви, диви, як квітки перебирає...

(Панянка в чорному схилилася над кошиком квіткарки і вибирає квіти. Вагається, які взяти – чи дві білі, чи дві жовті.

Зрештою спиняється на білих)

(Підходить Аврам Бондаренко)

Аврам: (кланяється) – Доброго дня, Лукеріє Іванівно. Ви до Тараса Григоровича? Сьогодні Ви рано...

Лукерія: – Доброго дня і Вам, Авраме Юхимовичу. Так, іду до Тараса... Сьогодні я маю йому сказати щось особливо важливе... Сьогодні я бачила сон, а в ньому я бачила нас – обох... Ми стояли у парі такі веселі і трималися за руки. А ще Тарас наспівував мені пісеньку. Оту, що любив змолоду, або навіть з дитинства: *(наспівує)*

«А ми просо сіяли, сіяли,
Ой, дід-ладо, сіяли, сіяли.
А ми просо вилопчем, вилопчем,
Ой, дід-ладо вилопчем, вилопчем».

А навколо нас хмари, хмари, хмари... А десь далеко знизу чути передзвін. Правда ж, Авраме, це – знак? Це не марення, це – справді знак... Невже ж Бог мене пробачив, невже простив провину мою давнішню... Якби то так... Але ж я грішниця! Боже, яка я велика грішниця!!! Чи відмолила гріхи свої за життя? Чи доведеться спокутувати смерть?

Аврам: – Заспокойтесь, пані Лукеріє... Хто із нас безгрішний. Господь милостивий. Він усе чує, усе бачить, усім воздасть за гріхи... Але ж, як батько, усіх і простить. Не крайте свого серця. Безвинне воно... А навіть якщо і є гріх, то спокутий він, відмолений, виплаканий гіркими сльозами... Ви ж усього зреклися заради Тараса... І вроди своєї, і достатку... Від дітей власних відреклися, від світу. То невже ж цього замало?

(Жінки стоять, дослухаються)

Лукерія: – Ой, мало Авраме! Мало... Страшний гріх на мені. Ой, страшний. Молода була, нерозумна... Усе панною мріяла стати... На фаєтоні їздити. То й занастила його, знехтувала його любов'ю... Якби не я, то він, певно, ще б і пожив. Та певно ж, що пожив. Не любов його зрадила, а я серце із грудей вирвала... Вирвала і кинула на поталу... Чи ж знала я? Чи ж розуміла, жінка, розбещена бажанням, чиє серце викидаю? Над чиєю любов'ю насміхаюся?... *(закриває обличчя руками)*

Аврам: *(співчутливо)* – Не карайте себе пані Лукеріє! Не карайте... Не ви звели Тараса Григоровича з цього світу. Не ви... То кріпаччина клята, сирітство, панський батіг, злидні, солдатчина, бездушний, сирий Петербург... Чужа земля!

Лукерія: – Не втішайте мене Авраме. Не потрібно. Міру моєї провини знає Господь та я! Він і розсудить... Але як могла я?.. Як могла не повірити у щирість і праведність його думок, його бажань... у святість його любові! Авраме, та він же на цих схилах будиночок мріяв побудувати, щоб жити зі мною у парі. Він яблуньку і грушку братові посадити звелів, щоб родили на добро... Він із далекого Петербурга прагнув сюди на Україну. Бо Україна для нього була все! Він хотів, щоб у нас діточки були (*гірко тужить*). Були... А я понароджувала їх від гіркого п'яниці, від крутія, який і мою долю пропив, і дітей моїх... А найперше, свою власну... І не врятували мене ані гроші, ані діти, не від любові народжені, ані удаване панство... Наймичкою я народилася – наймичкою і помру! Прощай, Авраме. Спасибі тобі за добре слово.

(Повертається і йде вглиб сцени. Аврам сумно дивиться їй у слід)

Жінка 1: – Бачиш сестро, відьмачка вона! Занапастила чесну християнську душу... Сама ж каже.

Жінка 2: – Не кажи так, сестро. Не кажи... То душа її голосить, молить прощення. Тяжке каяття... (*звертається до Аврама*) Авраме, а де її чоловік, про якого згадувала? Де ж діти? Чому кинули матір напризволяще?!

Аврам: (*голосно, дивлячись у залу*) – Помер чоловік її від пияцтва. Років із п'ять як помер... Та й чи чоловік то був?! Навіть у церкві при вінчанні уже випивши стояв. Чоловіка Бог дає, а не жінка обирає. Бог дав їй Тараса, а вона прогледіла... Молода була, сліпа... А діти? Що діти, якщо вони не від любові народжені. Повиростали... Порозліталися... Свої гнізда повили. А мати... А мати для них – зозуля-зовиця. Була колись – і нема. Виросли без материнського тепла та батьківської ласки то й звикли, зчерствіли душею.

Жінка 1: – А кажуть, ніби сам цар вислав цю Лукерку зі столиці за зв'язки із безбожником Шевченком. Ненависть до Кобзаря перенеслась і на його наречену. А ще кажуть, що вона приїздить до Канева набрати грошей від шанувальників його творчості. Одним словом – шахрайка!

Жінка 2: (*журливо*) – І чого тільки люди не набрешуть. Не бачила я, щоб отак шахрайка слізьми обливалася. Не бачила, щоб у заметіль, у стужу на могилі так тужила. А якщо хтось із небайдужих і дасть якусь копійчину, то вона її до церкви несе...

Аврам: (*перебиваючи*) – Правду кажете, жіночко! Щороку для шанувальників, які приходили до могили Тараса, справляла панахиду по Шевченку. Того дня на могилу клала хлібину, яблука, цукерки, апельсини. Наймала півчу з попом, яка із п'ятьма корогвами та хрестом йшла від Преображенської церкви, що під горою Московкою, до самої могили, співаючи. А за це гроші треба платити, ще й немалі. А які її заробітки... Що зекономить на харчах, те й заплатить. Усі розійдуться, а вона лишиться на могилі сама, та плаче-плаче.

Жінка 2: – Таки так. Минулого року я сама була на роковинах. Так вона виносила коливо. Власноруч варила багато, прикрашаючи ізюмом та цукерками. Кожному, хто підходив, клала в жменю велику ложку його, повторюючи: «За Тараса... За Тараса...» Після панахиди всі розійшлися, а вона лишилась. І довго ще, озираючись ми бачили її чорну постать схилену на білий чавунний хрест... Ніхто в ці хвилини не насмільювався підходити до неї. Стала Чернеча гора для неї Голгофою...

(У цей момент різко вдарив грім із блискавкою, на сцені вимкнули світло. Розкати грому і блискавки продовжувалися кілька хвилин.)

Світло прожектора вихоплює в глибині сцени біля хреста постать Лукерки Полусмак. Вона знімає із себе чорного шарфа(чи хустку) і пов'язує нею хрест).

Лукерія: – Ось і стала я панною, Тарасе! Не для тебе, так для людей. Звуть, величають: «Пані Лукерія, пані Лукерія...» А я так цього колись бажала.... Ще маленькою пам'ятаю, як старий пан Макаров говорив мені : «Лукеріє, це ти зараз дівчинка, а як виростеш то станеш справжньою пані. Будеш по Ніжину їздити фаетоном». І мама так казали, поки живі були... А коли померли, то й балачки кінчилися. Молодий пан Макаров у ліцеї навчалися, а згодом до Петербурга подалися. Мене з собою не взяли... Підросла та й пішла в служниці до його сестри, пані Карташевської. Принеси, подай... Чому не підметено? Чому парасоля не там стоїть? А мені самій хотілось перед отим люстром покрутитися, поприміряти капелюшки... Саме там на біду, чи на радість і зустріла я тебе. Такого статного і галантного... Хоча, знаєш Тарасе, то вже було потім... Значно пізніше... Та ти вже певно і не пам'ятаєш, коли я вперше стріла тебе. Я ж тобі цього не говорила і не нагадувала. Ані при нашому знайомстві, ані при зарученні, ані в оту трикляту ніч, яка перекреслила усю мою долю і моє життя. Я тобі ніколи не казала про оту, нашу найпершу зустріч, коли ти знайшов мене покинутою одну-однісіньку на усьому білому світі. Це було у Ніжині, на Масляну...

Ява II

(1846 рік. Ніжин. Масляна. Народні гульбища на базарі, на міській площі. По авансцені походжає маленька дівчинка років 5-6, вона когось шукає. А на сцені розігрується справжнє карнавальне дійство.

*Ходять ряджені, спів, гамір, танці. Готуються спалювати дідуха
Із юрби танцюючих ряджених вибираються зі сміхом два ошатно
вдягнуті чоловіка – це Тарас Шевченко та Олександр
Афанасьєв-Чужбинський)*

*Тарас Шевченко: (сміючись) – Ну що за чудове місто Ніжин!
Скільки ніжності у самій назві – Ніжин...*

*Афанасьєв-Чужбинський: – А як тобі, Тарасе така назва
Уненеж, чи Нежатин...?*

*Шевченко: – Та ні брате, то вже не те... Не так ладно, не так
милозвучно... А тут немов саме у вірш проситься:
І Ніжин ніжно ніжиться...*

*Афанасьєв-Чужбинський (грайливо підхоплює): – І шинка
гарно ріжеться...*

Шевченко: (сміючись) – І чарка гарно п'ється...

*Афанасьєв-Чужбинський: – І добре пісня ллється.
(Співають обидва, обнявшись за плечі)*

*Як служив же я у пана, та першеє літо та літо,
Заслужив же я у пана курочку за літо.*

*А та курка – щebetурка, по садочку ходить, та й ходить,
Курчаточок водить, та й водить...*

Шевченко: – А яка тут смачна горілка!

Афанасьєв-Чужбинський: – А яке знатне пиво!

Шевченко: – А які смачні огірочки!

Афанасьєв-Чужбинський: – А яке запашне сало!

Шевченко: (допитливо) – З прорізью?

Афанасьєв-Чужбинський: – Та звичайно ж з прорізью!

Шевченко: – Ні, не знаю!

Афанасьєв-Чужбинський: – То ходімо в шинок, пригощу!

Шевченко: – Ні, не підемо....

Афанасьєв-Чужбинський: – Та чому ж?!

*Шевченко: – Бо там шинкарка. А де шинкарочка, то там і
чарочка.*

(Обоє сміються, підхоплюючи пісню)

Як служив же я у пана та другеє літо, та літо
Заробив же я у пана качечку за літо.

А та качка кря-кря, кря-кря по садочку ходить та й ходить,
Каченяток водить та водить.

Шевченко: – Свята і праведна українська земля! Олександрє,
а скільки в Ніжині церков та храмів?

Афанасьєв-Чужбинський: – Двадцять сім, Тарасє!

Шевченко: – Воістину свята земля... То ти тут вчився?!

Афанасьєв-Чужбинський: – Так, братє! Мав щастя закінчу-
вати фізико-математичний ліцей князя Безбородька.
Самє тут моя альма-матер. І моя, і Миколи Гоголя, і
Нестора Кукольника, і Євгена Гребінки, і Віктора За-
біли, і Аполлона Мокрицького...

Шевченко (перебиваючи): – Як, і Аполлон тут навчався? Та це
ж мій побратим по Петербургській академії мистецтв.
Ми ж у «великого Карла» навчалися...

Афанасьєв-Чужбинський: – Але ж перед цим він закінчив
Ніжинську Гімназію вищих наук...

Шевченко: – То кажє і Микола Гоголь, і Євген Гребінка тут
навчалися?

Афанасьєв-Чужбинський: – Так таки так, братє Тарасє!

Шевченко: – Яка ж щедра на таланти наша українська земля!
Яких духовних велетнів вона родить. Заздрю вам,
хлопці! По-доброму заздрю...

(На сцені з'являється гурт ліцеїстів, серед них Микола Гербель)

Юнак 1: – Хлопці, погляньте! То ж сам Тарас Шевченко!

Юнак 2: – Та де? То тобі від горілки привиділось... Звідки
йому тут взятися...

Гербель: – З Петербурга! Хіба ж ти не читав у «Губернських
відомостях», що «Черниговщину посетил известный
малорусский поэт Тарас Шевченко». То так воно і є...
Учора був у Прилуках, а нині гостює у нас. Зупинився
на поштової станції. Я вже й кімнату дізнався, хотів
звечора завітати.

Юнак 1: – Так він тебе і прийме... До нього певно, черга.

Гербель: – Прийме, чи не прийме – то вже інша справа, а спробувати треба.

Юнак 2: – То чого чекати, спробуй тут...

Гербель: – І спробую... (*пригладжує чуба і підходить до Шевченка*)

Афанасьєв-Чужбинський: – Чого хочеш, хлопче?

Гербель: – Перепрошую, я до Тараса Григоровича.

Шевченко: (*з подивом*) – Ну-ну! І яка у тебе справа до мене юначе?

Гербель (*помітно хвилюючись*): – Тарасе Григоровичу... Тарасе Григоровичу... Дорогий наш... Ви... Ви... – зоря вранішня нашої поезії... От ми, ніжинські ліцеїсти, (*показує рукою на хлопців що підійшли*) вважаємо Вас за свого вчителя.

Шевченко: (*посміхаючись*) – Я ж не професор, я художник.

Гербель: – Тарасе Григоровичу, ви не розумієте..., так, ви не професор. Ви – поет! Великий поет!!!

Шевченко: (*задоволено звертаючись до Чужбинського*) – Слухай, Олександр, як мене у Ніжині шанують...

Афанасьєв-Чужбинський: – Та хіба лише у Ніжині. А у Чернігові, Прилуках, Києві, Харкові... Хлопці чистісіньку правду кажуть.

Шевченко: (*задоволено*) – Ось як... Ну, то що ж ти, юначе, хочеш?

Гербель: – Автографа... Напишіть щось на згадку.

Шевченко: – Так нічого ж немає. Ані паперу, ні пера, ні чорнила.

Юнак 1: (*подає клатоть паперу*) – Ось-ось, є папір...

Юнак 2: (*дістає з кармана олівець*) – А ось олівець...

Шевченко: (*сміючись Гербелю*) – Ну, підставляй тоді плечі... До речі, як тебе величати?

Гербель (*пригинає спину*): – Микола Гербель.

Шевченко: – А що ж написати? (*замислився*) Напишу оцей.

Присвячений Гоголю. (*Читає*):

За думою дума роєм вилітає;

Одна давить серце, друга роздирає,

А третя тихо, тихесенько плаче

У самому серці, може й бог не баче.

(*Шевченко засильно натискує на олівця і той ламається*)

– От бісова година... Олівця зламав... Дописати нічим.

Гербель: – То нічого, Тарасе Григоровичу. Нічого... А можна я

сьогодні у вечері до Вас на поштову станцію завітаю?

Можна?.. Я і альбома з собою візьму, туди вірша і

допишете... Не відмовте, Тарасе Григоровичу!

Шевченко: – Ну що ж з тобою поробиш, Миколо. Та зви-

чайно ж, приходь... Приходь десь близько вось-

мої... Чаю поп'ємо.

Афанасьєв-Чужбинський: – І не тільки...

Шевченко: – Не слухай його, юначе. Приходь, погосто-

мимо... І друзів своїх забирай... (*хлопці задоволено*

закивали головами)

Гербель: – Дякуємо Вам, Тарасе Григоровичу! То ми

обов'язково прийдемо...

(*Хлопці збентежено полишають сцену. Майже при виході Гербель*

зупиняється і кидає в зал)

Гербель: – Я обов'язково перекладу його «Кобзаря»... Пе-

рекладу російською, французькою... Хай увесь світ

дізнається, який то великий чоловік, який то геніаль-

ний поет... (*виходить*)

Шевченко: (*звертає увагу на дівчинку*) – А це що за красуня?

Що за янгол? Дитя, ти чие? Чи не загубилася ти часом

у цьому вирі людському?

(*Дівчинка дивиться на Шевченка і мовчить*)

Шевченко: (*присідаючи біля неї*) – То як тебе звати, янголе?

Дівчинка: – Лукерка...

Шевченко: (*жартома наспівує*) – Ой, Лукерко, на цукерку, усміхнися люблю!

(*Дістає із кишені цукерку і дає дівчині. Та бере і киває головою на знак подяки*)

– А де ж твоя матуся?

Дівчина: – Немає... Дядьку, дайте півника...

Шевченко: (*збуджено*) – Півника хочеш? Олександрє, мерщій купи мені півника... Дитя просить. Та не барися...
(*Чужбинський виходить*)

Шевченко: – То ти загубилася, мила... Що ж вдіяти? До кого йти? Заберу я, певно, тебе до себе, щоб не замерзла була. А там щось вирішимо.

(*Повертається Чужбинський. Шевченко забирає півника на палочці і протягує дівчинці*)

Шевченко: – Тримай, серце моє... Чи такого ж ти хотіла!? (*дівчинка ствердно хитає головою*) – Олександрє, забираймо її до нас. А то тут замерзне, або ще якась напасть трапиться...

Афанасьєв-Чужбинський: – А може, краще у поліцію?

Шевченко: – Може й краще... Та не годиться дитя до буцегарні віддавати...

(*У цей час на сцену вибігає захекана економка*)

Економка: – Лукерко! Бісова душа... Знайшлася, слава Богу! Ну де ти занастилася? Де тебе чорти носять? Щоб я пану сказала, якби оце тебе не знайшла?! Чого мовчиш? (*хапає за руку*)

Шевченко: – Чого ж ви, матінко, за дитям так погано доглядаєте. Не дбаєте... Полишили тут, серед люду.

Економка: (*похмуро*) – Та не матінка я їй... Не матінка... Економка я у будинку пана Макарова.

Афанасьєв-Чужбинський: – Це не того, що син у ліцеї навчається?

Економка: – Того... того. Навчався наш Миколаша у ліцеї.
Справно навчався. Минулого року, спасибі Богу,
закінчив...

Шевченко: – То ж чия це дівчинка така прегарна?

Економка: – А нічия... Наша... Двірні... Сирота вона... сирота. Матір років два як поховали... А батько минулоріч, взимку, на Миколая, представився... Так що сирота вона, кругла сирота... *(плаче, витирає хусткою очі)*

Шевченко: *(звертаючись до зали)* – Сирота! Яке страшне і жорстоке слово, а ще жорстокіша доля... І уже не стало свята... І настрою святкового не стало. Сирітство усе перетворило на сльози... Гіркі сльози... Я ж і сам сирота! *(декламує)*

Одне однісіньке під тином
Сидить воно в старій свитині
Мені ж здається, що то я...
Що се ж та молодість моя...*

Сирота... І оця, маленька квіточка, уже також обморожена лиховіями сирітства. Яка ж доля на неї чекає? Які муки? Боже, дай їй доброї! Захисти! Вона ж твоя дитинка! *(хреститься)*

(Лунає грім, блискавка. На сцені стає темно. Грім і блискавка лунають ще кілька хвилин, потім прожектор вихоплює постать Лукерії, що схилилася над хрестом)

Лукерія: *(журливо)* – Отак-то і відбулася наша перша зустріч, Тарасе. Саме так... Там, у Ніжині... А ти мене й не впізнав. Я ж тебе запам'ятала на все своє життя. А особливо твої очі. Такі великі, сірі, що аж світилися добром... Добром і любов'ю. І цукерка твоя була солодка... Найсолодша у світі... А ти тоді був так гарно вдягнений... Ну, як справжній пан... Коли ж мене Христя забрала від тебе і повела до Липового Рогу,

* Тут і далі поезії цитуємо за виданням : Шевченко Тарас Григорович ПЗТ у 12 томах, Т.1,2. Поезія – Київ, «Наукова думка», 2003.

додому, я усю дорогу плакала. А півника твого довгий час не наважувалася з'їсти. Увесь час пригадувала, який ти добрий... Може того, Тарасе, і послав Господь мені нашу першу зустріч... Щоб я розгледілась..., зрозуміла..., щоб не обминула своєї долі. Та хіба ж вгледиш... Наступна наша зустріч відбулася вже на чужині, в Санкт-Петербурзі, аж через п'ятнадцять років. Наші життєві стежини знову перетнулися, збіглися і сахнулися одна від одної. Зустрілися ми в січні 1859 року, в Санкт-Петербурзі, на вулиці Великій Московській у будинку Карташевських. Варвара Карташевська була донькою старого пана Макарова, і сестрою мого молодого пана. З восьми років я їй прислужувала, хоча за законом дітям дозволялося працювати з чотирнадцяти. Але мене віддали з восьми, щоб молодій панянці було з ким бавитися, адже вона лише на п'ять років була старша за мене... то я була живою лялькою. Її гувернантка, Софія, дуже мене полюбила. Тож вчила нас грамоті разом, читати і арифметиці. Я завжди скоріше рахувала, а тому пані Варя була зла на мене і щипала так боляче... А коли почали вивчати французьку, то не дозволила разом з нею відвідувати уроки. Я плакала... Коли пані Варвара одружилася, то взяла мене до Петербурга в прислужниці. Карташевські мене одягли в малоросійську одягу, і все я було прислужую до столу... Одних стрічок було на мені яких півсотні аршин та з десять ниток намиста... У Карташевських були літературні вечори. Пани там збиралися два рази на тиждень. Там бував Тургенєв, Жемчужников, Костомаров – багато бували, а Куліша ніколи не було. Анненков був ще. Він потім женився на тій, що сватали за Шевченка. Тут я й зустріла тебе, Тарасе!

(Прожектор гасне, темрява, стиха лунає музика).

Ява III

(Січень 1859 р. Санкт-Петербург, будинок Карташевських. Літературний вечір. Лукерія приймає одержу у панів, що приїжджають)

Іван Тургенєв: (скидає шубу на руки Лукерки, розмовляє російською) – Ух, какая молодичка! (намагається хлопнути по сідниці).

Лукерія: (удавано набусурманившись) – Я не молодичка, пане, я ще дівчина.

Тургенєв: – И все равно, у-х! (входить Варвара Карташевська)

Карташевська: (з посмішкою, говорить російською мовою) – Иван Сергеевич! Как я рада видеть Вас... Милости просим. Николай Яковлевич скоро будет...

Тургенєв: – Чудная Варвара Яковлевна, и я тоже искренне рад видеть Вас... Как Ваше здоровье? Зима нынче в Санкт-Петербурге суровая. Не болеете?

Карташевська: – Слава Богу, Иван Сергеевич, нет. А как Ваше бесценное здоровье? Над чем нынче работает витязь великорусской прозы Иван Тургенев?

Тургенєв: – Помилуйте, Варвара Николаевна! Ну, какая работа... Ещё рождественские святки не закончились... Читаю, что-то пишу... Опять читаю...

Карташевська: – И кого же, позвольте полюбопытствовать?

Тургенєв: – Известно кого... Нынче вся малорусская громада Петербурга зачитывается рассказами Марко Вовчок. Я имел счастье быть представлен Марии Александровне, вот и получил в подарок книгу. Чудесный стиль...

Карташевська: (здивовано) – Вы читаете на украинском?!

Тургенєв: (з посмішкою) – Учусь... Кстати, кто сегодня приглашен на Ваш вечер?

Карташевська: – Жемчужников, Анненков, Яков Полонский, Николай Костомаров, обещал быть Тарас Шевченко...

Тургенєв: – О, сам Шевченко!

Карташевська: – Вы знакомы?

Тургенєв: – Да, имел честь быть представлен у графини Толстой. Бывал у него в Академии художеств вместе с Марией Александровной, ой, извините, с Марко Вовчок. Она считает его своим «крёстным отцом в литературном творчестве», а он называет её «крёстной дочерью».

(Заходить Микола Макаров. Він прямує до Тургенєва, розкривши обійми)

Макаров: *(говорить російською)* – Иван Сергеевич, голубчик!

Тургенєв: – Николай Яковлевич...

(Обнявшись вони відходять вглиб сцени)

Карташевська: *(вийшовши на авансцену)* – Лукеріє! *(вбігає Лукерія)* Чого це ти допускаєш вольності?!

Лукерія: *(здивовано)* – Які, панночко!

Карташевська: – Я бачила як Иван Сергійович хотів тебе обійняти. Що, знову почала кокеткувати?!

Лукерія: – От Вам хрест, панночко. *(хреститься)* Йй Богу, нічого не робила... Він сам хотів мене ось-сюди ляснути *(показує пальцем на сідницю)*, а я не далася...

Карташевська: – Гляди мені, Лукеріє! Ти служиш у порядному домі. Щоб ніяких посмішок, залицянь, вольностей. Щоб навіть рота не відкривала при гостях. Зрозуміла?

Лукерія: *(зітхає)* – Та зрозуміла, панно...

Карташевська: – Іди!

(Заходять Костомаров і Жемчужников)

Костомаров: – О, яке шановне товариство!*(до них підходять Тургенєв і Макаров, обіймаються)* А Тараса ще немає?

Макаров: – Спізнюється, але обіцяв, що обов'язково буде. А якщо ні, пошлемо за ним візника...

Жемчужников: (говорить російською) – Да нет, Тарас должен быть. Будет ли Анненков, вот в чём вопрос?

Тургенев: (здивовано) – А почему ему не быть? Что он нашего общества сторонится? С каких пор?!

Жемчужников: – С недавних! И не нашего, а Тарасового... Что-то у них там произошло. Не сошлись взглядами на один дамский вопрос... А в общем, я толком не знаю... Это мне Полонский говорил...

Костомаров: – Дурниці все це! Дурниці! Тарас, як і я, на жінок не зважає...

(Усі дружно сміються)

Макаров: (іронічно) – З яких це пір?!

(Входить Тарас Шевченко. Він у кожусі і шапці)

Шевченко: – Добрий вечір, добірне товариство!

(Знімає смушкову шапку і кланяється до пояса, як звичайний селянин. Намагається зняти кожуха. Лукерка, підбігає і хоче йому допомогти)

– Та я сам, красуне, сам...

(Лукерка зашарілася)

Та не соромся, бо й справді таки красуня. Он, у які стрічки увібрана... А яке намисто? Хоч зараз на вечорниці...

(Скидає кожуха передає його Лукерці)

– Тримай! А це тобі гривеник, що так справно служиш...

(Лукерія намагається прибрати руку, але Шевченко розтуляє її долоню і кладе на неї монету).

– Це тобі на цукерки...

Карташевська: (іронічно) – Тарасе Григоровичу, не псуйте мені слуг...

Шевченко: – Чарівна Варвара Яківно! Слуги, як діти, вони ласку люблять. Повірте, по собі знаю...

(В розмову втручається Макаров)

Макаров: – Згоден, Тарасе Григоровичу! Згоден... Лукерка нам як рідня... З дитинства у нашому домі...

(підходить, обіймає Шевченка за плечі) Доброго вечора, Тарасе Григоровичу. Дякуємо, що завітали до нас...

(Підходять інші, тиснуть руки)

Тургенєв: – Я рад привітствовать дійствительно народного поэта Малороссии...

Шевченко: – України, Іване Сергійовичу, України... І коли вже ви, великороси, перестанете величати нас малоросами... Та у Києві вже книжки писалися, коли Москва лишень будувалася... Я вже не кажу про Петербург. А ви все малороси... «Откуда есмь пошла земля Русская?»

Тургенєв: – Согласен, Тарас Григорьевич, согласен... Киев – мать городов русских. Но ты, брат, горяч... Ох, горяч!

Костомаров: (обіймаючи Тараса) – Оббрив, брате, справді оббрив... Радий бачити тебе, Тарасе... Ну, як? Ще холостякуєш?

Шевченко: (радісно віддукується) – Та я, брате Миколо, не поспішаю... Ось як ти оженишся, то і я слідом... Чого його поперед батька в пекло лізти?

Костомаров: (жартуючи) – Ти бреши, брате, та не забрихуйся. Ще не відомо, хто із нас батько...

Шевченко: (сміючись) – Та я й не проти... От знайти б дівчину, чи молодичку, таку вертляву, щоб нога під нею була, щоб у руках усе горіло, щоб молоденька та чепурненька... То хоч зараз би засватав... Йй Богу, засватав би...

Жемчужников: (сміючись) – Ты всё же, Тарас, определись, кого ты хочешь – девуку, али молодицу... А когда решишь, приезжай ко мне летом в поместье на Черниговщине. Мы тебе там какую хочешь подберём. Там красивых девок много, а баб ещё больше.

Шевченко: (замахавши рукою) – Дякую, красно дякую... Але влітку я до Канева... Маю там справу. Уже й брату Варфоломію написав, щоб пригледів для мене

діляночку... Поставлю над Дніпром хатиночку, посаджу садочок... Та й...

(Читає вірш «Вечеря»)

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Тургенєв: (захоплено) – Какой чудный стих! Какой прекрасный язык... Какая палитра чувств! Достаточно прикрыть глаза, и все видишь...

Костомаров: – Згоден з вами Іване Сергійовичу, цілком згоден... Тарасе, брате, ось уже стільки років знаю цього вірша, а звикнути не можу... Сльози набігають на очі та подих забиває... У цьому вірші живе Україна, справжня Україна...

Жемчужников: – Правда ли, Тарас Григорьевич, что вы написали его в Петропавловской крепости, в камере смертников?

(Шевченко киває на знак згоди, але не відповідає)

Макаров: (жваво) – Господа, прошу к столу! Самовар уже давно готов... *(перепрошує)*. Іван Сергеевич, Николай, *(українською)* Тарасе Григоровичу...

Шевченко: (жартівливо) – Так ти що, бісова душа, нас одним чаєм пригощати будеш? Чи мо, вже й забув, як на Україні вечеряють?!

Макаров: (сміючись) – Та пам'ятаю, Тарасе Григоровичу, добре пам'ятаю... Буде, усе буде... Лукеріє! Склянки і горілку... Та мерщій!

(Вбігає Лукерія. Вона несе на підносі склянки і графин. Гості дружно сідають за стіл, що в глибині сцени. Не поспішає лише Шевченко. Лукерка жваво приносить за стіл якісь блюда, посуд. Мотається по сцені справно. Шевченко дивиться на неї погладжує вуса і виходить на авансцену)

*Шевченко: (глядачам) – Ох, і моторна дівка... Ох, і моторна...
І нога під нею нічогенька... І замашненька... Та й гру-
денята уже є... Молода правда... Але це ж не вада...
Ще підросте! А так гарна дівка... Ой, і гарна! Треба
у Макарова про неї розпитатися... Прицінитися...
Щоб знову на Харитю не натрапити. Але ж гарна...
З такою і до шлюбу можна... Їй Богу можна...*

*(Гримнуло, погасло світло, на сцені все зникає. Через хвилю, ще
кілька блискавиць. Чути розкати грому. Прожектор вихоплює
постать Лукерії Іванівни, що схилилася над могилою Шевченка на
Чернечій горі).*

*Лукерія: – А я чула, Тарасе, що ти тоді говорив... Хоча
краєчком вуха, але чула... І так мені було весело,
так радісно... Це ж треба, такий великий пан
на мене увагу звернув, ще й за дружину взяти
хоче... Серце, як соловейко, в грудях тріпотіло і
тьохкало... А потім лячно стало... Все ж таки ти
добряче старший, майже у батьки годишся... Ану,
народимо діточок, а ти помреш... Як я їх доглядати
буду? Ось, так думала... А потім махнула рукою:
«Та якось буде...!» А все ж за паном краще, ніж
за кріпаком...*

*Довго ви тоді гуляли у Карташевських... А яких
чудових пісень співали... Ті, які ти любив: «Ой,
зійди, зійди ти зіронько та вечірняя!», «У Києві
на риночку п'ють чумаки горілочку», «Ой, горе,
горе, який я вдався, брів через річеньку та й
не вмивався». А потім, коли ви вже вдяглися
і попрощалися... зотягнув ти з Костомаровим
«Ой, Морозе-Морозенку», а тоді ж на дворі така
хуга була, така заметіль... А ви стояли і співали,
перекрикуючи її.*

(Стиха чути пісню «Ой, Морозе-Морозенку»)

Так гарно співали, що здається пісня, злетівши над Петербургом, долетіла до самої України...

(Пісня посилюється, лунає гучно, а потім стихає)

А після цього ти захворів. Лежав у себе в кімнаті в Академії мистецтв... А до нас приїхала Олександра Білозерська з Борзни, дружина Пантелеймона Куліша. Вона привезла скільки привітань, скільки гостинців. І неодмінно хотіла побачити тебе... Розповідала панам, як ти у неї на весіллі, в Мотронівці, за старшого боярина був... Пани так сміялися... А я підслухала... Потім, пан Макаров написав листа тобі і Тургенєву та й відправив мене доставити їх... А на вулиці така хуга, така заметіль... Тургенєв мене навіть до кімнати не запросив, слуга у передпокої листа взяв, а потім вийшов і сказав, що барин приїдуть...

А ти, не дивлячись що хворим був, підвівся, запросив до кімнати. Прочитав листа і кажеш: «Це тебе пан у таку хугу пішки послав з листом?» «Так, – відповідаю... – То ж тримай срібного карбованця, та найми візника, хай додому доведе. А то диви, красуне, застудися»... І так мені від тих слів тепло стало, так радісно..., що я на свою Велику Московську на крилах летіла. Це ж про мене дбають... А візника я не взяла, зберегла того карбованця аж до Великодня... Люстерко купила, стрічок і льодяників... Згадую, а на серці тепло і сльози просяться...

Під кінець весни 60-року Карташевські і Макаров зібралися та й поїхали за кордон на лікування, а мене на літо віддали у прислуги до Олександри Білозерської... Та якраз у своєї сестри Надії Забіли на дачі під Петербургом відпочивала... у Стрільні. Там і звела нас доля знову...

Ява IV

(Липень. 1860 р. Десь у Стрільні. Тераса, на якій стоїть стіл із чайними принадлежностями, самовар. У глиб сцени – дачна лава з перилами та спинкою, крісло-гойдалка. На заднику сцени намальовано садок, трохи далі ліс, річка. У правому куті сцени – альтанка. На терасі дві пані та дівчинка. П'ють чай).

Надія Забіла: (наливаючи чай, трохи роздратовано) – Ні, це нечувано, Олександро. З яких це пір прислуга встає пізніше панів?

Надійка: – Мамо, а що ти хотіла, Лукерка учора до півночі із сусідськими лакеями женихалася...

О. Білозерська-Куліш: – А ти звідки про це, Надійко, знаєш?

Надійка: – Так вони так у мене під вікнами реготали, що заснути не можна було.... Я пригримнула, зробила зауваження, так хлопці вибачились і відійшли... А Лукерка огризнулася: «Ти диви, таке молоде-зелене, а й собі в пани. Розкричалася тут... Спи вже!»

Надія Забіла: (ворожо) – Чого ж, доню, ти мені не сказала... Я б її капосну за волосся відтягала. Йй Богу, при хлопцях і відтягала...

Надійка: (весело) – Так пізно було, мамо... Не хотіла Вас будити...

Надія Забіла: – Ось тобі хрест, Олександро, (хреститься) хай лише встане, я її за патли відтаскаю.

О. Білозерська-Куліш: (з посмішкою) – Нікого ти, сестро, не відтаскаєш... Не такого ми з тобою виховання... Не вчили нас батько з матір'ю зверхньо на простих людей дивитися. Ні нас, ні брата нашого... То якщо ми вже змолоду такі не були, то годі й зараз сподіватися... Та й не маємо ми права, а ні морального, а ні юридичного, чужу наймичку за провини карати. Ось приїде Варвара Яківна, хай вона з нею і бідкається.

Надія Забіла: – Твоя правда, сестро... Але ж вреднюча яка, нечепурна... Учора сидить собі на лаві щось вишиває... Схилилася... А шия чорна така від бруду, наче вона з поля вернулася... Я їй кажу: «Лукерко, а шию не пробувала вимити?», а вона мені: «Ви, панно, за своєю слідіть..., а я своїй раду дам!»

О. Білозерська-Куліш: (здивовано) – Що, отак і сказала?

Надія Забіла: – Отак і сказала... Ще й набусурманилася, наче я її чимось образила... Знаєш, сестро скажу тобі відверто, мені Лукерія з першої ж пори показалася дівчиною лінивою, нечепурною і дуже легкодухою. Нероба вона...

Надійка: – А ще й до того, невмивана і нечесана... А несе себе з парубками так, наче вона перша красуня... Вихваляється перед ними своїм тонким станом... А я підгледіла, як вона шнурівку під вишиту сорочку одягала. Затягувала шнурки так туго, що аж петельки відлітали...

Надія Забіла: (перебиваючи) – Доню, скільки я раз тобі говорила, що підглядати і підслуховувати для шляхетних дівчат не гідно... Ну, скажи мені, чим нині ти відрізняєшся від Лукері? Така ж невихованість...

Надійка: (улесливо) – Вибач, мамочко, але ж мені було так цікаво... Лукерія, завжди говорить, що за нею хлопці так побиваються, так побиваються, що аж паркан тріщить... А вона на них і бровою не веде!

Надія Забіла: – А тобі, доню, що з того? Ти ще мала на парубків оком кидати... Та й не рівня вони тобі!

О. Білозерська-Куліш: (сміючись) – Та годі тобі, сестро. Хіба ж не пам'ятаєш, як сама такою була. Як з Мотронівки до Оленівки у церкву бігала, щоб когось там побачити...

Надія Забіла: – Олександро, припини! Невже тобі байдуже, якою виросте твоя племінниця?

О. Білозерська: – Та звичайно ж ні! Але я переконана, що виросте вона розумною, добре вихованою панянкою. Буде щаслива у шлюбі. А ще займеться літературою... Як я, чи Панько... Я їй навіть псевдонім вигадала – Наталка-Полтавка, як у Котляревського... Така ж наполеглива у досягненні мети.

Надія Забіла: (з іронією) – Мало нам Ганни Барвінок, так ще і Наталка-Полтавка мусить бути...

О Білозерська: – Мусить, сестро, мусить... Бо житиме вона вже в інший час..., і в іншій Україні. То хто ж про нас, про наше покоління розповість? Про Тараса, про Панька, про Костомарова, про Забілу?

Надія Забіла: – Ой, сестро, про нього вже краще і не згадувати...

О. Білозерська: – Чому? Невже ще серце тьохкає?

Надія Забіла: (суворо) – Замовч. Надійко, ти вже допила чай? Іди у садочок на гойдалку...

Надійка: – Мамо, я не хочу... Дозволь тут побути. Тітка Саша так гарно розповідає...

Надія Забіла: – Кажу ж тобі годі... Іди погуляй, а то тобі тітка ще й не те розповість.

О. Білозерська: (сміється) – І розповім, розповім... Краще хай уже я, а не Лукерка...

Надійка: (сміючись) – А ще Лукерка розповідала, що її залицяльники крали із панського столу усяку дичину та солодощі, та й таскали їй у кишнях...

Надія Забіла: (роздратовано) – Дочко, припини. Та що ж це за напасть така... Звідки ти такого глуму понабиралася... Я це так не лишу... Олександро, чого вчить вона мою дитину? Пройдисвітка...

(Білозерська-Куліш підвелася і пройшлася терасою)

О. Білозерська: (звертаючись до дівчинки) – Надійко, залиш нас... Нам дійсно з мамою необхідно обговорити одну важливу справу...

(Дівчина встає, виходить із за столу, робить реверанс і хутко вибігає углиб сцени де сідає у крісло-гойдалку і починає гойдатися)

О. Білозерська: – Даремно, сестро, ти так про Лукерію...

Хіба ж винна вона, що життя отак повернуло... Хіба ж знаєш як доля назавтра посміхнеться?

Надія Забіла: – Про що ти говориш, Олександро? Про яку долю? Про сирітську... Так, я знаю яка вона тяжка. Варвара Яківна розповідала, що Лукерія лишилася сиротою зовсім маленькою, її батьки померли, коли її виповнилося ледве п'ять роцків.

О. Білозерська: *(хитаючи головою)* – І так, сестро, і зовсім не так... Не знаю, чи правду я тобі скажу, чи передам побрехеньку кимось ладно складену... Але цю історію розповів мені Куліш... Ти ж знаєш, що він змолоду працював у канцелярії Ніжинського юридичного ліцею... Саме цей ліцей і закінчував Микола Якович Макаров, хазяїн нашої Лукерії... Так от там, чи пліткували, чи правду казали... Але розповідав один близький сусіда Макарових, що буцімто старий поміщик Макаров попросив свою покоївку, зробити його сина Миколу чоловіком, щоб не довелося юнакові позбавлятися цноти у якомусь брудному ніжинському єврейському борделі. Покоївка блискуче впоралася зі своїм завданням. Але хлопець від тих жіночих пестошів та втіх ледве не втратив голову. Він закохався... Розуміючи усю небезпеку скоєного, старий поміщик хутко віддав покоївку за помічника повара Івана Полусмака, який давно за нею впадав. Причому пан подарував нареченій такий великий посаг, наче це була його донька... А через чотири місяці Мар'яна народила дівчинку. Це було у травні 1840. Говорять, що старий пан особисто розпорядився, щоб відіслали

екіпаж за бабкою-повитухою... І добре нагородив її. Довго провозилася повитуха з породіллю, та згодом винесла новонароджену дитину. Через кілька днів її охрестили. Батюшка, як годиться, полистав святки на три дні в обидва боки і щоб догодити багатому пану, вибрав ім'я «Гликерія», що в перекладі з грецької означає «Солодка», день якої припадає на 13 травня. Назначений батьком Іван Полусмак турботи про дитину полишив на матір, а весь свій вільний час віддавав смакуванню горілок, які поставляв пану до столу, справжній знавець цієї справи, гурман і дегустатор, а ще чудовий поет Віктор Забіла. Якого безперечно ти добре знаєш ще по Борзнянщині...

Надія Забіла: (роздратовано) – Олександро, я ж просила тебе не нагадувати мені про нього...

О. Білозерська: (усміхнено) – А я й не нагадую... Я лише переповідаю історію життя цієї бідної дівчини... Так от, коли її батьки померли, старий пан Макаров, не полишив її напризволяще, а забрав, наче б то у прислуги, до своєї доньки Варвари. Хоч жила Лукерія на чорній половині будинку, разом зі слугами та їх дітьми. Зростала вона розумною і кмітливою. Була улюбленицею двірні. Лакеї їй носили з панського столу солодощі. Жінки навчили вишивати... Так і жила...

Надія Забіла: (стишено) – А як же її справжній батько... Як Микола Якович?

О. Білозерська: – А ніяк... Мовчить, робить вигляд, що не знає і не відає чия то дитина... Після закінчення ліцею подався з Ніжина до Петербургу... Та й старий пан нікому не признавався від кого завагітніла покоївка... Але коли помирав, то лишати свою кровинку беззахисною не наважився. Наказав, щоб записали її у метриці, наче б то, що її батьки були не кріпосними, а вільними козаками... От як!

Надія Забіла: (здивовано) – То чого ж вона у прислузі? Чому не вільна?

О. Білозерська: (втомлено) – А це я вже тобі, сестро, не скажу. Запитай у її пана... Та й куди їй діватися тут у Петербурзі...? А так: і стіл, і дім... ще й копійка якась за вишивання. Вона ж стала справжньою майстринею... Вишиває по всякому, навіть білим по білому. А то є ознака вже найвищої майстерності.

Надія Забіла: – Так, я знаю... Я бачила її вишивки. Дуже гарні... (подумавши)

Ти знаєш, Олександро, попри моє негативне ставлення до Лукерії, усе ж у ній щось є... Щось невловимо привабливе. Красунею її назвати не можна... Так собі, приємна українського типу дівчина: середнього зросту, кругловида, трохи веснянкувата, кароока, рот маленький, уста пишні, вишневі, коси густі, темно русі... ну що здається особливого? Але ж тримається як – гордо, незалежно, з викликом... А постава. Пишна у плечах, вузенька в талії... Вона ніби хизується цим... Звідки це у простої дівчини? Та й за словом у карман не полізе...

О. Білозерська: – Не знаю, сестро. Про це лише Бог відає... Я ж тобі розповіла про те що знала...

(Підбігає Надійка)

Надійка: (радісно вказуючи на тин) – Мамо, тьотю Сашо, до нас здається Тарас Григорович іде! Я його запримітила ген-там, ще біля гаю...

(Сестри підходять до паркану, дивляться у далечінь)

О. Білозерська: (радісно) – Дійсно, перехожий на Тараса схожий! Звідки це він?

Надія Забіла: – Та звісно звідки... зі станції... Приїхав потягом з Петербурга та ще до Стрільні чотири верстви пішки пройшов... Ліском та полем... Ось і дістався до нас...

О. Білозерська: – Який молодчина! А мого Панька за вуха з міста не витягнеш... Якихось двадцять верств звідси до Петербурга, а він все ремствує: «Ніколи! Часу немає... Робота заважає»

Надія Забіла: – Ой, сестро, здається мені не це його тримає в Петербурзі... Ой, не це... Тарас дивись також не менше зайнятий: і нове видання «Кобзаря» готує, і «Катерину» впорядковує для перекладу російською мовою, і мистецтво гравюри опановує. А час знайшов, щоб нас навідати... *(махає рукою, ніби вітає Тараса що наближається, далі із запитанням поглядає на сестру)*. Панько, хоч на свій день народження завітає до нас? Ось уже ж незабаром?

О. Білозерська: – Так, 27 липня, але про це ми не домовилися. Може Тарас якусь звістку принесе!

Надійка: *(запитує)* – Мамо, а можна я назустріч Тарасу Григоровичу вибіжу? Зустріну його...

Надія Забіла: *(посміхаючись)* – Та добре, доню, біжи...
(Надійка вибігає)

О. Білозерська: – Тараса треба пригостити з дороги. Роздмухати самовар... дістати випічку.

Надія Забіла: *(з докором)* – То буди хутчіш свою Лукерку! Годі їй вже неробі спати! Гості у нас!

О. Білозерська: – Так, звісно так... *(Голосно)* Лукерко! Чуєш Лукерко! Хутко вставай, годі спати! У нас гості...
(Із-за сцени лунає: «Та чую я, чую! Зараз прийду!»)

Надія Забіла: – От бісова дівка! Ніщо їй не лякає...

(Виходить заспана Лукерія, вона не розчесана, у довгій спальній сорочці, босоніж...)

Лукерія: *(потягуючись)* – Ну чого б я отак волала, пані! Ну хто вам сказав, що я сплю? Я уже більше, як пів години сиджу лиштви вишиваю. Що то, скажіть не робота? А ще ліжко застелила...

Надія Забіла: (перебиваючи її) – Та ти краще б косу заплела...

Та до ладу себе привела, а то гидко дивитися...

Лукерія: (з викликом) – То й не дивіться..! Я вас не змушую.

О. Білозерська: (суворо) – Лукеріє! Притримай язика! Годі просторікувати...

Лукерія: (ворожо) – А чого вони...

(Заходять Шевченко і Надійка)

Надійка: (весело) – Тарасе Григоровичу, а ми ввечері на прогулянку до «Квіткового саду» Великого князя Костянтина підемо? Ходімте, там завжди духовий оркестр грає і люд гуляє... Там такі пані походжають...

Шевченко: (сміється) – Та застарий я вже з панянками гуляти. Давай краще сходимо на леваду, на колодки, там звичайні парубки з дівчатами збираються... Знаєш яких чудових пісень співають? Чи чула? *(тихенько наспівує):*

«Ой, у лузі, лузі... Червона калина...»

(Обриває пісню, шляхетно кланяється Білозерським)

– Доброго ранку чарівні, Олександро Михайлівно! *(цілує руку О. Білозерській-Куліш)*

– Надіє Михайлівно! *(цілує руку Н. Забілі)*

– Чи не зарано я до гостини?

Надія Забіла: (з посмішкою) – Та, що Ви, Тарасе Григоровичу, ми завжди раді бачити Вас. Як Ви добралися?

Шевченко: (щиро) – Чудово... Зійшов на станції та й почимчикував до Стрільні. Огледів неповторні краєвиди. А яку дзвінку пісню співає у полі жайвір...

О. Білозерська: (з посмішкою) – Ви поет, Тарасе Григоровичу! То можете у будь-якій буденщині знайти романтику... Які новини з Петербургу?

Шевченко: (стримано) – Для Вас не втішні, Олександро Михайлівно. Пантелеймон Олександрович просив передати, що не зможе приїхати до Вас на свій день народження... Невідкладні справи зовуть його

до Ніжина.. Завтра збирається від'їжджати... Хоче також навідати Матронівку... Я йому гостинця для Забіли передав. Обіцяв завезти.. Прохав, щоб Ви не сумували... А ще, щоб в день його ангела ми добряче випили за його здоров'я! Я обіцяв...

Надія Забіла: (з посмішкою) – Та звичайно ж вип'ємо. Правда ж, Олександрo? Неодмінно...

О. Білозерська: (стримано) – А що нам лишається.

(Шевченко побачив Лукерку, здивовано розводить руками)

Шевченко: – А це що за мара? Дівчино, чи ти була не забула, що зранку зачісуватися треба? Чи може ти такою нечопайдою і вродилася? Куди воно годиться.. Так ні ж... У Карташевських я тебе бачив гарно вдягнуною, моторною, під тобою ж на три версти земля горіла. Не вже так нові пани занедбали...

Надія Забіла: – Тарасе Григоровичу, припиніть! Ледащо воно і є ледащо...

Шевченко: (задумливо в зал) – Ледащо... Скільки раз змолоду чув я ці слова... Скільки тумаків і запотиличників отримав від ненависного пана Енгельгарда... Ось так і зараз... принижують цю бідну дівчину-кріпачку, обездолену і неприкаяну, як сама Україна... Ганьба, панове, ганьба!

(Грім, блискавка, гасне світло, блискавиці продовжуються)

Ява V

(Декорація та ж. Дача в Стрільні. Липень, 1860 рік. На терасі сестри Білозерські. П'ють чай.)

О. Білозерська: – Щось зачастив до нас Тарас Григорович. Чого б ото? Обіцяв і сьогодні бути...

Надія Забіла: (зітхнувши) – Буцім ти не знаєш, сестро, чому. Заморочила йому голову Лукерка... Заморочила

своїм кокетством та плітками. Ти ж глянь, як вона чепуритися стала. Зранку від люстра не відірвеш...

О. Білозерська: (зі сміхом) – Ну тобі, сестро, не вгодиш... То сварила Лукерку, що нечесана та невмивана, а тепер, що чепурна та принадна. Хіба ж то погано?

Надія Забіла: – Та звісно, що не погано. Але навіщо вона ото робить? Хіба не розуміє, що Тарас їй не рівня?.. Хіба ж така дружина йому потрібна?

О. Білозерська: (здивовано) – Сестро, чому це тебе так розхвилювало? Чи бува гедзь тебе у одне місце не вжалив? Чого ти бідкаєшся за Тараса? Нехай сам обирає...

Надія Забіла: (ляснувши у долоні) – Тільки не кажи мені, Олександро, що тобі байдуже до долі Тараса. Хіба я не пам'ятаю, як у Мотронівці перед одруженням з Паньком блукала алеями саду і гіркі думи думала... Про що, вірніше, про кого? Чи не про Тараса?!

О. Білозерська: (перебиваючи) – Облиш, сестро! Коли то було... Та й не про Тараса я думала... щоправда, не зовсім... Так, подобався мені Тарас, і я йому... Але ж між нами був Панько... Тарас подобався, а Пантелеймона любила... Принаймі тоді так думала.

Надія Забіла: – От бачиш, а кажеш, що байдуже хто буде Тарасу за дружину...

О. Білозерська: (врівноважено) – Надіє, це має вирішити сам Тарас. Це його доля... Пригадай, які надії ми покладали на Варвару Репніну..? А що з того вийшло...
(махнула рукою)

Надія Забіла: – Та все ж ми не повинні стояти осторонь. Ми повинні розкрити йому очі на Лукерку. Йому така дружина потрібна, щоб душевні рани згоїла, лід у серці розтопила, вірною порадицею стала...

О. Білозерська: (зацікавлено) – То що ти пропонуєш?

Надія Забіла: – Не що, а кого... Давай запросимо до нас на гостини Надію Ракович. Вона знайома з Тарасом ще з минулого року. Пам'ятаєш, на літературному вечорі у Карташевських Микола Макаров їх знайомив. І потім ще кілька раз зустрічались...

О. Білозерська: – Так, пам'ятаю. Дуже вихована й ерудована панна.

Надія Забіла: – Вона до безтяти закохана у Шевченка, точніше, у його вірші. Тарас для неї не просто поет. Він, за її виразом, – Глас Божий на землі. Так от їй і треба пояснити, що він не намісник Бога, а звичайний чоловік, який здатний кохати...

О. Білозерська: (перебиває) – А йому що ти поясниш?

Надія Забіла: (морщить лоба) – Кому йому?

О. Білозерська: – Тарасу... Що ти поясниш Тарасу? Які переваги пані Ракович наведеш? Зрештою, як змусиш полюбити її?

Надія Забіла: (схвильовано) – А що, її переваги та чесноти ще слід доводити?! Хіба їх одразу не видно? Вона – дворянка, добре освічена, ерудована, знає кілька мов... Зрештою, вона чепурна, охайна, має добрі манери... гарно вдягається. Та ще й обожнює Тараса.

О. Білозерська: (глузливо) – Ото ж бо й біда, що обожнює... Хіба ти не знаєш, що Тарас дворянок, як чорт ладана, сахається. Не сприймає їх душа його. Розум сприймає, а серце ні...

Надія Забіла: – То що, й ми для нього чужі?

О. Білозерська: (задумливо) – Та, здається, що не чужі, але й не найрідніші... Ми близькі по духу, по літературній справі... Нас ріднить наш біль за Україну... Але він ніколи не вибачить нам дворянства.

Надія Забіла: (тихо) – То ти проти того, щоб запросити на гостини Надію Ракович?

О. Білозерська: (з посмішкою) – Та звичайно ж, ні! Але переконана, з того мало що вийде... А втім, на все воля Божа... (зітхає).

(Входить Тарас. Він несе у руках букет польових квітів)

Шевченко: – Мої найщиріші вітання, чарівне жіноцтво!

(Зупиняється, розриває букет навпіл, по черзі підходить до жінок)

– Шановна Надіє Михайлівно! (цілує руку, подає квіти)

– Шановна Олександро Михайлівно! (цілує руку, подає квіти)

– Ці чарівні польові квіти я зібрав спеціально для вас, щоб засвідчити свою повагу і шанування.

О. Білозерська: – Дякуємо, друже Тарасе! Ми у цьому анітрішечки не сумнівалися... Які чарівні квіти! Піду знайду для них підходящу вазу та й поставимо їх тут, на терасі... Хай прикрашають наш відпочинок (виходить).

(Кілька секунд на сцені триває мовчанка. Обоє співрозмовників зняковівло мовчать. Першим її порушує Шевченко)

Тарас: (дещо зняковівло) – Надіє Михайлівно, ви знаєте мене вже більше, як п'ятнадцять років... З дня першого нашого знайомства у Мотронівці... Чи можу я прохати у Вас поради? І чи зрозумієте Ви мене?

Надія Забіла: (схвильовано) – Так, Тарасе Григоровичу... Я думаю, що роки нашої дружби дозволяють нам розмовляти чесно і відверто. Я буду щиро рада, якщо моя порада стане вам у нагоді...

Шевченко: (ніяковіючи) – Надіє Михайлівно! Карташевські і Макаров шанують вас надзвичайно глибоко. Вони поважають і цінують вашу думку... Варвара Яківна, полишаючи вам Лукерію, сказали, що ви – втілення добропорядності і честі...

Надія Забіла: – Не перебільшуйте, Тарасе Григоровичу. Це вона вам сказала?

Шевченко: – Та звісно, ні. Це мені Лукерія передала, але справа не в тім...

Надія Забіла: – Та в чому ж, Тарасе Григоровичу?

Шевченко: – Ви ж знаєте минулого літа я їздив на батьківщину. Відвідав братів, сестру... Та й надумав я назавжди оселитися у рідному краї. Не могу я вже тут... Серцю важко, душі важко... Думами щоденно літаю на свою Україну убогу. А там... Там я оживаю. Усе навколо рідне, своє... І дихається вільніше, і пишеться свобідніше, і рука сама до пензля чи олівця тягнеться. Там мої друзі, моя рідня...

Надія Забіла: – Я добре вас розумію, Тарасе Григоровичу. Сама б ластівкою полетіла б до батьківської оселі. Бо немає в світі ріднішої землі за Україну...

(Витирає хусткою набіглу сльозу)

Шевченко: – Так от, Надіє Михайлівно. Попрохав я брата Варфоломія, щоб підшукав мені він діляночку землі під забудову. Хочу хатину поставити. Ну не зовсім хатину, а будиночок... Щоб було де і родині жити, і гостей приймати, і художню майстерню облаштувати. Я уже і план будинку намалював... Хай при наступній зустрічі візьму, то й вам покажу...

Надія Забіла: – Це чудово, Тарасе Григоровичу! Допоможи вам Боже!

(Шевченко жестом руки зупиняє її)

Шевченко: – То брат Варфоломій, спасибі йому, підсуєтився, поклопотався... та й знайшов мені саме таку діляночку, яку я хотів... Неподалік від Канева, на пагорбі... Видко Дніпро... Достатньо місця і для будиночка, і садочок можна насадити, і для городу місця досить... А що найголовніше – по грошах! Спасибі йому за клопіт, домовився, вже й по руках вдарили...

Надія Забіла: *(радісно)* – Вітаю вас, Тарасе Григоровичу! Я дуже рада...

Шевченко: *(схвильовано)* – Та поки що нема з чим вітати. Бо нема ні будиночка, а ні садочка, а ні родини...

Надія Забіла: – Та які ваші роки Тарасе Григоровичу. Ще усе надолужите.

Шевченко: – Ото ж і біда, шановна Надіє Михайлівно, що роки підганяють. Мчать мої роки, мов необ'їжджені коні... Тому й мову сьогодні про них із вами завів.

Надія Забіла: – Не розумію, Тарасе Григоровичу, про що це ви?

Шевченко: – Зараз усе поясню, Надіє Михайлівно, усе поясню... То навіщо ж мені отой будиночок, і садок, якщо у ньому немає господині? Якщо хата не повниться дитячим сміхом?

Надія Забіла: (здивовано) – То чим же я вам зараджу?

Шевченко: – Поговоріть з Карташевськими нехай віддадуть за мене Лукерку. Вони ж вашу думку цінують...

Надія Забіла: (схотилась) – Лукерку?!!!

Шевченко: (теж підводиться) – Так, Лукерію!

Надія Забіла: – Боже мій, що ви задумали, Тарасе Григоровичу?! Хіба ви не знаєте, що то таке Лукерка!!

Шевченко: – Не розумію, чим вона вам не догодила? На скільки мені відомо і в роботі вона моторна, і у поводженні справна...

Надія Забіла: (перебиваючи) – Та ледащо вона! Ледащо і нероба... Не вірите мені, у двірні запитайте... Встає ранком, коли заманеться. Робить те, що бажає... Слова їй поперек не скажи...

Шевченко: (невдоволено) – Вона теж людина, має право...

Надія Забіла: (сплеснувши у долоні) – Та не про права зараз річ, Тарасе Григоровичу! Не така вам потрібна дружина, не така!...

Шевченко: (стримано) – Ви мене дивуєте, Надіє Михайлівно. Чому не така? А яка ж?!

Надія Забіла: – Щоб зрозуміти вас зуміла... осягнути ваш талант, добрим порадиником стала і другом. Щоб серцем за вами боліла...

Шевченко: (безнадійно) – То де ж таку знайти? Де зустріти?

Надія Забіла: (знадією) – Та є такі панни, Тарасе Григоровичу!
Є... Вам тільки уважно пригледітись треба... І розумні, і добре виховані, і ерудовані, а що головне – вас глибоко шанують і поважають. Моляться на вас, як на Бога.

Шевченко: (задумливо) – Щось не второпаю про кого це ви мову ведете?

Надія Забіла: – А хоча б і про Надію Ракович. Чим погана панна?

Шевченко: (глузливо) – Що оця худюча до прозорості, екзальтована дворяночка?! Ви що й справді уявляєте нас поруч?! *(сміється, згодом)* Надіє Михайлівно, ви можете уявити, що пані Ракович буде підмітати віником хату, возитися коло печі, мити посуд і готувати страви...

Надія Забіла: (безнадійно) – Її посагу і вашого заробітку буде достатньо, щоб утримувати служницю...

Шевченко: (роздратовано) – Та не хочу я служницю! Мені потрібна жінка, щоб уміла це все робити сама... Та ще й дітей доглядати... Ви пропонуєте мені пані Ракович, а скажіть, Надіє Михайлівно, чи здатна вона мені народити трьох, а як Бог дасть, то й п'ятеро діточок?... І не просто народити, і ще й вигледіти... А Лукерія зможе!

Надія Забіла: (роздратовано) – Ця і не таке зможе... Ви засліпились, Тарасе Григоровичу! Не ймете віри мені, то запитайте будь в кого, у скільки Лукерія спати лягає. До котрої з парубками та солдатами женихається...

Шевченко: (спокійно) – Молода іще, от маки і цвітуть... А буде за чоловіком, то й заспокоїться. А ні, то дітьми так обсаджу, що ніколи й вгору буде глянути...

Надія Забіла: (схвильовано) – Не така вже й молода. Двадцять літ виповнилося. А у вісімнадцять сватався до неї

кухар із сусіднього з Карташевськими будинку... Сватався та й передумав... Запитайте Варвари Яківни, вона розповість... Люди відмовили... Кажуть на Лукерці немає того місця, де руки лакеїв не сновигали...

Шевченко: (рвучко підвіся) – Надіє Михайлівно! Хоч би й батько мій рідний устав із домовини та й сказав мені це, то й його б я не послухав...

Надія Забіла: (безнадійно) – Воля ваша, Тарасе Григоровичу. Як знаєте... Вибачте, мені потрібно іти... *(виходить)*

Шевченко: (до залу) – От і не вір приказці, що рука руку мие. Якщо мова про панну, то вона і чепурна, і розумна, і вихована... А якщо про бідну дівчину, то – нероба, ледащо, нечопайда... Та ще й в усіх гріхах звинуватять. Ні, паняночки, не буде по-вашому... Кого намітив, ту за дружину і візьму... І сам чорт мені не брат... А ви язиками плескайте... Треба неодмінно сьогодні ж з Лукерією поговорити.

(На терасу виходить Олександра Білозерська. У руках у неї ваза із квітами)

О. Білозерська: – Вибач, Тарасе, затрималася... Треба було Надійці із французьким допомогти *(ставить квіти)*. А де Надія Михайлівна?

Шевченко: (понуру) – Вийшла...

О. Білозерська: – Чому так без настрою відповідаєш? Чи трапилось щось? Я щось цікаве пропустила?

Шевченко: (рішуче) – Та ні... Нічого... Окрім того, що твоя сестриця наговорила мені про Лукерію...

О. Білозерська: (здивовано) – А до чого тут Лукерія?

Шевченко: – Я її люблю і хочу взяти собі за жінку.

О. Білозерська: (рвучко) – Тарасе, ти збожеволів?!

Шевченко: – Та ні. Поки що сповна розуму...

О. Білозерська: – І тебе цікавить оця діваха?!

Шевченко: (холодно) – Олександро Михайлівно, я вас прошу...

О. Білозерська: – Добре, Тарасе Григоровичу. Я вас зрозуміла... То ж що ви хочете від нас?...

Шевченко: – Я хочу, Олександро Михайлівно, щоб ви із сестрою замовили слово перед Карташевськими стосовно нашої з Лукеркою подальшої спільної долі.

О. Білозерська: (*холодно*) – Сестра цього робити, Тарасе Григоровичу, не стане... І я прошу залишити її у спокої... Що ж стосовно мене... То я, задля нашої багаторічної дружби, пристану на це... Але прошу тебе, Тарасе, подумай... добряче подумай, щоб не вскочити у халепу...

Шевченко: (*сумно*) – Та я, Олександро, добряче вже подумав. Вбиває мене самотність... Що ж вік мені одинаком вікувати?! Чому ж я маю відмовлятися від радощів сімейного життя? Я вже й ґрунт на Україні під будиночок пригледів... Брат Варфоломій ось-ось завдаток має віддати. А без жінки і над самісіньким Дніпром, і в новій веселій хаті я буду самотнім. А Лукерка... Лукерка... буде мені за добру дружину. Бо вона той ідеал, який я мріяв зустріти усе своє життя: сирота, наймичка, кріпачка, українка, осина талія, карі очі... Саме її я зможу зробити щасливою... саме її поверну до життя! Дам освіту, вдягну, як паву, незгірш за будь-яку з панянок, пригорну до самого серця, відцілью її самотність. І заживемо ми в парі у своїй хаті над Дніпром! І подаруємо Україні діточок стільки, скільки Бог дасть... (*благально*)

Олександро, не лишай мене останньої надії... Прошу тебе... і поговори з сестрою.

О. Білозерська: – Добре, Тарасе, поговорю... Ми допоможемо тобі. Задля нашої дружби, нашої давньої дружби... Але, гляди, не помились!

Шевченко: – Це вже мої клопоти, сестро...

(*Цілує Білозерській руку. Гасне світло*)

Ява VI

*(Дія відбувається там же і цього ж дня. Альтанка. У альтанці двоє
Лукерка і Шевченко. Він тримає її за руку).*

Шевченко: – Лукеріє, серце моє, маю тобі щось сказати...

Лукерія: – То говоріть, панночку...

Шевченко: – Не називай мене паном. Я ж просив... Ну який я пан?! Я такий як і ти – сирота убогий...

Лукерія: – Та ні, ні... Ну який ви сирота... Можливо колись і були... Але то уже тереном поросло... З вами пани, як із рівним спілкуються... А вдягнені ви як? Як справжній пан... Та й грошики є... Он скільки цукерок мені накупили!

Шевченко: – Та гроші є... звісно є... Та не в грошах щастя!

Лукерія: (перебиває) – Е ні, панночку... Саме в грошах! Мені аби гроші, то я усе б у світі змогла...

Шевченко: (жартуючи) – Ну і що б ти змогла?

Лукерія: (захоплена) – Я б накупила собі найкращого вбрання. Такого, як у панянок. Та ні, ліпшого від них... Я б набрала найкращого у світі взуття – чобіток, черевиків, капців. А ще, я б придбала найкращого фаетона із прудконогими кіньми і розїзджала Петербургом, як цариця...

Шевченко: (здивовано) – І звідки це взялося у тобі? Звідки ці химерні мрії?

Лукерія: – Чому химерні? Так буде колись... А якщо й ні, то що вже і помріяти не можна?

Шевченко: (сміючись) – Та можна, безперечно, можна.

Лукерія: – А у вас мрія є?

Шевченко: (радісно) – Та звичайно ж є... Облюбував я собі на Україні моїй милій клапчик землі. І збудую я на ньому будиночок. Просторий такий, світлий...

Лукерія: – У два поверхи?

Шевченко: – Чому у два? В один... Але з світлицею, робочою, піддашшям... З ганком великим. А з того ганку видно і Дніпро старий, і кручі... А навколо будиночку сад і квітник... А в саду яблуньки, груші, черешні.

Лукерія: – А в квітнику – лілії, півонії, жоржини...

Шевченко: (*схвильовано*) – Так, так, моє серденько...

Лукерія: – А у садку соловейко тьохкає... дзвінко так.

Шевченко: – А у гаю зозуля кує...

Лукерія: (*твердо*) – Гарна мрія! Але гірша, чим моя!

Шевченко: – Чому мрія?! Брат Варфоломій уже й завдаток віддав...

Лукерія: (*здивовано*) – Який завдаток?

Шевченко: – За ґрунт... Уже і будівельні матеріали закупляє.

Лукерія: – То це правда?!

Шевченко: – Суща... Як усе буде добре, то восени поїдемо на розглядини.

Лукерія: – Добре вам! Я б теж на Україну помандрувала. Тут вже набридло...

Шевченко: – То в чому ж річ?

Лукерія: – Пани не пустять... Восени знову до Петербургу, прислужувати...

Шевченко: – А що б ти сказала, кохана моя, якби я запропонував тобі у тому веселому будиночку за господиню стати? Усім тим управляти і раду давати?

Лукерія: – Я б, певне, згодилася...

Шевченко: (*радісно*) – Серце моє!

(*Міцно обіймає її, цілує у голову*)

Лукерія: (*пручаючись*) – То чого оце ви, панночку... (*відштовхує*)

Шевченко: (*з подивом*) – Та ти ж щойно дала мені згоду...

Лукерія: – Яку?

Шевченко: – Стати мою дружиною...

Лукерія: (*здивовано*) – То ви мене за дружину взяти хочете? То це була не омана?..

Шевченко: (схвильовано) – Так, моя люба, так... То скажи мені ще раз: чи згодна ти піти за мене?

Лукерія: – Та не знаю... А ви багатий?

Шевченко: – Нам на життя вистачить...

Лукерія: – Тоді згодна.

Шевченко: – Щастя моє! *(обнімає її, Лукерія не пручається).*

Лукерія: – То це мені можна вже квітку, як нареченій, в косах носити?

Шевченко: (махнув рукою) – Та можна... Звісно, можна...

Лукерія: – І черевики ви мені нові справите?

Шевченко: – Обов'язково справлю!

Лукерія: – І корсетку?

Шевченко: – І корсетку!

Лукерія: – І пальто?

Шевченко: – І пальто... Навіть два. Світле – на весну, а темне – на осінь.

Лукерія: – А що пани скажуть?

Шевченко: – А що вони мають сказати?

Лукерія: – Чи віддадуть?

Шевченко: (сміється) – Віддадуть! Я вже з ними розмовляв. Олександра Михайлівна обіцяла допомогти, поклопотати перед Макаровим та Карташевськими. Думаю, і Надія Михайлівна не відмовить...

Лукерія: – Надія Михайлівна мене не любить...

Шевченко: – Дарма. Вони добрі люди. Та й я особисто звернуся листом до Миколи Яковича... Він дасть тобі вільну... Обов'язково дасть...

Лукерія: – Дивіться ж, ви мені обіцяли... Без благословення пана я заміж не піду! Він мені, як батько рідний...

Шевченко: (схвильовано) – Напишу... І ти йому напиши... Отак, як мені сказала, так і напиши.

Лукерія: – Та я пишу повільно... Читаю швидко, а пишу повільно... Змалечку мало писала...

Шевченко: – То нічого, я попрошу Олександрю Михайлівну, то вона за тобою запише... З твоїх слів. Ти казатимеш, а вона писатиме. Згода?

Лукерія: (примирливо) – Добре. Я згодна...

Шевченко: (схвильовано) – Який я радий! Який я радий, що ти дала мені згоду... Кохана моя!

Лукерія: (обережно) – А нашим уже казати можна, що я ваша наречена?

Шевченко: (сміючись) – Та звісно ж, можна! Навіть потрібно.
(*Лукерія зірвавшись з місця, вибігає з альтанки, біжить до будинку через двір, гукаючи*)

– Ура! Мене панич за дружину бере! Мене панич за дружину бере!

(*Вбігає до будинку, чути вигуки там, згодом вибігає*)

– Я тепер наречена! Я тепер наречена!

(*З будинку висипає двірня, на терасу виходять Білозерські*)

Шевченко: (сміючись у альтанці) – Ох і моторна дівка! Ох і моторна... Йй богу, на три верстви під ногами земля горить... Добра буде жінка! Ой, добра...

(*Грає музика. Лукерія із двірнею танцюють. Шевченко сміється. Білозерські стоять мовчки.*)

Завіса

Кінець I дії.

Антракт.

ДІЯ ДРУГА

Ява I

(На сцені темрява. Прожектор по одинці вихоплює дійових осіб, що стоять у різних кінцях сцени. Вони читають листи, адресовані один-одному. Хтось сидить за письмовим столом, хтось стоїть біля шафи, хтось сперся на камін, хтось стоїть біля бюро. Прожектор висвітлює їх по черзі, не дозволяючи потраплять у світло іншим.)

Лунає тиха музика, під час читання листа вона стихає.)

На авансцені Тарас Шевченко

Шевченко: Миколі Макарову, 30 липня 1860 року в м. Аахен, Німеччина.

«Шановний Миколо Яковичу!

Бог, в лиці Надєжди і Александрі Михайловен, допомагає мені одружитися з вашою дочкою і сестрою Лукерією, помагайте ж і ви в купі з Варварою Яковлевной. Бо Лукерія, при купних наших друзях, 28 іюля сказала мені, що без братнього і батьківського вашого святого слова, вона не дасть мені такого ж свого слова. (Розумна і щира душа!) Вертайтесь же швидче до нас та благословіть і одружіть Лукерію з Тарасом, з вашим іскреннім другом, а поки що буде, напишіть їй і мені вашу думу і пораду.

P.S. Як побачите Мар'ю Александровну (Вовчок), то поцілуйте її гарненько за мене. Іскренній ваш Шевченко». *

(На сцені знову темно. Прожектор висвітлює стіл за яким сидить

Олександра Білозерська і пише, поряд стоїть Лукерія і диктує)
Лукерія: Миколі Макарову в Аахен, 30 липня 1860 року.

«Милий, дорогоцінний Миколо Яковичу!

Насмілюсь Вас потурбувати й написати Вам. Прошу я Вас, не відмовте мені в моєму до Вас проханні, що я у Вас попрошу, бо

---

* Оригінали листів героїв твору цитуємо за виданням: Чалий М.К. Життя і твори Тараса Шевченка:(звід матеріалів до його біоґр.)/ Михайло Чалий; пер., післям. та комент. В.Л. Смілянської. – К.: Веселка, 2011. – 263 с.: іл.

як тепер трапляється мені жених і сватає мене, я Вас прошу настійливо, якщо Вам не обтяжливо, то Ви мене віддайте, якщо Ви спроможні для мене зробити таке щастя. Я до Вас пишу однаково, що до рідного батька, я за Вас буду Бога молити увесь вік і прошу я Вас, не знехтуйте, хоча я, може бути, не заслужила у Вас цього, то згляньтеся на моє сирітство, віддайте мене за цього чоловіка, якого Ви знаєте, Тараса Григоровича Шевченка. А ще я прошу Вас про одне: – порадьте мені, як мені – йти чи ні? Ви усе-таки більше за мене знаєте й усе. Коли він мені пропонував, то я не могла зважитися без Вашого дозволу, а позаяк я шаную Вас, як батька рідного, так Ви мені порадьте, як слід зробити все. Адже я в чужій стороні, ні з ким порадитися нічого, я сирота кругом, у мене ні батька, ні матері нема, я Вас вважаю і батьком і матір'ю своєю, бо в мене немає нікого...»

О. Білозерська: – Власноруч підпишись. Ось тут. (вказує пальцем)

Лукерія: (виводить) – Лукерія Полусмакова...

(Темно, прожектор вихоплює Миколу Макарова, він зачитує відповідь)

Макаров: Тарасу Шевченку в Санкт-Петербургу, 18 серпня 1860 року.

«Мій щирий друже Тарасе Григоровичу!

Моє благословення й найкращі побажання душі моєї супроводять незмінно кожен порух Вашого життя. Так буде й стосовно Лукер'ї, дочки моєї. Та воно й не могло бути інакше, якщо на те Ваша та її добра воля. Та передусім я бажав би, щоб ви були щасливі й заспокоєні. Ось чому я думаю, що коли йдеться про ціле життя, то слід поміркувати гарненько, порадитися усім разом. Листовно це зробити не зручно. Зачекайте мене, я незабаром приїду.

М. Макаров».

(Темно. Світло прожектора вихоплює Тараса Шевченка)

Шевченко: Варфоломію Шевченку в Корсунь, 22 серпня 1860 року.

«Я оце заходився жениться, то мені, бач, і тут треба гроші. Будуще подружжє моє зветься Лукер'я – кріпачка, сирота і така сама наймичка, як і Харита, тільки розумніша од неї, письменна і по – московському не говорить. Вона із-під Ніжсина. Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будуще кишло, вибери на тому кишлі найкраще місце і посади яблуню і грушу на пам'ять 1860 року 22 іюня. Поберемося ми після Покрови. Добре б ти зробив, якщо к нашому весіллю прислав сушених карасів десяток, другий або третій, та запеченого дніпровського ляца – одного, другого або й третього. Отаке-то скоїлось: несподівано я до тебе приїду в гості з жінкою – сиротою і наймичкою...

Твій Тарас».

(Прожектор висвітлює Макарова. Він пише листа)

Макаров:

– «Люба Лукерія! Оскільки я невдовзі повернуся в Петербург, то бажав би, аби ти зачекала до того часу відповіді на всі запитання твого листа. Заміжжя – діло велике й на все життя, слід гарненько подумати перед тим, як зважитися. А втім, прошу тебе вірити, що я бажую тобі усього доброго й щасливого і що ти маєш повне право виходити в усяк час заміж з цілковитою певністю, що одержиши моє благословення й щирі побажання душі моєї.

Відданий тобі Микола Макаров».

(Прожектор висвітлює Олександрю Михайлівну Білозерську-Куліш.

Вона пише листа Макарову)

О. Білозерська: Від Олександрю Куліш Миколі Макарову в Аахен:

«Я й увияти собі не здатна тієї хвилини, добрий Микола Яковичу, коли ви побачите мого листа, написаного до Вас від імені Лукерії. Чи ж очікували Ви цього? Ви більшою мірою

могли це передбачити, а ніж ми. 27 липня, у день ангела Пантелеймона Олександровича, за обідом я похлинулася й кажу, що буде до нас гість. Так і трапилося: після обіду приїхав Шевченко і зробив пропозицію Лукерії в саду. Нічого не підозрюючи, я пішла до нього у сад. Він помовчавши трохи, сказав: «Я приїхав до Вас Лукерію сватати, порадьте мені, у мене тут нікого нема». Ви й уявити собі не можете, до чого я була вражена не тим, що він хоче одружитися з покоївкою, а тим, що він обрав собі в подружжя Лукерію! Що на те сказати, трохи знаючи ті дуже недобрі риси, які прищепилися Лукерії чи то через рабство, чи вона від народження така зіпсута. Опинившись так неочікувано посередницею у такій важливій справі й усвідомлюючи неодмінну потребу доброї, відданої подруги життя для світлих осінніх днів Тараса Григоровича, я попри все це вважала за обов'язок висловитися щиро, щоб потім не докоряти собі нещирістю. І добре, й погане виявила, останнього було навіть більше. Шевченко каже мені: Чи не перебільшую? – Ні, я кажу це вам для того, щоб опісля сумління мене не докоряло, що я, люблячи Вас, могла від Вас хоча б щось приховати...Боже мій, який він засліплений! Поет і проза. Він створив собі ідеал і не бажає поглянути розплющеними очима, а нам боляче за нього... Пішов він у сад й сів із нею в альтанці: уся двірня збіглася й усі мешканці дачі ходили повз паркан і сміялися...(серце краялось на шматки) – Ах, як сумно за Тараса Григоровича!»

(Прожектор висвітлює Надію Михайлівну Забілу)

Надія Забіла: – Від Надії Білозерської Миколі Макарову в Аахен.

«...До речі, про Лукер'ю. Ви даремно прохали мене прочитати частину вашого листа: вона, поки я обідала, поцупила Вашого листа, прочитала все й другого тільки дня повернула, хоча разом із нами скрізь його шукала. Замість того, щоб

після Вашого усовіщання виправитися, вона завела вечорниці: ми ляжемо спати, я велю їй лягати, вона посидить трохи й пішла... і перед 3-ю тільки годиною вертається; розмовляє, співає, регоче з солдатами; ми чуємо, а вийти не можемо; тому, що вона проробляє це тільки тоді, коли у нас хтось ночує. Тарас Григорович через свою наречену пропонував мені 25 крб. на місяць, щоби я їй дала окрему кімнату, та я і за сто не бажаю тримати її і хотіла Вам писати ще до сватання, щоб Ви мені дозволили відіслати її на квартиру Варвари Яківни Карташевської».

(На авансцену виходить Шевченко)

Шевченко: Варфоломію Шевченку в Корсунь. – Тільки що спечене, ще й не прохолонуло:

Посажу коло хатини
На спомин дружині
І яблуньку і грушечку
На спомин єдиній.
Бог дасть, виростуть. Дружина
Під древами сими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.
А я буду груші рвати,
Діткам подавати,
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти:
– Тоді, серце, як бралися,
Сі дерева садив я –
Щасливий я! – І я, друже,
З тобою щаслива!

Ото так то... Добре жити, та ще й про когось дбати... Ой добре!

(Світло гасне)

Ява II

(Кімната на дачі у Білозерських. На софі сидить Лукерія і вишиває).

Лукерія: – І де це Олександра Михайлівна затримується...
Мала б уже давно повернутися із Петербургу...

(Вбігає Надійка)

Надійка: *(присідаючи до Лукерії на софу)* – Лукерія, а ти свого нареченого любиш?

Лукерія: – Та не знаю. Він і старий, і скупий, здається, так не охота й іти за нього...

Надійка: – Так він же відомий поет... Він Шевченко!

Лукерія: – Ну то й що! А як поїдемо на село, то чи буде там сочинять? Та десь і друкуватися треба... *(розкриває вишитого рушника, звертається до Надійки)*
– Подобається?

Надійка: – Так... Дуже красиво... Лукерія, ти справжня майстриня!

Лукерія: – Отак-то... А за Шевченка я піду... Піду на зло дівчатам Карташевським, щоб вони збісались. До мене у Петербурзі кухар сватався, то дівчата Карташевських відмовляли його одружуватися. Говорили, що я негідна пара! Так от, на зло їм, я вийду за літератора та й ще полупанка. А таки вийду...

(Чути як під їхала карета, дзвоник, гримнули двері, заходить

О.М. Білозерська – Куліш).

О. Білозерська: *(з порогу)* – Лукеріє, тобі вітання від Тараса Григоровича, обіцяв після обіду заїхати... Я його учора бачила, так він оце передав даруночки... *(дістає із сумочки книжечку і хрестик на шнурку).*
Ось тобі «ГраMATка», а ось хрестик...

Лукерія: *(схопила книжку і не дивлячись поклала на софу, хрестик уважно розглядає, тре, плює на пальці і знову тре, згодом)* – А де ж проба? Він що не золотий?

- О. Білозерська: (спокійно)* – Та звісно, ні...
- Лукерія: (ображено)* – Бог знає що... Теж мені гостинці... От якби золотий...
- О. Білозерська: (сміється)* – Так золотий заробити ще треба...
- Лукерія: (ображено)* – Не піду за Тараса... Він скупий.
- О. Білозерська: (сухо)* – То чому ж. Коли ти хворіла він стільки дарунків он надіслав: вовняні панчохи, теплу хустку, ще й чобітки теплі обіцяв справити...
- Лукерія:* – Коли то було... А на обіцянки три роки чекають...
- О. Білозерська:* – А як ти хотіла... Ти ще Тарасу і не дружина, а він тебе подарунками обдарюю. І черевики кізлові на шнурках придбав... і три низки коралів і сережки з медальйонами.
- Лукерія:* – Так, сережки мені дуже сподобалися... У одному медальйоні хрест із жемчужними віточками, на другому – в жемчuzі серце й Матір Божа, жемчугом всипані... Дуже красиві... і мені личать...
- О. Білозерська:* – Ото ж шануй Тараса Григоровича, повір він того вартий...
- Лукерія:* – Я не знаю. Заміж за нього все одно лячно іти. Сердитий він дуже. Чи то може через вуса таким виглядає?
- О. Білозерська:* – До чого тут вуса... Скільки знаю Тараса він завжди носив вуса, але від цього суворим не виглядав... Навпаки, посміхається та й ще вуса підкрутить, жартуючи. Справжній козак!
- Лукерія:* Ото ж бо й біда, що козак... А я його хочу бачити статечним паном... Щоб і одяг, і манери... і щедрий.
- О. Білозерська: (вбік)* – Боже, у яку халепу Тарас втрапив... (до Лукерки) – Тараса люди шанують не за його манери, а за талант...
- Лукерія: (ображено)* – Ні, все одно я хочу, щоб він став паном... справжнім паном...

О. Білозерська: (махнула рукою) – Ет, нема з тобою про що говорити...

Лукерія: (улесливо) – пані Олександро, а правда, що Тарас Григорович на Вашому весіллі старшим боярином був?

О. Білозерська: (здивовано) – Так, це правда... А чому це тебе цікавить?

Лукерія: – А у чому він одягнений був?

О. Білозерська (з посмішкою) – Як у чому? Та звісно ж у сюртуці... Я це добре запам'ятала, бо сама ж на лацкан квітку пришивала...

Лукерія: (з радістю сплеснула у долоні) – У сюртуці... То він був, як справжній пан?..

О. Білозерська: (здвигнула плечима) – До чого тут пан? Він був найкращій у світі дружка... Веселий, кмітливий, чуйний, доброзичливий... А співав як!

Лукерія: (захоплено) – Ще й співав?

О. Білозерська: – А то ж! Коли ми з Пантелеймоном Олександровичем, обвінчавшись у церкві в Оленівці, приїхали до Мотронівки, Тарас, допомагаючи мені зійти із екіпажу, жартома заспівав: «Чи ти царівна, чи королівна?», то Панько навіть йому зауваження зробив: «На чужий коровай рота не роззявляй, та собі дбай...»

Лукерія: (захоплено) – А він що?

О. Білозерська: – А він розсміявся і одповів: «Дбатиму, друже, обов'язково дбатиму»

Лукерія: – Ні, я піду... Обов'язково піду за Тараса Григоровича.

О. Білозерська: (стримано) – А я б на твоєму місці ще б подумала. Ти не знаєш його. Він сибіряка і п'яниця.

Лукерія: (сахнувшись, прикривши долонею рота) – Та що Ви, пані? Ви ж щойно вихваляли його...

*(Білозерська не встигла відповісти, бо до кімнати заходить
Надія Забіла)*

*Надія Забіла: (до Лукерії) – Лукеріє, я тебе дуже попрошу,
втри пилюку на люстрі у вітальні...*

Лукерія: (стримано) – Добре, пані... (виходить).

*Надія Забіла: (підходить до сестри, цілує у щоку) – З при-
буттям, Олександро. Як з'їздила?*

*О. Білозерська: – Дякувати Богу, добре! Усе встигла, відві-
дала наших, вчора зустрілася із Шевченком, завітала
до типографії...*

*Надія Забіла: – Що Тарас? Не відцурався від своєї нав'язливої
ідеї взяти за дружину Лукерію?*

*О. Білозерська: (сміючись) – Та де там! Навпаки, сьогодні
по обіді обіцяв заїхати на гостини... До речі, він то-
бі записку передав... (риється у сумочці, шукаючи
записку. Знаходить її, подає сестрі) – Ось вона!
Тримай...*

*Надія Забіла: (бере записку, читає, безсило опускає руки) –
Боже милостивий, цього лишень нам не вистачало...*

О. Білозерська: (здивовано) – Сестро, що там?

*Надія Забіла: (подаючи записку) – Тарас просить відпустити
Лукерію до нього в Петербург.*

О. Білозерська: (тримаючи у руках записку) – Навіщо?

*Надія Забіла: – Начебто для закупівлі приданого та придбання
речей необхідних Лукерії для весілля...*

О. Білозерська: – Таки весілля... Боже, який він засліплений.

Надія Забіла: – Що будемо робити, сестро?

*О. Білозерська: – Не знаю... Я щойно перед Лукеркою його
і сибірякою, і п'яницею називала... лишень би її
відвадити. Та де там, вбила собі в голову, що йде за
нього, як за пана і не відступає.*

*Надія Забіла: – Хоча б уже скоріш Карташевські поверталися!
Щоб здихатися цієї напасті!*

О. Білозерська: – А що це змінить? Тарас сам на них чекає, як на свято... Він засліплений.

Надія Забіла: (*перериває її, рішуче*) – Нікуди я Лукерку не відпущу... Ні з Тарасом, ні будь з ким... Я за неї відповідаю... Несу відповідальність перед її господарями і перед Богом... Не пущу! От прийдуть Карташевські, тоді хай і вирішують!

О. Білозерська: (*схвально*) – Правильно, сестро! Я тебе підтримую... Не личить дівчині до вінця з чоловіком шастати, невідомо де ночувати!

Надія Забіла: (*співчутливо*) – Сестро, ти ж з дороги. Ходи я тебе нагодую...

О. Білозерська: (*посміхаючись*) – Та я не голодна... Хіба що чаю?

Надія Забіла: (*бере її під руку*) – То ходімо вип'ємо чаю... У мене печиво добре є...

О. Білозерська: (*весело*) – А у мене цукерки... (*виходять*)
(*У кімнаті з'являється Лукерія, вона ніби щось шукає..*)

Лукерія: – Та де ж та клята записка? Невже із собою забрали? Я підслухала, що Тарас просив, щоб до нього відпустили... А ще про що там? Який посаг хоче мені придбати? Ет, хотілося б прочитати, про що ще він написав... (*ще раз оглядає кімнату*)
Немає... А Тарас теж таки хитрий... Щоб я до нього приїхала... А спати де? У його кімнаті в Академії? Отакої... Вигадав. Ні, я спочатку на посаг подивлюся. Хай справить мені одягу: корсетку із золотими гудзиками, спідницю шовкову голубу, білі черевики... І візитну одягу: шовковий білий козакин з голубою підкладкою і широкими рукавами з прорізами – золоті гудзики і білу шляпу... А ще корсетку підвічну – бархатну,

блакитну, з червоною і срібною лентою... (замріяно позує) Приїде, неодмінно про все це треба буде йому нагадати...

(Вбігає Надійка)

Надійка: – Лукеріє, радій! До тебе твій наречений іде... Я його здалеку признала... Ходімо мерщій, зустрінемо...

Лукерія: (з погордою) – Чому це я маю його зустрічати за ворітьми? Якщо до мене йде, то зустріну його, як і належить, у будинку...

Надійка: – Диви яка пані! А я зустріну! (вибігає)

(За лаштунками чути її голос: «Тарасе Григоровичу!

Тарасе Григоровичу!»)

Лукерія: (гордливо) – Пані... А чому б і не пані? Що думаєте, гірша за вас буду? А от і ні...

(До кімнати входить збуджений Тарас Шевченко. У руках він тримає букет польових квітів)

Шевченко: (схвильовано) – Лукеріє, серце моє... Доле моя... Ці квіти я власноруч назбирав для тебе у лузі, йдучи зі станції...(протягує їй квіти) Я добирав квіточку до квіточки, щоб ти могла сплести весільний вінок...

Лукерія: (бере квіти, розглядає їх, кидає на стілець) – Таке, чорт знає що! Хоч би які квіти, а то трава!... На сміх людям!

Шевченко: (обурено) – Лукеріє! Припини ремствувати... Звідки у тобі оця панська зверхність? Дута гордість... Теж мені вельможа!..

(Ображено відвертається. На сцені триває мовчанка.

Її перериває Лукерія)

Лукерія: – А що, я не гідна бути панною? Чи вродою не вийшла, чи манерами?

Шевченко: (ображено) – Розумом...

Лукерія: (гнівно) – То й будь зі своїми панянками! А мене не чіпай.

(Ображено вибігає)

Шевченко: (задумливо в зал) – От і зрозумій цих жінок! Ти до неї з усім серцем, а вона тебе окропом... Звідки у Лукерки оце мужиче холуйство, лакейська зверхність? Невже вона не розуміє, що я люблю і ціную в ній її природну красу, її уроджену гідність, її душевну простоту... Як що ні... то доведеться роз'яснювати. А в тім... Молода іще.. Як візьму за жону, то тоді і довчу... (до кімнати заходять Білозерські)

О. Білозерська: – О, Тарасе, ти вже прибув?

Шевченко: (галантно) – Доброго здоров'я, Надіє Михайлівно! (Кланяється) – Доброго дня, Олександро Михайлівно! Так, я вже з півгодини, як у вас на гостинах... У садочку погомонів із Надійкою, у будинку кількома словами перекинувся з Лукерією... Надіє Михайлівно, ви прочитали мою записку? (Забіла ствердно кивнула головою)

Надія Забіла: – Так, Тарасе Григоровичу!

Шевченко: – То яка ваша відповідь? (Забіла повертається до сестри)

Надія Забіла: – Олександро, будь ласка, поклич Лукерію. (Та виходить, чути оклик: «Лукеріє!» і відповідь: «Іду, пані!» За хвилину вони заходять до кімнати удвох)

Надія Забіла: (звертаючись до Лукерії) – Лукеріє, Тарас Григорович прохає, щоб я відпустила тебе із ним до Санкт-Петербургу. Яка твоя думка щодо цього?

Лукерія: (смирено) – Воля ваша, пані!

Надія Забіла: – Ні, я хочу, щоб ти сказала, чи личить молодій дівчині їхати із дорослим чоловіком, та ще й в ніч?

Лукерія: – Та звісно ні, пані... Хіба, що Тарас Григорович замовить нам готель, окрему кімнату для мене, вечерю...

Шевченко: (рвучко) – Припини, Лукеріє... Ти нічого не повинна пояснювати цим панянкам! Вони і так добре знають моє ставлення до тебе (підходить до Лукерії і бере її за руку). Вони знають, що я хочу взяти тебе за дружину. І поки ми не підемо під вінець, я і в думках навіть не наважусь посягнути на твою честь... А ось доказ моїх благих намірів... (запускає руку до кишені, дістає звідти невеличку шкатулочку, розкриває її і ставить Лукерці на долоню) – Це – наші весільні каблучки... Я придбав їх... і вручаю тобі їх на знак серйозності моїх намірів.

Лукерка: (захоплено) – Вони золоті?

Шевченко: (ствердно) – Так золоті!

Лукерія: (розчулено) – Тарасе Григоровичу...

Шевченко: (зважено) – То знову питаю: чи підеш за мене?

Лукерія: (тихо) – Так, піду!

Шевченко: (звертаючись до Білозерських) – То яких вам доказів ще потрібно, панове?

Надія Забіла: (металево, з натиском) – А ніяких, Тарасе Григоровичу! Ніяких... Я бачу благородність Ваших поривань... Бачу, що Ви налаштовані досить серйозно. Але знаю також, що сплески почуттів, а надто сильних почуттів, викликають пориви бажань, надто сильних бажань... А тому волею наданою мені господарями цієї дівчини, я забороняю їй їхати з Вами, навіть, якщо мова йде про безневинну мандрівку...

Шевченко: (обурено) – Це ваше остаточне рішення?

Надія Забіла: (ствердно) – Так, остаточне!

Шевченко: – А чи відпустили б ви, коли б ми були уже повінчані?!

Надія Забіла: (у роздумі) – Та, певно, відпустила...

(Шевченко рвучко сідає до столу, бере папір і щось швидко записує. Присутні мовчки слідкують за ним. Завершивши він встає і звертається до Забіли)

Шевченко: – Надіє Михайлівно, я глибоко поважав і шанував Вас, як рідну сестру. Та Ваша недовіра..., ваша зневіра у мені, у моїй порядності, вбила ці почуття... Я пориваю із Вами стосунки і негайно залишу Ваш дім... *(обертається до Лукерії)* – А тобі, моє серденько, я залишаю цього вірша, як нашу останню віру у щасливе майбуття...

(Виходить на авансцену і в зал читає поезію «Лукерії»)

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа
Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не клянись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його – ми люде!
Моя ти любо! Усміхнись
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені, то перейти
І він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій.

(Шевченко виходить. Жінки лишаються у кімнаті вражені)

Завіса

Ява III

(Сцена закрита. Перед лаштунками з'являється Надійка Забіла (Наталка Полтавка))

Надійка: (звертаючись до глядачів) – Осінь 1860 року була ранньою. Вже під кінець серпня ми повернулися до Петербургу. Після дачі наш будинок вражав своїм простором і впорядкованістю. У Лукерії тут була окрема кімната і Шевченко вже став відвідувати не нас, а тільки свою наречену. До нас же заходив дуже рідко – переважно вдень. До неї ж приходив, траплялось, у годин 10-11 ночі, коли ми вже були у ліжках, посилав когось із двірні за пивом і у солодких бесідах зі своєю «любою дівчиною» просиджував далеко за північ...

Одного разу Шевченко сказав матері, що графиня Толстая запрошує його наречену жити до себе, аж до того часу, поки та не вийде заміж. А так, як Макарова ще не було у Петербурзі, то мама порадила із його двоюрідним братом Андрієм Маркевичем і вони дійшли згоди, що Лукерку можна відпустити до Толстої, але за умови, що пан Маркевич повинен особисто з рук на руки передати дівчину графині. У назначений день Шевченко наняв візника і приїхав за Лукеркою. Разом з ними до Толстої поїхав і Маркевич. За словами останнього, «наречену» Шевченка графиня прийняла надзвичайно люб'язно...» *(Виходить.)*

(Завіса відкривається. Мебльована вітальня графині Толстої.

У центрі на софі сидить Лукерія, поруч стоїть графиня)

Толстая: – Я дуже рада, Лукерія, що бачу Вас у своєму домі... Дозвольте запропонувати Вам каву., або краще гарячий шоколад. Чому Ви надаєте перевагу?

Лукерія: (невпевнено) – Дякую. То хай буде шоколад... (до глядачів) – Це ж мені вперше прислужують, як справжній пані.

Толстая: (наказує за куліси) – Принесіть нам шоколаду! (до Лукерки) То як Ви дісталися до нас?

Лукерія: (впевнено) – Добре. Тарас віднайняв візника, то ми дуже швидко доїхали... (оглядається) – У Вас дуже красивий будинок..., такий просторий та світлий і мебльований дуже гарно...

Толстая: (задоволено) – Дякую на добрім слові. Поки чоловіки заняті розмовами, ми з Вами побесідуємо про літературу. Мені буде приємно знати думку нареченої одного з найвизначніших поетів нашого часу...

Лукерія: (зняквовіло) – Перепрошую пані, але я не знаю, чи ж зможу задовольнити Вашу цікавість... Тарас не розмовляє зі мною про літературу...

Толстая: (здивовано) – Як? Він не читає Вам свої вірші? (пауза) – Хіба він не присвячує Вам поезій? Що ж то за закоханий чоловік?..

Лукерія: – Та присвячує... Про яблуньку і грушку, а ще про віру і хреста читав у Білозерських, але по правді я нічого не второпала... Але читав голосно і натхненно.

Толстая: – То як же ви збираєтесь бути Музою такого знаного поета?! Він для України, що Пушкін для Росії, чи Міцкевич для Польщі, а можливо навіть і величніше?

Лукерія: – Я не знаю... Я простого роду-племені...

Толстая: – То нічого... Катерина Велика також була із простих, але це не завадило їй стати імператрицею.

Лукерія: (в роздумі) – Катерина Велика... Ні, не чула про таку...

Толстая: Вам би не завадило вивчати історію, адже доведеться із чоловіком бувати на різних прийомах та літературних вечорах. То ж слід буде розуміти, про що ведеться мова...

(Заносять шоколад)

– Прошу, Лукеріє, пригощайтесь...

Лукерія: – Дякую. Я й сама розумію, що мені слід трохи підучитись... Я швидко читаю, а от пишу повільно...

Толстая: – Та не в письмі справи... Поряд з Тарасом Ви маєте відповідати на усі його духовні запити... Бувати в театрі, опері... Мати власні судження про побачене і почуте... Розумітися на живописі.. Адже Шевченко – чудовий художник, учень Брюллова. Чули про такого?

Лукерія: (ствердно киває і мовчить)

Толстая: – Ну і як Вам його «Останній день Помпеї?»

Лукерія: – Красива картина... Велика...

Толстая: (здивовано) – Красива... Хіба можуть бути красивими обличчя людей, приречених на смерть. Але масштаб дійсно вражає... Ви не читали про трагедію Помпеї?

Лукерія: (хитає головою) – Ні... Але я читала інші книги. Для прикладу, «Дневник дівичи Петушковой», у журналі «Пчела». Там такі цікаві історії розповідаються...

Толстая: – Лукеріє, Вам обов'язково слід учитися... Я поговорю про це з Тарасом, обіцяю Вам...

(Заходить Шевченко)

Шевченко: (поштиво кланяється) – Доброго здоров'я шановна Настасіє Іванівно! Дозвольте виразити свою щирю вдячність за те, що ви згодні прийняти мене і мою наречену в своєму будинку...

Толстая: (перербиваючи його) – Облиште, Тарасе Григоровичу! Ви чудово знаєте, що і я, і мій чоловік завжди раді бачити вас у себе. Хіба роки нашої дружби не є свідченням цього?

Шевченко: – Та звісно ж, Настасіє Іванівно, дякуючи Вам, а особливо графу Федору Петровичу, я сьогодні на волі та ще й у Петербурзі.

Толстая: (зупиняє його монолог жестом) – Та досить, Тарасе Григоровичу, дякувати. Коли то було... Розкажіть краще про сьогоднішня, поділіться, якщо ваша ласка, своїми планами на майбутнє... З чого живете? Про що мрієте?

Шевченко: (схвильовано) – Усі мої думи, шановна Настасіє Іванівно, пов'язані ось із цією дівчиною (вказує на Лукерію). Вона моє сьогоднішня і моє майбутнє. Доля нарешті посміхнулася мені. Закінчилася моя холостяцька самотність. З нетерпінням чекаю того дня, коли зможу повести її під вінець. Одружимося, та й поїдемо на Україну, побудуємо там хатину, і будемо жити, як усі. А ще мрію, що Лукерія народить мені багато дітей...

Толстая: – А як же література?

Шевченко: – Ой, Настасіє Іванівно, не до літератури мені тепер... Маю стільки передвесільного клопоту. Треба наречену добре вбрати. Щось придбати для посагу. Тому поки що не пишу. Проте продовжую малювати для заробітку... Треба ж із чогось жити?

Толстая: – Тарасе Григоровичу, то чи варто розмінювати талант на дрібниці? Ваша Муза сильна Вашою Правдою. А Ви про якісь посаги!

Лукерія: (перебиваючи її) – Е ні, пані! Тут Ви не праві! Не личить нареченій такого поета ходити, як задрипанці... Тарас Григорович замовив на пошив для мене два пальта: чорне плюшеве, оброблене нерозрізним оксамитом та біле суконне на голубій шовковій підбивці з обділкою з білого оксамиту і золотого шнуру. А ще мій наречений купив для мене чорний круглий капелюх з перами. Я його одягала вчора, коли ми гуляли з Тарасом Невським проспектом, так з нами знайомі віталися так, наче б то з шанованим панамі.

Шевченко: (обриває її) – Лукеріє, облиш... Вибачте її, шановна Настасіє Іванівно, не порозумінню верзе казна що... Сирота вона у мене, ото й тішиться з кожної обнови...

Толстая: (беручи Шевченка під лікоть і відводячи на авансцену) – Не переймайтеся, Тарасе, то все пусте... Ви самі обираєте і свій шлях, і свою долю... А тому чудово розумієте: щоб Лукерія хоч трохи дорівнялася до загальноприйнятого етикету, має вчитися. Вам необхідно для неї найняти репетитора: щоб трохи підготував її з літератури, історії, навчив хорошим манерам... Тоді вже можна буде виводить її у світ...

Шевченко: (зняксовіло) – Та я не думав про це, Настасіє Іванівно! Мені б скоріше обвінчатися, та й до України. Тисне на мене Петербург, вичавлює усі мої нутрощі, а найперше душу... Які вже там манери!

Толстая: – Ти не правий, Тарасе! Це ж твоя дружина! Хай і майбутня, але дружина... З нею вік-вікувати. То чого ж вона навчить твоїх дітей? Оповідками про долю сиротинську щасливим не будеш... *(після паузи)* – Отож, Тарасе Григоровичу, роби як знаєш.. Але добряче перед цим подумай. Сам розумієш, лишити вас на нічліг у своєму домі не можу. Не хочу поголосу. Напишу листа до своєї сестри Катерини Іванівни Іванової, вона в одному з будинків здає кімнати під найм. Якщо буде в тому потреба, знімеш... До речі, вона тобі із репетитором для Лукерії також pomoже.. Має певні зв'язки.

Шевченко: (цілує її руку) – Дякую, шановна Настасіє Іванівно! Дякую, перш за все, за гостинність Вашу і турботу, за долю мою і моєї майбутньої дружини... Обов'язково скористаюся Вашими порадами. Для мене велика честь бути прийнятим у Вашому домі. На сім дозвольте відкланятися...

(Толста схвально киває головою і відходить до Лукерії углиб сцени. Вони про щось стиха говорять, потім графиня щось пише на аркуші паперу)

Шевченко: (до зали) – А права ж таки графиня! Ну хто ж, окрім мене, цією сиротиною опікуватися буде? Хто принесе у її чарівну голівоньку просвітлення науки, хто засіє там зерна знань... Гляди, а може й справді вродить. Заїду таки до Іванової, поговорю про репетитора.. Придивлюся, можливо й віднайму для Лукерії кімнату. Хоча ні... Хай перебуде там день-другий.. А кімнату я вже приглянув. Таку чистеньку, затишну і недалеко від Академії, щоб ближче було до неї ходити... Наречена нареченою, але вже й про очіпок слід подумати. Дай Боже, усе збудеться, як надумав.
(Завіса)

Ява IV

Завіса ще закрита. Перед лаштунками з'являється Микола Макаров, у руках тримає два листи. Макаров звертається до зали.

*Макаров: – Ну що за чудовий день сьогодні. Отримав аж два листи. Тут, за кордоном, кожна вісточка з батьківщини, як ковток свіжого повітря. То ж прочитаю мерщій...
(читає вголос) Миколі Макарову від Тараса Шевченка, 5 вересня 1860 року, м. Санкт-Петербурґ:
*«Іскреніший мій друже єдиний!**

Порадившись добре з Андрієм Миколайовичем (Марковичем), от що ми зробили з твоєю дочкою й сестрою: до вашого з Варварою Яковлевною благословенія, перевезли Лукерію до Катерини Іванівни Іванової. Мені здається, що ми добре зробили. Що ви на це скажете? В очікуванні на добре слово лишаюсь і я, і Лукерія вашими щирими друзями».

(Макаров припиняє читати, кілька секунд стоїть у роздумі, а потім говорить розмірковуючи...)

– А що я маю тобі сказати, Тарасе, коли ти вже усе вирішив і за себе, і за мене, і за Лукерію... Якщо вже так вчинив, то й тримай відповідь перед людьми, а найперше перед Богом!

(Бере до рук другого листа)

Макаров: (читає) – Миколі Яковичу Макарову від Василя Михайловича Белозерського з Санкт-Петербурга, 6 вересня 1860 року.

«Друже мій, Миколо Яковичу! Тарас Григорович незадоволений своїм поспіхом, усвідомлює, що помилився, що дійсність не справджує його надії, та через самолюбство, впертість, безвихідь власного становища не бачить можливості звернути з дороги, на яку ступив і нишком від себе самого бажає, щоб стороння сила звела його з хибного шляху...»

(Припиняє читати, розмірковує)

– То що ж виходить, Тарасе, ти у власній долі розібратися не можеш? Чи не тому за порадою звертаєшся? Ох, Тарасе, Тарасе – бачили очі, що купляли, їжте, хоч повилазьте!... *(Залишає сцену)*

(Завіса відкривається. На сцені – інтер'єр найманої кімнати Лукерії Полусмак. Стіл, двоє стільців, широке ліжко, шафа для речей, велике люстро, у глибині сцени крісло, на якому висять панчохи, халат, ще якісь речі. Ліжко не застелене. Лукерія стоїть біля люстра – чеше косу. На підлозі валяється гребінець. Вона у вишитій сорочці та спідниці. Заходить Шевченко.)

Шевченко: (розстібаючи гудзики на піджаку) – Доброго ранку, моя кохана Лукерко. Вибач, відімкнув двері власним ключем, бо думав, що ти ще в ліжку...(підходить до неї, жартівливо щипає за бока. Лукерка сахається) – Жаль, що припізнився. А то могли б ще повалятися і вдвох...

Лукерія: (ображено) – Тобі аби валятися... Голодній кумі одне на умі... Ти ж бачиш, що я не причесана, та й у кімнаті безлад... А тобі жаль було кімнату з прислугою найняти...

Шевченко: (перебиваючи її) – Яка прислуга? Ми що пани? А у власному будинку тобі теж прислугу накажеш наймати?

Лукерія: (з погордою) – А чому б і ні?! Що, робочі руки в оселі будуть зайвими? А що ти думаєш, мені легко буде між чоловіком і піччю розриватися? А як діти підуть, то коли те господарство вести? Ото ж обирай, або будеш із дружиною у ліжку ніжитись, або з чумазою наймичкою по господі тішитись! А якщо ти такий скупий на гроші, то нічого і тин городити, живи сам, як байстрюк..., годі й думати про родину.

Шевченко: (лагідно бере її за плечі) – Та не скупий я! І для своєї родини усе зроблю... Але я хочу, щоб дружина була у мене охайненька, чепурненька... Щоб лад у оселі тримала, щоб діточок доглядала й про чоловіка дбала...

Лукерія: (порухом плечей скидає його руки) – Якщо усе це хочеш, то без прислуги нам не обійтись...

Шевченко: (ображено) – Та що ж ми, пани? Невже після себе ладу не наведемо?

Лукерія: – Бачила я твій лад у помешканні в Академії. Як харцизняка живеш... Так там ще Хведор прибирає... Як би не він, то за пляшками певно й кроку не можна було ступити.

Шевченко: (махає рукою) – Лукеріє, облиш... Ну що ти рівняєш життя одинака і родини. Та я для своєї сім'ї ти знаєш, що зроблю?!

Лукерія: (насмішкувато) – Ну що? Що?

Шевченко: – Світ перефарбую... Гори розрівняю... Сивий Дніпро проти течії поверну...

Лукерія: – Нічого цього не треба... Краще найми прислугу!

Шевченко: – Та добре... (погляд його падає на гребінець, що валяється на підлозі) – А це що таке? (вказує пальцем)

Лукерія: – Чи не бачиш, чи повилазило... Гребінець.

Шевченко: – Та я бачу що гребінець... Та чому він на підлозі?

Лукерія: – Чому? Чому? Звечора розчісувалася, та й обронула...

Шевченко: – І він звечора лежить?

Лукерія: (*легковажно*) – Та забулася підняти. А що з того...

Шевченко: (*похмуро*) – Ой не добрий це знак, Лукеріє... Ой, недобрий.. Невже й справді моя майбутня дружина нечепура, як кажуть прості люди, пропаща нечопайда. Невже тобі самій не бридко від власного нехлюйства?

Лукерія: – О, вже завівся старий ворчун... Ну що з того, що він там валяється? Тобі аби поскрипіти...

Шевченко: – Лукеріє, припини огризатися. Скажи краще, коли воду у графині міняла?

(*Підходить до стола, бере графин, розглядає його*)

Лукерія: – Позавчора, а що?

Шевченко: (*роздратовано*) –А те, що воду слід кожного дня міняти, щоб не застоювалася... на столі патьоки води не витерті, гребінець з вичесаним волоссям, покинуті брудні панчохи (*вказує на крісло*), постіль не прибрана, хата неметена... Я не хочу такої.., мені не треба такої жінки!

Лукерія: – І мені такого чоловіка не треба! Старий і поганий! Піду від тебе...

(*Хоче вийти з кімнати та у дверях зіткнулася із молодим чоловіком*)

Репетитор: (*намагається говорити російською*) – Я прошу прощення, ясна пани. Здесь ли снимает комнату Тарас Григорьевич Шевченко?

Лукерія: (*відступила крок назад, видно, що вона вдоволена шанобливим звертанням*) – Ні, ви помилилися... Це кімнати пані Лукерії Полусмакової.

Репетитор: – Но мне далі іменно цей адрес і сказали, що
здесь я могу найті Тараса Григорьевича Шевченка.

Шевченко: (*підходить до молодика*) – Я – Шевченко! Чим можу
бути корисним?

Репетитор: (*схиляє у поклоні голову*) – Разрешите отрекомен-
доваться – Михаил Сильвестрович Вертихвостов,
надомный учитель. Можно просто Мишель. Меня
направила к вам глубокоуважаемая Катерина Ива-
новна Иванова. Вот её рекомендательное письмо...
(*протягує Шевченку конверта*)

Шевченко: (*бере конверта, відкриває його, мовчки читає, про-
читавши, дістає з кишені олівець і щось підкреслює у
листі. Звертається до гостя*) – Так. Значить величати
Вас Михайло Сельвестрович Вертихвостенко?

Репетитор: (*перебиваючи його*) – Убедительно прошу, Вер-
тихвостов. Именно Вертихвостов...

Шевченко: – Ну а звідки Ви? Чийого роду-племені?

Репетитор: – Родом я из славного городка Пирятина, що на
Полтавщине... Отец мой работал там секретарём в
земском суде...

Шевченко: (*радісно*) – То ти землячок! Знаю я славний го-
род Пирятин..., не раз бував там. Знаю і шаную Пол-
тавщину нашу милу. Бо мав і маю багато друзів там:
Репніних, Закревських, Гребінок, Мокрицьких... Та
хіба ж усіх згадаєш...

Репетитор: – Почту за честь сообщить, что большинство
из названных Вами фамилий мне известны... Они –
гордость нашего края!

Шевченко: – А як же ти, землячок, опинився в Петербурзі?

Репетитор: – Это долгая история... Виной всему тяготение
моё к знаниям. Дома я окончил коммерческое двух-
годичное училище, потом в Прилуке гимназию...
Приехал сюда поступать в университет. Хотел стать

медиком – знаній оказалось маловато, поступил на философский...проучился два семестра – выгнали, на следующий год собираюсь восстановиться, а пока вот подрабатываю надомным учителем...

Шевченко: – А скільки ж тобі літ, земляче?

Репетитор: – Двадцять три...

Шевченко: (роздратовано) – Та годі тобі цвенькати! Батьківської мови ще не забув? Говори українською!

Репетитор: – Та не забув, Тарасе Григоровичу! Але по-російські уже призвичаївся!

Шевченко: (невдоволено) – Чи бачиш, Михайле!

Репетитор: (поправляє) – Мішель...

Шевченко: (роздратовано) – Та чорт з тобою, хай буде Мішель! Відпала у мене потреба в репетиторстві... Хотів я свою майбутню дружину грамоті підучити та світським манерам об'яснення (киває головою на Лукерію, що заклала біля дверей). Так вона мене кидає... каже, що я старий і поганий, та ще й до всього скупий. А я ж, повір чоловіче добрий, хотів тебе віднайняти, за отаку – то суму (тицяє олівцем у лист). А сума не маленька... Так хотів, щоб ти моє ладо і історії навчив, і літературі, про театр їй об'яснив, про музику... А вона мені – старий та поганий. Тоді й до науки їй годі, зась...

Лукерія: (улесливо) – Та ти Тарасе, мій любчику, усе не так зрозумів... Я сказала, що ворчиш ти, як старий..., і гніваєшся задарма. А так ти у мене ще ого-го! Сам же про п'ятерко дітей казав!

Шевченко: (уїдливо) – Дивись, як одразу заговорила, як защебетала... І очима любисток стеле... А зовсім же недавно така брехлива була...

Лукерія: – Тарасику, не гніви Бога... навіщо на мене наговорюєш?

Шевченко: – Ти вже врешті визначся... Чи хочеш за мене йти?
Чи не хочеш?

Лукерія: – Та хочу, серденько, хочу...

Репетитор: (покахикав у кулак, щоб привернути до себе увагу)
– Кахи-кахи! Я прошу прощення пани – добродії, але як же мені бути?

Шевченко: (удавано набусурманився) – Та я оце не знаю, чи треба тепер моїй нареченій ота освіта?

Лукерія: (поквапливо підбігла до Шевченка, обняла його)
– Та треба ж, Тарасику, ой як треба! Ти ж не хочеш, щоб твоя дружина гірше за інших панянок знала літературу чи історію? Що про нас люди скажуть? Що скажуть твої друзі? А Марковичка? А Кулішиха?

Шевченко: (засміявшись) – Звідки така велика тяга до знань?!
Ще ж зовсім недавно тобі було байдуже, що про тебе скаже Кулішиха?

Лукерія: (серйозно) – Бо тоді я була панською наймичкою, а зараз вільна людина...

Шевченко: (радісно) – Слава Богу, Лукерочко, що це до тебе дійшло... Що ти відчула різницю між наймичкою і справді вольною людиною. Воля – то є найбільша радість людського духу! (звертається до репетитора) – А Ви Михайле..., як Вас там?

Репетитор: – Сильвестрович...

Шевченко: – А Ви, Михайле Сильвестровичу, лишайтесь. Скористаємося Вашою послугою. Щоправда, не за таку суму (вказує на листа), а за ось таку... (дописує у листі якісь цифри). Згода?

Репетитор: (зітхнувши) – Та згода... Що мені лишається...

Шевченко: – Оплату буду здійснювати потижнево, залежно від проведеної кількості уроків... Ознайомиш її з історією держави російської, сучасною літературою,

даси кілька уроків етикету... Ну, зрештою, сам побачиш, чого навчати.

Репетитор: (з готовністю) – Я обов'язково виконю усе ваші приказання...

Шевченко: (зупиняє його) – І найголовніше, розмовляй із нею українською мовою, і уроки проведь українською... Зумієш?

Репетитор: – Та звісно зумію!

Шевченко: (задоволено усміхається) – От так би й давно, а то Мішель... Мішель!

Репетитор: – Коли позволите розпочати?

Шевченко: – Та хоч і зараз... Про графік уроків домовишся із Лукерією. Але щоб не пізно... Бо увечері у нас є свої справи...

Репетитор: – То позволте сьогодні провести ознакомительну бесіду., щоб зорієнтуватися., визначити рівень знань., определіться з учебниками..

Шевченко: – Та определайтесь... (до Лукерії) – Лукеріє, мені необхідно зайти в редакцію «Руського слова»... Там збираються друкувати мою «Катерину» в перекладі російською... Буду години через три. А ти поки що побесідує з оцим паном, визначся щодо графіку уроків і, зрештою, наведи лад у кімнаті!

Лукерія: – Добре, Тарасе! Усе зроблю, як скажеш...

Шевченко: (вдоволено) – Оце вже інша справа... (до глядачів) – Ні, не буває такого, щоб путній чоловік жінку не приборкав! (Виходить)

Лукерія: (до репетитора) – Ну чого оце ми стоїмо біля дверей? Милості прошу, проходите до кімнати...

(Вони проходять до столу, Лукерія висуває стілець, жестом пропонує репетитору сісти – той сідає. Лукерія прямує до розстеленого ліжка. Під ноги потрапляє гребінець, якого вона відкидає під ліжку)

Лукерія: (вдавано стидується) – Ви вже вибачайте, що ліжко не застелене... На сьогодні відпустила служницю, а сама не встигла... Воно Вас смущає? (вмощується на ліжку і принадно виставляє груди) – Чи може його і не застеляти? (зухвало закидає ногу на ногу)

Репетитор: (помітно хвилюючись) – Воля ваша, чарівна Лукеріє...

Лукерія: – Іванівна.

Репетитор: (червоніючи) – Іванівна. Оно мне не мішає... Ми ж с вамі не на ліжку урокі будем делать, а навверное же за столом.

Лукерія: – А чому б і не у ліжку... (раптом весело зіскакує із ліжка, регочеться) – Та не бійтесь, Михайле Сильвестровичу, жартую я, жартую...

Репетитор: (витирає хустинкою спітнілого лоба) – А я й не распереживался, прекрасная Лукерія Івановна... С чего Ви взяли?

Лукерія: – Та бачу я, Мішель, усе бачу... До речі, можна я буду вас кликати Мішель... Так романтичніше.

Репетитор: (радісно) – Конечно ж можна, очаровательная Лукерія Івановна...

Лукерія: (перебиваючи його) – А Ви мене – пані Лукерія.

Репетитор: (зняковіло) – Як скажете... пані Лукерія.

(Лукерія висуває іншого стільця і також сідає до столу)

Лукерія: (рішуче) – Ну, а тепер вчіть мене, Мішелю...

Репетитор: – Чому?

Лукерія: – Усьому, що знаєте! Історії, літературі, мистецтву, бодай воно б не задалося... Усьому! Бо я жінщина общительна і дуже любознательна (сміється).

Репетитор: – Ну, что ж... Почнемо, пожалуй, с літератури... Вам как жене известного літератора...

Лукерія: (поправляє) – Будущій жене... А краще нареченій, невесте..., значить, по-вашому.

Репетитор: (киває на знак згоди) – Я і говорю, невесте ізвестного літератора, следует орієнтуватися в тонкостях сучасного літературного процесу... знати його найбільше ізвестних представителів..., їх поезії. Скажіть, к приєру, кому пренадлежат еті стіхі? (декламує):

Я Вас любил, любовь ещё быть может,
В душе моей угасла не совсем;
Но пусть она Вас больше не тревожит,
Я не хочу печалить Вас ничем.
Я Вас любил безмолвно, безнадежно,
То робостью, то ревностью томим;
Я Вас любил, так искренно, так нежно,
Как дай Вам Бог любимой быть другим.

(Лукерія слухає затамувавши подих, коли репетитор закінчує читати, на якусь хвилину на сцені виникає пауза)

Лукерія: – Боже, як красиво і душевно сказано... Я не знаю, хто автор цих рядків, але вони вцілили мені прямисінько в серце... Ось послухайте, як воно калатає... (бере руку репетитора і притискає собі до грудей)

(Обоє піднімаються із-за столу. Лукерія продовжує притискати руку репетитора до грудей. Вони зближуються. Репетитор і вільну руку кладе на груди Лукерії. Через хвилювання говорить:)

Репетитор: – Це Пушкін! Олександр Сергійович Пушкін... (Схиляється для поцілунку. Їхні вуста зустрічаються. Гасне світло, зрім, блискавиці)

Завіса

Ява V

Сцена ще закрита. Перед лаштунками зустрічаються Надія Михайлівна Білозерська-Забіла і Лукерія Полусмак. Лукерія вдягнена як справжня пані. Вона вітає Надію Михайлівну, присівши у реверансі.

Лукерія: – Доброго здоров'я, шановна Надіє Михайлівно! Дякую Вам за паспорт та речі. Хведор мені усе передав...

Надія Забіла: – Це не варто подяки, Лукеріє! Як живеш?
Як наречений?

Лукерія: – Живу добре, маю власну кімнату, хоча й без прислуги. Тарас поспував. Проте простора, добре мебльована...

Надія Забіла: – Я рада за тебе, а що ж Тарас? Не відцурався своєї ідеї щодо одруження?

Лукерія: (*весело*) – Та де там! Зовсім терпіння втратив! Найняв мені репетитора... Ми тепер різні науки опануємо... В дарунок купив дорогі коралі на шию, аж три низочки, а ще дав 200 карбованців сріблом. Я таких грошей одвіку в руках не тримала. Тільки й розмов у нього про очікуваний приїзд Макарова. Чекає на ту Покрову, як мале дитя Різдва!

Надія Забіла: – А ти ж як? З таким же нетерпінням чекаєш на весілля?

Лукерія: – Та я вже й не знаю... Чудний він якийсь... То лагідний та щедрий, хоч до рани прикладай. А то, як надійде щось... Сердитий такий, побачив у графині воду, що я забулась днів зо два перемінити, та так кричав на мене, так кричав, що й Господи! Я вже й вирішила – не піду за нього!

Надія Забіла: (*тривожно*) – А як же буде?

Лукерія: (*погордливо*) – Та так же й буде, що заберу я усе те, що він мені дав, а за його таки не піду! Такий старий, поганий, та ще й сердитий.

Надія Забіла: – Гріх так думати, Лукеріє! А чинити так – ще більший гріх!

(*Жінки виходять*).

З'являється Шевченко.

Шевченко: (*до глядачів*) – Пани-добродії, ну що ото робити? Закохався я в оту каторжну Луцьку, щоб вона... здорова була, як чорт у суху вербу. А вона ж таки гарна. Я навіть боюся, щоб не зіпсували її добру від

природи натуру вихваляннями і принадами їй же у вічі, від чого й «заскакають зайчики» в молодій дівочій, ще не зміцнілій голівці. Гарненьке личко й ніжне «як у телятка м'ясце», ще не роблять із жінки доброї людини. Чомусь тривожно і лячно мені на душі... Якось погано зашкребло на серці.

(Виходить)

(Завіса відкривається)

Дія відбувається у кімнаті Лукерії Полусмак. Лукерія ще ніжитьсья в ліжку. Шевченко одягає сюртук

Шевченко: – Лукеріє, серденько моє, я тебе вже сьогодні не навідаю. Маю термінову роботу. Учора, 9 сентября, у останньому числі «Руського слова» надрукована моя «Катерина» російською мовою. Якби ти знала скільки зусиль затратив я, щоб отой переклад ладний вийшов...

Лукерія: (із ліжка, потягуючись) – А гонорар виплатять?

Шевченко: – Та звісно ж, виплатять... Можливо, навіть і сьогодні. Ну, так ми з друзями домовилися на сьогодні, 10 сентября, обмити це замечательне діло... Зустрінемося десь по полудню на Невському... Є там містечко одне затишне. Буде Костомаров, Мартос, ще кілька землячків... Тебе не запрошую, бо компанія буде чоловіча... Отож, замочимо це діло, можемо забаритися, то певно ночувати в себе в Академії буду...

Лукерія: – Та я й не напрошуюсь, бо кепсько себе почуваю.. Чи не простудилася? Чи може учора морсу холодного випила? Щось голова болить і у горлі шкребе... Ще полежу трохи, як не пройде лікаря гукну...

Шевченко: (з досадою) – Гукни... Тільки не того, що був минулого разу. У тебе тоді теж горло боліло, а він усі груди обмацав... Я ледве тоді стримався. Не можна ж моє майбутнє подружжя так безцеремонно лапати.

Лукерія: (весело) – І добре, що стримався... А то б зчинив бучу із-за якогось дріб'язка.

Шевченко: (бурхливо) – Нічого собі дріб'язка... Ти, Лукеріє, не шануєш свого тіла, коли дозволяєш чинити таке над собою. Годі вже дівувати, час і на чоловіка оглядатися.

Лукерія: (глузливо) Тарасе, невже ти не розумієш, що мене того й примічають, що я молода, гарна й м'якенька..., не бійся, мене від того не убуде... Цього добра ще задовсить, лишиться і на твою, чоловічу частку.

Шевченко: (перебиває її) – Лукеріє, не зли мене, шануйся...

Лукерія: (емоційно) – Я ще й вінця не бачила, а вже беретеса, паночку, мене бідну, муштрувати по-своєму.

(Падає обличчям у подушку, плаче)

Шевченко: (примирливо) – Та годі ж, годі... *(сідає на ліжко, гладить її голову)* – Лукеріє, я ж нічого не маю проти лікаря, лише хочу, щоб він тобі допоміг. А гроші на ліки візьмеш там, у шкатулочці...

Лукерія: (схлиуючи) – І на цу-кер-ки!

Шевченко: (схвально) – І на цукерки.

Лукерія: – І на нову хустку... голубу.

Шевченко: – Та гаразд, бери і на нову хустку... *(вона сідає на ліжку, вдячно обнімає його)* – От і добре... А тепер я пішов, бо вже спізнююся... А ти чим будеш займатися?

Лукерія: – Підлікуюся, та й буду читати історію... Про царя Іоанна Михайловича. Сьогодні, під вечерю Мішель прийде, уроки будуть...

Шевченко: (встає) – Ну от і добре... от і домовилися. До зустрічі! *(цілує її в лоба)* – Ти ліжко ж не забудь прибрати.

Лукерія: – Та не забуду... Йди вже, йди...

(Світло на сцені гасне, заgrimіло, зблиски блискавиць).

Завіса.

На авансцені перед лаштунками Шевченко і Костомаров.

Вони сперечаються.

Костомаров: – Нічого ти, Тарасе, так і не зрозумів... Вихід твоєї «Катерини» російською мовою – ніяка це не культурницька подія. Це глум... Написав ти чудову поему про долю української жінки... Майже два десятиліття років приносив цей твір славу українській літературі, був її окрасою..., а тепер що? Переклали її російською і... немов живу, закопали. Де й поділися ті задушевні слова, та співуча мова, те щире голосіння за долею українки й України? Де, Тарасе? Нема! Єсть сюжетець про бідну дівчину на великорусском язиче...

Шевченко: (бурливо) – Та нічого ви не розумієте... Я навмисне дав згоду на переклад, щоб її прочитало якомога більше людей... Щоб знали про цю долю не лише в Україні, але й по всій Росії, по великих і малих її народах... Зрештою, щоб знали по всьому світові...

Костомаров: – Тарасе, хай знають... Але хай читають її мовою оригіналу. Інакше рідна наша українська мова ніколи не вибереться із наймичок. Ніколи... Так і будемо вік-вікувати малоросами...

Шевченко: – То це через те хлопці і випити до пуття не змогли, чи не схотіли. Пригубили по келишку, та й розійшлися. Навіть Мартос, і той не впився...

Костомаров: (зажурливо) – Хто ж на поминках напивається!

Шевченко: (ображено) – То ти, Миколо, все таки вважаєш, що це були поминки?!

Костомаров: – Поминки, Тарасе! Поминки...

Шевченко: – Знаєш, Миколо, я все одно не згоден... Є у мене мрія давня... Написати твір на такій мові, щоб її зрозумів і українець, і білорус, і великорос... Треба, щоб мова об'єднувала усіх нас... усіх слов'ян!

Костомаров: – А оце вже, Тарасе, зовсім інша проблема, і вирішувати її потрібно іншим шляхом, а не кидати власні твори на поталу перекладачам...

Шевченко: – Але ж між нашими мовами так багато спільного... Невже ж не можна укласти якогось спільного словника, а далі можливо розробити і якусь граматику...

Костомаров: – Навіщо, Тарасе, навіщо? Невже ж ти не розумієш, що не в мові справа, а в думці... Чого великороси нав'язують нам свою мову? Та щоб привчити нас думати по-їхньому, а привчивши думати, годі вже буде сподіватися, що будемо ми відстоювати власні чесноти і переконання...

Шевченко: (*киває головою на знак згоди*) – У цьому ти, Миколо, правий... Що правий, то правий! Он дивися у наших церквах й слово Боже по-російськи читають...

Костомаров: (*перебиваючи*) – Та хіба, Тарасе, лише у церквах... А у школах, в університетах? А де ж українська преса? Немає! Нічого немає... Пустка!

Шевченко: – То ти кажеш, Миколо, що не варто було «Катерину» російською перекладати?

Костомаров: – Ні, Тарасе, не варто... (*Пауза, обидва про щось зосереджено думають*) – Піду вже я, брате Тарасе, щось зовсім кепсько на душі...

Шевченко: (*із сумною іронією*) – То ти, брате Миколо, не допив...

Костомаров: (*нічого не відповідає, лише безнадійно махає рукою*) – Прощай, Тарасе.

Шевченко: – Прощай, друже. (*Костомаров виходить. Шевченко дивиться в зал, ніби шукає підтримки*) – То виходить – хотів як краще, а вийшло на манівці... Не зрозуміли мене землячки, або ж не захотіли зрозуміти... Без сумніву, в словах Миколи якась доля правди є..., але ж і моє слово не полова! Як ти доведеш світові, що українська література живе,

коли не будеш публікувати твори? Як же світ про неї, сердешну, дізнається? А так і Котляревський, і Основ'яненко, і Шевченко, і Куліш, і Вовчок..., та ще з десяток братів по перу, гляди і заговорять про українських літераторів. Тільки публікуватися треба, неодмінно публікуватися... Щоб знали, щоб віддали про український народ, про Дніпро сивий, про батька Хмеля... Ні, землячки, я таки правий! Але ж чому на душі так кепсько? Не вдалася вечірка... Ой не вдалася! (*Виймає годинника, дивиться на нього*) – Додому начебто, ще й рано... Піду навідаюсь до Лукерії.. Дасть Бог, ще не спить! (*Йде за лаштунки*)

Завіса відкривається. Сцена напівосвітлена. На сцені інтер'єр кімнати Лукерії. Стіл, крісло, ширма, ліжка, під ковдрою хтось вовтузиться, на стільці чоловічі брюки)

Шевченко: (тихенько заходить, звертається до зали) – Добре, що власного ключа маю. Зайшов і не потривожив її сон. (Лагідно, неголосно) – Лукерочко, серденько моє, це я, твій суджений... Прокидайся...

(Підходить до ліжка. Із під ковдри вислизає репетитор і на карачках повзе до порога. Він у підштанниках і спідній сорочці. Шевченко на мить застигає, як вкопаний. Так триває лише мить...)

Шевченко: (гучно, обурено) – Ах ти, паскуднику! То ось яка твоя наука! Та я ж тебе зараз із світу зжену...

(Наздоганяє репетитора б'є ногою по сідниці, той перевертається і починає скиглити. Шевченко продовжує бити його ногами)

Репетитор: – Ето не я! Поверьте, ето не я! Ето она всьо, она, іскусітельніца Лукерія!

Шевченко: (зі злобою) – Іскусітельніца, кажеш! Не ти, падлюко, винен... А я ось тебе доб'ю і за неї візьмуся...

Репетитор: (істерично волаючи) – Простіте, простіте мене! (Зривається і втікає зі сцени)

Шевченко: (Витерши рукою чоло повертається обличчям до ліжка, крицевим голосом запитує) – То де ж та зрадниця-іскусительниця?!! (наближається до ліжка. На його дорозі трапляється стілець – він відкидає його, на столі пляшка з-під вина та склянки. Він змітає їх на підлогу.. Збиває ногою наступного стільця. Лукерка сидить на ліжку прикрившись ковдрою)

Лукерія: (голосно, верескливо) – Тарасе, не підходь! Не підходь, тобі кажу! Якщо вдариш, піду і заявлю на тебе в поліцію! Ти мені ще не муж... Не маєш права! Не муж мій, і не пан... Я вільна людина і можу поводитися, як забажаю...

Шевченко: (спинившись) – От як ти заговорила! Не муж значить...(нахиляється, підбирає пляшку) – У поліцію заявиш... Та я тебе зараз оцією пляшкою вб'ю... Що для мене тюрма, та після десяти років заслання, я не те що тюрми, я пекла не боюся! Гадина!!!

(Заносить пляшку над головою. Лукерка хутко зіскакує з ліжка, кидається на коліна, обхопивши Тарасові ноги притуляється до них)

Лукерія: – Вибач мене, Тарасику! Ой, вибач... Грішна я, грішна... Або краще вбий! От одразу, не сходячи з місця і вбий. Краще вже смерть, аніж таке життя!

Шевченко: (втомлено) Смерті хочеш! Та смерть ще потрібно заслужити... З-під гарячої руки смерть заробити легко, а ти у гріху поживи..., та відмолити його спробуй, ти ще вимоли у Бога оту смерть... Вимоли!! Хай Він тобі смерть, як нагороду подарує!!! (Опускає руку з пляшкою, а потім відкидає її. Лукерка продовжує стояти на колінах, обхопивши ноги Тараса) – Забирайся від мене геть (відитовхує її) – Та негайно звільни кімнату, щоб блудом тут і не смерділо. (голосно) – Чуєш, негайно!

Лукерія: (покірно) – Та чую, чую... Дай лишень одягнутися.

(Встає, заходить за ширму)

*Шевченко: (злобливо) – Одягнутися..., та тебе, стерво, треба було через увесь Петербург голою прогнати, щоб усі побачили, яка ти паскудниця... Голою! Та гаразд, вбирайся вже у своє халамиддя... *(замовкає, а через хвилинку)* – Як ти могла?! Як же ти могла знехтувати моєю любов'ю... Я ж тобі вірив, як рідній сестрі... та що там сестрі, я тобі вірив, як найріднішій людині. За жону хотів узяти... Спасибі, Господь не допустив, Господь врозумів... Забирайся геть!*

(Лукерка виходить із-за ширми. Вона вже вдягнена, навіть у черевиках)

*Лукерія: (спокійно, врівноважено) – Гірки твої слова, Тарасе, дуже гірки... Але справедливі. Дозволь же і мені тобі правду сказати. Нічого було і тобі, Тарасе, міняти мене, молоду і красиву, на дружню компанійську пиятику. Раз ти мене поміняв на горілку, то я тебе на молодого коханця... А взагалі мені такого мужа не потрібно – старого і паршивого! Не любила я тебе! Жаліла, думала, що зживеться – злюбитья, аж бачиш, не вгадала... Не злюбилося! Добре, що ми ще не обвінчані... *(хоче вийти, Тарас перепиняє її дорогу)**

Шевченко: (суворо) – А як же слова любові, що говорила?.. Слова кохання, що нашіптувала?

*Лукерія: (спокійно) – Брехала! Про все брехала... Та й не тобі я говорила... Себе вмовляла! А тепер прощай! *(виходить)**

Шевченко: (підходить до стільця, на якому висіли брюки, піднімає їх, кидає навздогін Лукерії) – Да бодай би ти пощезла із своєю брехнею! Грішниця!!!

(Вдарив грім, світло на сцені гасне, видно відблиски блискавиці).

Ява VI

Завіса відкрита. На сцені інтер'єр кімнати будинку Надії Забіли. На авансцені – господарка дому. Задня частина сцени – затемнена.

Надія Забіла: (стривожено) – Тієї фатальної ночі Лукерія прибігла до мене, впала навколішки, стала цілувати руки, плакати й вмовляти дозволити їй залишитися у будинку. Говорила, що пішла від Тараса, бо він старий і злий, до всіх її ревнує, до всього чіпляється і за все її сварить. Я їй дозволила лишитися. Не виганяти ж у ніч. (пауза) – За кілька днів Тарас запискою попередив мене, що приїде. Ось чекаю на нього...

(Чути дзвоник, який сповіщає про гостя. Заходить Шевченко)

Шевченко: – Доброго дня, Надіє Михайлівно!

Надія Забіла: – І Вам доброго здоров'я, Тарасе Григоровичу!

Шевченко: – Дякую, що Ви зголосилися прийняти мене. Чи вдома Лукерія?

Надія Забіла: – Так, вдома.

Шевченко: – Покличте її.

(Забіла бере зі столу дзвіночок і дзвонить. Заходить Лукерія. Вона у вбранні служниці. Побачивши Шевченка, завмирає напівдорозі)

Шевченко: (голосно звертаючись до Лукерії) – Скажи правду, чи я коли вільно обходився з тобою, ображав?

Лукерія: (тихо) – Ні!

Шевченко: – Може, я сказав тобі якесь brutальне слово?

Лукерія: – Ні!

Шевченко: – Так геть же від мене, а то я тебе задушю. І все верни! До нитки верни! І старих порваних черевиків тобі не подарую! Грішниця!

(Лунає грім. Світло на сцені гасне. Зблиски блискавиць.

Через хвилину прожектор вихоплює постать Надії Забіли)

Надія Забіла: – Після цієї зустрічі Шевченко захворів на серце. Він провів у ліжку решту вересня і частину жовтня. У середині жовтня у Петербург повернулися Карташевські і Макаров... Лукерію я відправила до них... Слава Богу, спекалася....

(Прожектор знову гасне. На сцені темрява. За хвилину прожектор вихоплює Шевченка)

Шевченко: Варфоломію Шевченку, 5 жовтня 1860 року:

«Дуже, дуже ти добре зробив, що не посадив яблуні і груші: я з своєю молодю, не побравшись, – розійшовся. Лукерія така самісінька, як і Харита, дурніша тим тільки, що письменна. Що мені на світі робить? Я одурію на чужині й на самоті!»

(Прожектор гасне, за хвилинку він засвічується, виринаючи із темряви Миколу Макарова)

Макаров: – Я повернувся до Петербурга в середині жовтня. Від Тараса отримав кілька записок і ось цього вірша: *(читає)*

Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався,
Та недосвіт перед світом
В садочок убрався.
Потоптав веселі квітки,
Побив, поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

(відкладає вірш, роздумує)

– А ось лист від 31 жовтня *(читає):*

«Чи Ви бачили Лукерію? Чи сказали їй, щоб вона вернула мою мізерію до ниточки (реєстр повинен бути у О. М. Куліш) Як сказали їй, так ще додайте, щоб вона за тиждень заробила 4 карбованці і од свого імені послала в Чернігів на ім'я Тризни, з написом: На користь воскресної школи. Цією ціною окупить вона свою і мою погану славу».

*(Прожектор гасне. Згодом він знову засвічується і висвітлює
Тараса Шевченка)*

*Шевченко: – Ніяк не можу вирвати її а ні з мозку, а ні з
серця: (читає)*

Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок посаджу.
Посиджу я і походжу
В своїй маленькій благодаті.
Та в однині-самотині
В садочку буду спочивати.
Присняться діточки мені,
Веселая присниться мати.
Давнеколишній та ясний
Присниться сон мені... і ти!
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся. І в малий
Райочок мій спідтиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха...
Запалиш рай мій самотний...

(Прожектор гасне, на сцені темрява)

Ява VII

*Чернеча гора. Могила Шевченка.
Біля неї Лукерія Іванівна Яковлева-Полусмак*

*Лукерія Іванівна: – Даремно боявся, Тарасе, впусти мене
у свій рай... Ой, даремно! Не наробила б я там лиха,
більшого аніж заподіяла собі... Молоді мої роки,
дівоча розважливість і прагнення вибитися у пани,
не дозволили мені осягнути щирість твоїх почуттів і
глибини твоїх думок... Не розгледіла я у змученому
життєвими негараздами твоєму серці, тієї Божої*

іскри любові, яка дається людині, можливо, раз на все життя. Не розгледіла...

І сьогодні сама себе запитую: «Чи любила я тебе?» Шукаю відповіді і не знаходжу... Чи любить сліпий сонце?! Чи любить річка воду? Народжена і вихована без любові, чи здатна була я розрізнити щирі почуття і плотські втіхи?! Для цього треба було прожити життя... пройти через зневагу, наругу, біль втрати...

Коли ти вмер, то Каргашевська запитала: «Чи хотіла б ти бачити Тараса Григоровича?» «Хочу», – кажу. – «То царство йому небесне!» І лише тоді я зрозуміла, що ти ж був єдиною людиною, яка любила мене з усіма моїми вадами і гріхами, моїми чеснотами і мріями. Я немов би прозріла... Я кинулася до тебе, бігла отак простоволосою через Неву, бігла і провалилася... Тонула... та Господь не прийняв, ані мого тіла, ані моєї душі... Не дарував мені смерті... Ти ж мені говорив, що смерть, як прощення, треба заслужити... Якийсь москаль йшов, та й поспів мене витягти. Я потім довго хворіла... Місяці три... чи чотири. То ж не змогла з тобою, Тарасе, попрощатися... *(вона замовкає, поправляє квіти на могилі, згодом):*

– Нині люди різне про мене говорять. Хто добре, а хто зле... Та що мені їх балачки... Я й сама знаю – занастила я тебе... Підірвала серце... Вкоротила віку... Грішна я перед тобою... Грішна! Тому й вимолю всі ці довгі роки у тебе прощення. У тебе, як у Бога... Бо ти для мене уже давно правиш за Бога. Чи простиш безталанну свою Лукерію? Чи подаруєш душі моїй спокій? *(опускається перед могилою на коліна, далі благально):*

– Тарасику, соколе мій! Я вже давно вишила весільного рушника... Такого, як ти хотів... З квітами

та півнями... Не сподобив Господь подати його при житті, прийми хоч на порозі смерті *(дістає із сумки вишитого рушника і пов'язує їм хреста, цілує полотнище рушника, хреститься)*:

– Господи, всемогутий, прости мене грішну! Прости гріхи мої вольнії і невольнії... І ти прости мене, Тарасе... Прости, заради любові, яку плекав у серці до мене... І ви, люди, простіть... *(звертається до зали)* Простіть і передайте Тарасу, хай іде по мене... Він прийде! Обов'язково прийде. Скажіть йому – я його чекаю...

(Лягає на могилу, обхоплюючи її руками)

Завіса.

22.08.2013

Хутір Вольний.

Оповідання

ІЛЬКОВІ ТРИВОГИ

Старий Ілько Голобородько на схід села іти не хотів... Ну чого ото переливати з пустого в порожнє? Хоча зранку до нього заходив молодий учитель історії місцевої дев'ятирічки. Отой, що власне все і затіяв... Прохав: «Прийдіть, Ільку Григоровичу, ви ж чи не єдиний свідок...» І чого ж це єдиний? Он пів села жінок ще лишилося які пам'ятають ту історію... А вчитель: «Ну, то жінки, вони і сплутати щось можуть. А ви ж чоловік! Та ще й безпосередній учасник подій. Прийдіть!»

А що приходити? Усе одно із цієї справи нічого не вийде... Щоб перейменувати село ви знаєте скільки клопоту пережити треба? Учитель казав: треба рішення сільського сходу, яке мають затвердити депутати сільської ради. Потім мають це рішення підтримати депутати районної ради, далі – обласної, а потім хтось ще там у Києві. Ет, нічого з цього не вийде... Бути нашому Жуковому ще сто років Жуковим!

– Ні, ну дивні діла твої, Господи, – посміхнувся Ілько. – Загубилося серед черкаських гаїв невеличке село Солов'ївка. Жило собі мирно. Сіяло і збирало хліб, народжувало дітей. І так не одне століття. Аж раптом у сорок третьому, під час останньої війни, завітав до нього маршал Жуков. Ну, отой, що згодом став маршалом Перемоги... у Берліні капітуляцію підписував.

Думки відносили Ілька все далі в минуле... А по закінченню війни, через кілька років, приїхав до них у Солов'ївку секретар райкому, зібрав загальні збори і повідомив:

– Дорогі земляки, годі вам у несвідомих ходити. Таких Солов'ївок, як ваша, в Україні за сотню. У кожній області є, а то навіть і по дві... Є компетентна думка обкому партії, а ще рішення нашого райкому, про перейменування вашого села в Жукове, оскільки тут перебував штаб легендарного маршала Перемоги і він особисто. То як, згода?!

Збори мовчали... Тоді парторг колгоспу Іван Свистун пригрозив:

– Ви що, не розумієте важливості цієї справи?! Це ж політична акція... А ви, фронтовики, чому мовчите? Чи забули, хто Перемогу на фронтах кував?!

Піднявся Микола Федорченко. Він не так давно повернувся в село весь просяклий війною. Обличчя чоловіка оперезував величезний шрам, а на грудях рівненьким рядочком вмістилися два ордени Слави та кілька медалей. Федорченко повагом відповів секретареві:

– Перемогу на фронтах кували рядові... і добре кували, але, безперечно, під керівництвом командирів. І маршал Жуков був одним із них. Ми супроти нього нічого не маємо... Хороший командир! Але нас не було тут, коли він приїздив. Ми воювали... То хай приймають рішення ті, хто був у селі, хто його стрічав. Жінки наші, дід Тарас, Михайло Глущенко, он Ілько... І він ткнув пальцем у мій бік.

Збори зашуміли. Секретар райкому владно встав, підняв руку й гучно промовив:

– Я саботажу не допущу! Ви знаєте, який час був... Війна є війна і вона без крові та втрат не буває! Отож, годі згадувати минуле. Треба жити сьогоднішнім. А воно напружене і тривожне... Он вже сіяти треба, а збіжжя катма. Я обіцяю вам, як секретар райкому, що зерном ми вам допоможемо... А що стосується перейменування села, то питання це вже вирішене. Можете розходитись, – і, повернувшись до голови сільради, наказав. – Готуй замовлення на нову печатку та вказівники!

Ото і все... І стала їхня Солов'ївка – Жукове. І місцевий колгосп став імені Жукова, а школа – Жуковською восьмирічною... Клуб села Жукове, а в ньому співала хор-ланка дівчат із рільничої бригади і теж «Жуківчанка».

«Якась дурниця, – подумав Ілько. – Але таке ж було...» Він знехотя вийшов із хати і вмовився на колоді під шовковицею. «Чи може піти таки на той схід? Он диви, і через тин видко, як люди поспішають до сільбуду, – подумки почав вмовляти

себе Ілько. – Капості від того не буде... А мо' дійсно повернуть село стару назву – Солов'ївка. Отой вчитель історії казав, що головне, щоб вагомі аргументи на це були, сурйозні підстави». Ілько з кишені вийняв прим'яту пачку «Прими», дістав цигарку і запалив. Тютюновий дим заспокоював і наводив у думках лад:

– Усе одно не вірю, – стиха повідомив сам собі. – Комуністи все одно не дадуть переіменувати. Дарма що маємо уже двадцять років незалежності. Вони міцно тримаються влади. За просто так її не віддадуть. Не поступляться. Ну як же це так... зазіхнути на світле ім'я маршала Перемоги? Ні, не дозволять...

За свої вісімдесят три роки Ілько Голобородько набачився всього. І оту трикляту війну, яку зустрів одинадцятирічним, і свято Перемоги, і голодні повоєнні роки, і «кукурудзяну епопею» Хрущова. Радів польоту Гагаріна в космос і сумував за односельцями, які так масово дременули до міста. Пережив він і «розвинутий соціалізм», і «перебудову»... призвичаївся і до нового часу. А тому, споглядаючи цей стрімкий у змінах світ, він усе робив зважено, не поспіхом:

– Ну що я вам скажу на тому сході? – розмірковував Ілько. – Про те, що ви і так знаєте... Знаєте, але мовчите. Ось вже сімдесят років мовчите. Чи не бачите посеред сільського кладовища оту велику братську могилу під дубовим хрестом на якому ні призвищ, ні дат? У кінці восьмидесятих хотіла громада встановити там гранітну стелу..., не дозволили. Той же райком і не дозволив. А там же лежать односельчани. Наші люди лежать!

Голобородько спересердя сплюнув. І він, Ілько, теж мав там лежати... Та Господь вберіг, відвів напасть... Дарував друге життя. І йому, і Михайлу Глущенку, і діду Тарасу... Хоча той прохав Бога вкоротити йому віку, аби лише повернути онука, десятилітнього Темка.

Ілько глибоко затягнувся цигаркою і витер сльозу, яка позрадницькі набігла та й скочувалася щокою. Він усе пам'ятав, пам'ятав до найменшої дрібниці. Пам'ятав, як блищали гудзики на кітелі та погони на плечах у Жукова... Пам'ятав, як той куштував грушу, що взяв із кошика старої Бабайки, який вона принесла йому на гостинець. Пам'ятав, як підбіг до маршала ординарець і хвацько доповів, що рухатись далі немає змоги, бо дорогу заміновано. Передові військові частини обійшли її болотом. А сапери прибудуть ще не скоро, та й їм потрібний час для роботи... Ось тоді командувач і вибухнув гнівом. Брутально вилаявся і гримнув, що він не може чекати. Що він має бути там, на передовій! Де вирішується доля фронту... І якщо немає саперів, то хай дорогу розмінують «оці німецькі холуї», які «два з половиною роки жили під ворогом, прали йому підштаники і варили їсти!» Моложавий підполковник виструнчився, віддав честь і підбіг до вантажівки із солдатами, яка зупинилася за «вілісом» командувача. Уже пізніше, по війні, дізнався Ілько, що то був «розстрільний взвод» Жукова, котрий на місці виконував вироки маршала. Отак, без будь-якого суду і слідства... Пролунала команда й солдати кинулися по хатах, зганяти селян на майдан.

Їх відібрали рівно тридцять: старих дідів, фронтовиків-калік, які повернулися із війни в перший її рік, а ще хлопців-підлітків... Михайлу було п'ятнадцять, Ільку – тринадцять, а Темку лише десять, дарма що в зріст пішов, як лозина. Голосили жінки, вимолюючи пощади...

– Ніякої пощади фашистським холуям! – вигукнув вто-млений капітан і наказав рушати. Оточені автоматниками сільчани йшли понурою колоною. Попереду діди, що вже дожнивували свій вік, далі одноногі-однорукі дядьки, биті-шматовані війною, а на самкінець вони – невелика ватага сільських парубчаків. Так вишикуватись наказав усім дід Гарас. А він статечний, сивий від років і болю, крокував першим.

У статурі літнього сільського коваля все ще відчувалася сила і міць. Дійшовши до дороги за селом колона зупинилася. Невеличка дощечка, прибита на вербі, сповіщала: «Обережно! Міни!» І стрілкою вказувала в бік болота – «Обхід». Автоматники відійшли і вишикувалися позаду колони.

– Рушайте! – наказав капітан. Дід Тарас повернувся до громади, перехрестився й голосно почав:

– Видно, браття, доля наша така, полягти на оцій дорозі. Отож, розділимося на ланки по чотири чоловіка. Відстань від ланки до ланки – двадцять кроків. Якщо пролунає вибух, усі кидайтеся на землю, і ті, що вже на дорозі, і ті, що ще не рушили. Осколки річ небезпечна! А ще, дорогі земляки, пробачте мені, якщо перед ким завинив.

Після цих слів дід Тарас підійшов до капітана й попросив:

– Хлопців відпусти.

– Не положено, – понуро відповів той, відводячи погляд, і додав. – А якщо вас не вистачить, що накажеш самому іти...

Дід Тарас спересердя сплюнув і відповів:

– Атож, від тебе дочекаєшся! Дай хоча б ножа.

– Навіщо? – здивовано запитав офіцер.

– Дай кажу! – твердо промовив старий. – Не бійся, поверну.

Капітан повернувся до солдат і наказав подати ножа. Дід Тарас, озброївшись армійським кинджалом, підійшов до старої верби, обійшов її, щось уважно розглядаючи у кроні, а потім гукнув до Ілька:

– Ану, Іллюшко, залізь на дерево та зрубай мені, он ті, дві рівненькі гілки.

Хлопець виконав завдання. Дід Тарас неспіхом обчухрав гілки від листя, одну палицю вкоротив, вийняв із кишені якусь шворку, міцно перев'язав нею навхрест гілки. Вийшов півтораметровий хрест. Потім повернув ножа офіцерові,

вийшов наперед колони, перехрестився, підняв над собою хреста і скомандував:

– Перша ланка, рушаймо!

Діди ступили на дорогу...

Старий Ілько сахнувся від болю. Недопалок цигарки пропікав пальці. А сльози непрохано котилися з очей. Сльоза за сльозою... Ні, він не плакав. Він поминав... Ось ця сльоза, за діда Савку, він підірвався першим, рознесло на шмаття. А ця – за діда Прокопа, він так майстерно робив свистульки... Ця – за старого Івана Бондаренка. Гарний був музика-бандурист! А ця – за його сина, Олексія, який зустрів ворога на самому кордоні й утримував свій рубіж, допоки гранатою не відірвало руку. Тоді вижив, а смерть дістала його вже тут, на батьківщині... А оця остання, пересохла, за дядька Андрія. Із ворожого оточення він вийшов, а зі свого не зміг...

Ілько добре пам'ятає, як лунали вибухи, як одна ланка змінювала іншу; як після кожного вибуху усі кидалися на землю, притискувалися до неї, благаючи про захист – і ті, хто мусив іти на дорогу, і ті, хто їх примушував. А потім знову піднімалися, і знову рушали... Він бачив, як солдати охорони опустили зброю і зняли пілотки, а дехто в ту пілотку заховав своє обличчя, а може... свої сльози. І тільки дід Тарас, немов Мойсей, вперто йшов вперед, високо піднявши хреста і, здавалося, що ніякі міни, ніякі осколки не зможуть збороти цього чоловіка... Аж ось надійшла черга рушати і їхній ланці. Їм ніхто не давав команди рушати. Офіцер понуро стояв на дорозі, а дехто із солдат вже попрямував до села. Але чи могли вони, юнаки, вчинити по-іншому? Чи могли виплакати собі волю? Та, зрозуміло, що ні! Бо попереду йшов дід Тарас, а оця дорога просякла кров'ю їхніх односельців... Ланка рушила. Ілько прямував впевнено, без страху, не зводячи очей із постаті діда Тараса... Не відриваючи погляду від хреста... Він майже наздогнав діда Тараса! Майже...

Прийшов до свідомості вже у військовому шпиталі. Сказали, що його туди закривавленого приніс дід Тарас. Боліло пошматоване тіло, боліла відірвана нога, але найбільше боліла згорьована душа... Чому боліла? І зараз болять... Та хіба ж поясниш!

Той капітан, що керував охороною, зупинив якусь маршову піхотну роту і наказав очистити дорогу від трупів, вірніше від того, що від них лишилося. Поскладали усе під вербою... Сіли на вантажівку та й рушили. За ними на своєму «вілісі» рушив і Жуков.

Баби й дівчата викопали на кладовищі велику могилу... Туди і знесли односельців. Трохи згодом, дід Тарас змайстрував великого хреста. Але про це Ілько дізнався вже коли виписався із шпиталю і зважав ходити на милицях.

Окрім його та діда Тараса, вижив ще Михайло Глущенко. Хлопець із його ланки. Коли Ілько підірвався, Михайла відкинуло вибухом і добряче нашпигувало осколками, але нічого... вичухався. Хоча лікар добрі три години витягував оті осколки. Десь у сімдесят третьому році, коли Михайло, з п'яну, розповів оцю історію в обласному центрі якомусь журналістові, його заарештували... Засудили до трьох років позбавлення волі за наклепницьку діяльність проти радянського ладу. Із мордовського табору Михайло вже не повернувся.

А дід Тарас помер у шістдесят першому. Помер якраз на Великдень. Люди казали, що то Бог призвав! Бо на такі свята помирають лише святі... Для Ілька дід Тарас і справді був святим... А хіба не так?!

А він, Ілько, ще живе... Топче землю своєю єдиною ногою. Свариться зі своєю Приською, доглядає сад, ще й опікується синовію пасікою. Треба ж жити, коли Бог надоумив... Тільки одне непокоїть Ілька – йти, чи не йти на отой капосний схід?

Грудень, 2013 р.

Ніжин

ЖАРТІВНИКИ

Василенкову Галю я люблю... Люблю отією юнацькою любов'ю у якій так багато щирості, відданості та романтики, а ще якоїсь дитячої безпосередності або навіть дурості. Наші почуття пройшли усі щаблі шкільного кохання: від смикання за кіски і завершуючи палкими «есемесками» з довічними клятвами у відданості. Ну звичайно ж з мого боку. Вона у ці почуття не те щоб не вірила, а скоріш за все, увесь час намагалася їх ігнорувати або не помічати. Чим страшенно злила мене. Отак, з іншими не зустрічається, але і мене до себе не підпускає. От і гадай, що в неї в голові. Це мене бісило...

Про мої почуття до неї знала уся школа. Та що там школа, уся наша Яблунівка. Та мені хочеться, щоб дізнався увесь світ! Мій приятель Темко не раз уже говорив: «Та покинь ти її! Вона тобі тільки голову морочить. Поїдеш на навчання – знайдеш іншу». Таке ж і мати говорили... Та що вони розуміють. Мені іншої не треба. Як тільки но гляну у її волошкові очі, чи доторкнуся до русявого шовковистого волосся, світ міниться – стає сонячним, веселковим, радісним...

Певно тому і вигадую усілякі дурниці, щоб привернути її увагу: то у школі з вікна другого поверху у кучугуру снігу сягону, то під час льодоплаву нашу річку по крижинах перескочу, то на трубі котельні, на самому вершечку, її ім'я фарбами намалюю... Як мама каже: «дурію...». А Галя ніби й не помічає того. Наче б це не задля неї... Бісить же!

Цього разу я вигадав таке: узяв величезного гарбуза, вичистив його із середини, вирізав отвори для очей, носа, величезного рота; прилаштував на палю, вставив у середину три воскові свічки, які придбав у нашому сільмазі, та й підпалив їх. Вийшов такий собі вогняний скилет, чи то пак – голова від скилета, або ж якогось чудовиська. Звісно, жарт не новий, але

ефективний, якщо уночі на таке поглянеш, то і схарапудитись можна. Не знаю, хто його вигадав, але діє безвідмовно. Та й мав же я Василенчиси на Івана Купала про себе нагадати!

Та не так склалося, як гадалося. Як тільки но, десь опівночі, я пробрався у Василенків садок, а звідти і під вікно Галинчиної кімнати, прилаштував свого «монстра» прямісінько проти шиби, як їхній Бакс зчинив такий лемент, що хоч із світу втікай. А собацюга ж дебелий – алабай... За хвилину в будинку усі були на ногах. А тут і Галя налякалася, свій голосочок додала... Я навіть встиг помітити як Петро Василенко вибіг на ганок з рушницею:

– Ну я їх пожартую! Дідько б їх забрав! – погрозливо пролунало з ганку.

Далі вже чекати я не став. Дременув до паркана і вже, здавалося, злетів над ним, як бабахнув постріл. Пригорща колючок вп'ялася у мою спину та сідниці. Це додало мені прудкості. «От гад, сіллю пальнув!» – пронеслася у голові незла думка про майбутнього тестя. Це відчуття болю було мені вже знайомим. Отримував його раніше на колгоспному баштані від сторожа...

Думки випереджували одна одну: «Зараз до річки треба – відкиснути. Але ж там молодь, Івана Купала святкують... Засміють». Та що ж вдієш. Провулками та перелазами дістався до річки та й шубовснув відмокати.

Воно може б і минулося, якби вранці Петро Василенко не завітав до нашої господи. Мій батько з дідом Яшкою якраз візка лагодили:

– Доброго здоров'я Якове Петровичу! І тобі, Максиме, привіт, – здалеку почав Василенко. – А де це парубійко ваш?

– І тобі хай здоровиться, Петре! – відповів батько. – Та спить ще. Гуляв десь. Аж під ранок прителіпав.

– Дело молодое! – вставив і свого «п'ятака» дід Яшка.

– Та воно звісно що молодеє, але ж і капосне, – розмірковував Василенко. – Ваш Віктор серед ночі заліз до моєї садиби, хотів пробратися до Гальчиної кімнати, страховисько якесь припер, біля вікна прилаштував. А ви ж знаєте, Олена, дружина моя, сердечниця. Коли Галя налякалася, Олена на лемент – до неї в кімнату. А у вікні чудовисько, голова палаюча. Хто ж його знав, що то гарбуз! Ну, одним словом, з переляку Олена зомліла. Ну, а я від злості схопив рушницю, та й влупив заряд солі, здається, вашому парубкові. Чи мо' помиляюся?

– Та наш, здається, нормально заходив, – відповів батько. – А в тім, ніч, я не вставав, то хто його знає...

– Я чого до вас прийшов, – вів далі Василенко. – Усім же відомо, хто до моєї Галі клинці підбиває. То приструнити треба. Я не проти, хай би й зустрічалися, але ж якось полюдськи, а не з такими «інфарктними» витівками. Та й школу закінчити треба, а далі вузи... Життя лише починається. А з такими витівками скоріше до буцегарні потрапиш, а ніж до університету.

Далі вже через вікно я цієї розмови підслуховувати не схотів. Вийшов на ганок, щоб зізнатися:

– Вибачте мене, дядьку Петре! Не хотів я тітки Олени лякати... І до кімнати Галі лізти не хотів. Пожартував просто...

– Ось хай у тебе сідниці загояться, – підійшов до мене батько, – то я паском твої жарти виб'ю. Та й дав мені запотилечника.

– Максиме, невже у шістнадцять років парубку будеш штани знімати? – заступився за мене дід Яшка. – Чи не запізно?!

– Може, батьку, і запізно. Але треба. Бо справді колись до в'язниці дожартується, – понуро відповів батько. А потім

до Василенка. – Ходімо в дім, Петре, поснідаємо, а разом і переговоримо.

– Та я, Максиме, наче б то вже і перекусив, – почав Василенко. – Хіба так, для розмови, чаю...

– Ходімо, ходімо, – наполягав батько. – Не лише ж нам про цього бешкетника говорити. Є справи і серйозніші.

Вони зайшли до будинку. Дід Яшка підійшов до мене, лукаво примружив око, і почав:

– Ні, Віхторе, не вмєш ти жартувати... Тупі якісь у тебе жарти! Не смачні... Ну хто їх оцінить? Поговорять у селі, мовляв, якийсь бовдур вчора Василенкову Олену налякав до смерті та і все. Ще й дурнем обізвуть. Ганьба на всю родину! – на якусь мить дід замовк. – Добрий жарт, як поезія, його серцем відчувати треба. Ну, й готувати, звісно. Технологія приготування жарту річ звичайно ж клопітка, але якщо ж жарт вдався, то запам'ятовують його надовго. Про нього говорить усе село. А тому поширюється він не лише районом, чи областю, а може навіть й всією Україною. Отак. І що головне, вдалий жарт викликає у людей радість, а не осуд.

– Та хіба ж такий вигадєш? – буркнув я, сходячи з ганка.

– Звісно, це не просто. Але ж у цьому і родзинка жарту, – посміхнувся дід Яшка, прямуючи до колоди під шовковицею. – Сідай, займемося твоїм перевихованням.

– Я краще постою, – відповів я, пригадуючи фінальні кадри фільму «Кавказька полонянка».

– Ну як знаєш, – посміхнувся дід Яшка, всівся на колоду і почав набивати махоркою люльку. Розмова обіцяла бути тривалою.

– Так от, значить, Віхторе, – почав дід, завершивши свої приготування з люлькою. – Було це, значить, у серпні 1962 року. Якраз у переддень Карибської кризи. Чув про таку?

– Вивчали у школі, – відповів я. – Це коли СРСР та США стояли на межі третьої світової війни. І тільки здоровий глузд президента Кенеді відвів військову загрозу.

– Абсолютно точно, – пожвавішав дід Яшка. – Видно що історію ти знаєш. Так от, у складні ті часи по усьому СРСР проводилися партійні наради, щоб мобілізувати комуністів на роз'яснювальну роботу серед населення. Ти ж знаєш, я партійцем був, передовиком. Не міг працювати в напів сили, то ж кращим механізатором і в колгоспі був, і в районі. Переможцем соціалістичного змагання. І медалі маю. Ти ж бачив... – дід пахнув люлюкою і продовжив. – Так от викликали мене на таку нараду у район. А я на той час жнивував на полі за Степовими Хуторами. То парторг і попрохав Мишка Дроботуценка, по-вуличному Мишку-Спекулянта, повідомити мене про нараду і наказав обов'язково бути на ній. Ну, а народ у Степових Хуторах сам знаєш який, це не наш яблунівський. Там від віку одні куркулі жили. Нещасних якихось дев'ять хат, але куди тобі – одні хазяї. Вони і до колгоспу останніми вступили. Вірніше, жінок відправили працювати на хверму, оту, що біля хутора. А чоловіки... ні, не пішли. Їх трохи перед війною пострахали що розкуркулять. Але обійшлося... Чоловіки працювали на себе. У кожного сад добренний, городу з гектар. Торгували здебільшого... Отож, вони щось там домовилися в кооперації, здавали хрукти і овочі за державними розцінками – з того і жили. Хоча ні, брешу. Жили вони з того, що продавали, спекулювали значить. Рештки ж після заготівлі лишалися... Яблука, груші, городину всяку возили і до Москви, і до Ленінграду, і навіть у Сибір! Ну, коли почалася війна усі чоловіки пішли на фронт. Бог милував, загинуло мало. Але покалічило майже всіх. І Миколу Дорошенка, і Василя Дорошенка, і Пилипа Дроботуценка, і Кіндрата Гугнявого...

Словом, усіх. Прийшли покалічені, але з орденами та медалями. Хронтовики, що їм хто скаже... А тут і сини підросли. І поставили вони отой «хруктовий бізнес» на широку ногу. Їздили, торгували, домовлялися. Дивись, і грошики завелися. Десять у середині п'ятдесятих побудували нові будинки. Ми, звісно, в Яблунівці, теж уже не в землянках жили, але куди нам до них. Хазяї! Один будинок краше іншого. А особливого шик у ті будинки набували через свої дахи. Дахи у них були особливі. Їхній бригадир, Мишка-Спекулянт, уклав вигідну оборудку із директором Свердловського авіаційного заводу. Наші у Свердловськ добірні овочі та хрукти поставляли, а ті їм виплачували частину грішми, а частину товаром, дюралевим листом, яким літаки обшивають. Хай і невеличкими партіями, але ж отак років за три і вкрили степовики дахи своїх будинків дюралевими бляхами. Блищать вони проти сонця, як куполи церков. А що найголовніше, по бумагах усе законно, не прикопаєшся. А нам, як кістка в горлі! Наші будинки в кого під шихвером, в кого під соломою, де не де під залізом. Та й то у колгоспного начальства. Отакої...

– Діду, а до чого ж тут жарти? – не витримав я.

– Не перебивай, спішиш поперед батька в пекло, молодий іще, – пригримнув дід, попахуючи люлькою. – Так про що оце я? Ага, значить, приїхав Мишка-Спекулянт до мене на поле і каже: «Кидай комбайна, парторг сказав, і їдь на партійну нараду». А я подумав, оце з Хуторів до Яблунівки вертати, а там чи встигну? То ж кажу Мишці: «Михайле, справа державна, майже військова, їхати треба терміново. Позич свою підводу, а я ввечері поверну». Той, спасибі йому, дав. Дістався я додому, перевдягнувся, попоїв, аж тут і парторг «газиком» підїхав, а з ним ще кілька наших активістів. Одним слово, поїхали ми в район, відбули нараду,

зрозуміли усю серйозність часу і події. Після наради вирішили пива у чайній випити, аж тут парторг: «Хлопці, у райвиконкомі попрохали допомогти завантажити автівку якимись діжками, чи баками. Допоможимо?». Та хіба ж відмовиш? Допомогли. Виявляється, – то бальзанки з фарбою. Темно-зелена така, ядуча, колишній військовий склад руйнували то й залишилася. НЗ – «сталінський запас». Ми швиденько впоралися, а завгосп говорить: «Хлопці, дякую за допомогу. Грошей у мене немає. Але за роботу можете бальзанки дві хварби взяти, мо' знадобиться». Наші звичайно відмовилися. Мовляв, чого містом тягатися. А я взяв... Дві десятилітрові бальзанки. Думаю, до автівки якось допру, а там у господарстві згодиться. Приїхали додому. Повечеряв. А на вечір знову до комбайна. Жнива. День годує рік. Та й підводу Дроботущенко треба повернути. Дай думаю і йому віддячу: завантажив одну бальзанку з фарбою на воза та й подався на Хутори.

Приїжджаю. Господар якраз вдома, повечеряли. Газету читає:

– Ну, Якове, що там на нараді говорили? Які нові установки? Як ситуація?

І тут я відчув усіма нутрощами своїми, а найбільше серцем, що є у мене змога Мишку-Спекулянта розіграти. А вголос кажу:

– А хіба постанову Кабміну не читав? Що у газеті не надрукували?

– Ні, а що?

– Викликали нас на нараду. Оголосили про бойову готовність. І видали кожному по бачку зеленої хварби, щоб дахи похварбували. Ось, приміром, твій будинок вночі при місячному сяйві блищить?

– Та, звісно, блищить!

– А раз блищить, значить демаскує. Саме сюди ворог бомби і буде скидати. А тому наказано – усі такі дахи похварбувати. Он вже і хварбу видали, – кивнув я на воза.

– Яшо, а як же не партійним бути?

– А не партійні, якщо хочуть вціліти, самі мають купити. У районі, у спеціальному магазині... А як лишиться, то мо' по селах і розвезуть.

– Яшо, друже, та коли ж мені до району їхати? Гаряча ж пора... Продай мені свою фарбу, а собі ще купиш.

– Та як продати?! Я ж хотів і тещі шифер похварбувати. Навіть другу бальзанку взяв...

– Ось бачиш, у тебе ще є... Христом-Богом благаю, продай!

– Ну добре, бери за тридцятку. Та не зволікай з хварбуванням.

– Не сумнівайся, завтра і розпочну.

Тільки но я дістався до свого комбайна, завів двигун, аж зупиняє мене Мирон Чубатий, сусід Мишки-Спекулянта. Махає рукою, мовляв, вимкни двигун.

– Яшо, ти мені друг? Чому ж тоді Мишку хварбу продав, а мені ні?! Так не можна. Виручай, друже, в тебе ж дома ще є. Собі дістанеш. Вам, партійним, положено ж..., ще дадуть. Пиши записку своїй Мотрі, то я зараз поїду і заберу! Тримай тридцятку!

Я на звороті старої накладної на мастило написав записку своїй дружині. Мовляв, віддай і другий бачок, а я приїду і все поясню. Передав Чубатому та й розпочав жнивувати.

Моя ахвера розкрилася аж на четвертий день, коли ображені хуторяни приїхали до сільради з вимогою: чому так мало хварби виділили? Чому не привозять ще? Чому у Дроботущенко та Чубатого дахи вже замасковані, відповідно постанови, а їхні ще блищать? Голова сільради Якименко ні

сном, ні духом нічого не чув про ту постанову, тож покликав парторга. А наш партійний ватажок, Семенович, людина тямуща і мудра була, та й не позбавлена почуття гумору. Людей заспокоїв:

– Спокійно, товариші. Я сам на тій нараді був. Усе чув... Ніякого наказу фарбувати дахи не було, не було ніякої постанови! То Яшка пожартував. А фарбу й справді дали, за допомогу. Яків жартував, що нужника пофарбує. Пробачте його... Що вже вдієш – такий вдався.

Днів з десять і в Яблунівці, і в Хуторах, і в Дубовому Гаю, і в Мармизівці сміялися люди з Мишки-Спекулянта та Мирона Чубатого. Обзивали «жертвами Карибської кризи». А колгоспний бухгалтер, Борис Прокопович, аж у області був, то й там його перепитували, що то за okazія із маскуванням вийшла? І усі говорили: «Ох, Яшка – чортяка! Оце втішив... Ох, майстак... Отак дядьків надував!»

Ну, Мишка-Спекулянт і Мирон Чубатий, довго зі мною не розмовляли. Обіцяли хату спалити, пику натовкти... Та одразу ж буде зрозуміло, хто вчинив! Сердилися крепко. Допоки я їм гарного могорича не виставив і по червінцю не віддав. Але дахи вже не перехварбовували. Так і стояли темно-зеленими, як згадка про мій жарт...

Із хати вийшли батько із дядьком Петром щось жваво обговорюючи, дід Яшка підтюпцем подався до них. А я стояв і посміхався від задоволення і здогадки – в кого я такий шалапутний вдався!

Серпень, 2012 р.

Ніжин

ПОЛІЩУКИ

Мій щирий приятель і земляк, професор Гомельського державного університету Василь Іванович Поліщук при нашій зустрічі на черговому науковому зібранні напівжартома присікався:

– Ну що за прізвище у тебе – Забарний? Не годиться воно для вченого... Вдумайся в етимологію: той, що забарюється, чи то пак, запізнюється значить. Ну яка вже тут наука? Як кжуть старі люди: «І царство небесне проспиш!».

Я огризнувся:

– Нічого, відісплюсь і надолужу втрачене. Чому ти дивиєшся? Звичайне українське прізвище. На своє поглянь!

Він посміхнувся своєю щирою, безжмарною посмішкою і відповів:

– Ну, зрівняв... Ти моє прізвище не чіпай. Воно легендарне...

– Так, так... А в чому ж його винятковість? – не вгавав я. – Звичайне слов'янське прізвище. Заглянь до словника... Поліщук – житель або уродженець Полісся. От і все. І в Словнику української мови так, і в словнику Грінченка...

Він, сміючись, перервав мене:

– А от так, і не так! Мешканець Полісся... Якого? Українського, білоруського, чи може російського? Поліський край він, ого, як розкрилатився! І скрізь є поліщуки.

– Та наплодилися і розіхалися, – напівжартома відпасував я.

Він махнув рукою і цілком серйозно розпочав:

– Ти не зубоскаль, а краще послухай... Поліщуки – це корінні жителі Полісся, які мешкали на цій землі ще до утворення держави, тобто прадавніх соціальних угрупувань.

– Плем'я, чи що? – знітився я. – Щось не чув про таке? Про сіверян чув, древлян... А щоб поліщуків...

– Та полиш ти дурника валяти. Яке плем'я! Етнос... Правічне населення Полісся.

– Ну ти й загнув.

– Не віриш? Читай, йолопе, класику! І у Янки Купали зустрінеш, і в Якуба Колоса... І у ваших, українських письменників, розповідається про поліщуків. Перечитай Олександра Довженка або ж Павла Загребельного. Віддавна поліщуки займалися звіроловством, бортництвом, риболовлею. Свято зберігали давні слов'янські звичаї. Поклонялися лісу, воді, стихії... Відгомін цього у Лесеній «Лісовій пісні» зустрічаємо. Берегли свої ритуальні звичаї та обряди... Мали свій фольклор... Пригадай, як Коцюбинський писав: «Хтось затяг давню поліщуцьку пісню». Отак-то, поліщуцьку...

– Іди до біса, – не здавався я. – І чим, приміром, поліщуки різняться від полтавчан, чи киян?

– Та всім! Мовою, звичками, вдачею, фольклором... Зрештою, одягом! Взяти приміром вишиванку. Традиційно вважають, що у чернігівському Поліссі у вишиванках домінує голубий чи синій колір. Колір льону та блакиті... На Поділлі – червоний, жовтий, зелений. У російському Поліссі – червоний із білим, чи пурпуровим... І вишиванка без комірця. А у справжніх поліщуків більш стримана гама строю, в якому домінує червоно-вишневий колір. Поліщуки і комірець собі дозволяють... Та головне навіть не в цьому! Поліщуки – це окремих характер, менталітет так би мовити...

– Ти ще й про ознаки зовнішності скажи... – розпочав було я.

– І скажу! У своїй переважній більшості поліщуки біляві, або ж русяві... Блакитноокі. Типові слов'яни! Чому питаєш? Та тому, що довкола багато лісу. Є де сховатися... Саме тому і зберегли родову чистоту свою. У їхніх жилах немає ані краплі монгольської чи татарської крові, ані турецької... чи ще якоїсь бусурманської.

Василь видихнув і зробив невелику паузу. Так тривало лише мить. Не встиг я вставити слово, як він почав:

– Як правило, поліщуки худорляві, меткі на око, швидкі у рухах і поведінці. Знову ж таки, серед лісу живуть, а тому, як глаголить народна мудрість: «Вовка – ноги годують». Хоча в судженнях своїх неспішні, можна навіть сказати – повільні. Мають спочатку все добре обміркувати. Тут вони більше схожі на білорусів...

Я не стримався:

– Але і серед українців вайлуватих досить! Ти вже брешеш та не забріхуйся!

Василь добродушно відмахнувся:

– Не гарячкуй! Чув приказку: «Білорус довго меч з піхов виймає, та вже як вийме – начувайся!»?

Я мовчки кивнув. І хоч насправді приказки цієї я не чув, та вся вікова історія братнього мені краю свідчила про це. Білоруси – справді мужні вої... І події останньої світової війни яскравий приклад цього. Кожен четвертий із білорусів загинув у цій січі... А подвиг Гастело?! А Брестська фортеця?! Мені одразу ж пригадалися друзі-білоруси з якими довелося служити у війську. Справді гарні хлопці... Чесні, порядні.

А Василь не вгавав:

– Але зтям собі, поліщуки – це не лише південно-західні білоруси, чи північні українці... Це – їх прашури, витоки, коріння родоводу. А нині – підвалина нації.

Я розсміявся:

– Та досить, не агітуй. Переконав... Скажи краще, яка головна риса вдачі у поліщуків?

Василь, не роздумуючи, випалив:

– Специфічне почуття гумору. Гумор для поліщуків основа їх світобачення. Зваж сам, люди вони були в цілому осідлі, нікуди не виїздили, жили, як правило, по хуторах. Хіба що дочку у сусідній хутір заміж віддадуть, чи наречену

для сина засватають. А так, за сучасним висловом – повний інформаційний вакуум. А тому у поліщуків століттями виробився гострий допитливий розум до усього нового, чи нетрадиційного. Ну, і як реакція на усе нове, – гостре, дотепне слівце. Та що ж я тобі розповідаю... Ти ж «Поліські билиці» Юрія Збанацького читав? Так ото про поліщуків писано...

Василь усміхнувся щось пригадуючи і повів далі:

– Кажуть у Болгарії столиця гумору – Габрово. А мешканці цього містечка – габровці – стовідсотково всі жартівники. Переконалий, і в Білорусії, і в Україні спавжні гумористи живуть на Поліссі. Одним словом – поліщуки. Слухай, розповім тобі одну билицю, яку мені ще мій дід Прокіп розповідав. Було це ще за часів першої світової війни чотирнадцятого року. Повернувся один поліщук із австрійського полону. Зустріла його рідня на хуторі. Пошанувала, за стіл посадила. А стіл наш поліський багатий. Тут тобі і заєць впольований, і тушена качечка, і бараболька, і грибочки, і городина усіляка... І усе це добро в полумисках посеред столу. Випили самогоночки, як годиться. А потім і до розмови пристали: «А скажи но, Михайле, як там у отій Австрії?». Вояк статечно пригладив вуса і відповів: «Брехати не буду. Государство культурне... Чистота, порядок, дисципліна. Охайно так, усе по своїх полицях розкладено. Один тільки недолік – як сідають їсти, то кожен із своєї тарілки окремо їсть. Ну, як собаки...».

Ми розсміялися. Добрий гумор хороша підмога бесіді. А Василь невгавав:

– Або ще одна поліщуківська билиця: у одного поліщука на хуторі згоріла комора. Пожежу, звісно, гасили усім миром. Ледве загасили. Проте збіжжя все-таки згоріло. Журиться господар... Підходить до нього сусід та й втішає: «Воно конешно, Петре, хліба жаль, але ж іншого боку – скльки ж, до біса, мишей ляснуло. Усе ж легше!».

Я знову розсміявся, а Василь, ніби підсумовуючи видав:
– Ні, Олесю, що не кажи, а поліщуки – то велика сила. На них уся народна філософія тримається.

На тому й порішили.

* * *

Певно, з часом ця розмова і забулася б, якби доля не закинула мене цьогоріч на гостини у одне із невеличких сіл на півночі Чернігівщини. Приїхав, розгледівся... і поки моя рідня чаклувала над приготуванням обіду, вирішив із селом познайомитись. Хоча і нашвидкооч було видко, що тут знайомитись: десятка зо три будинків загубилися в гущаві лісу; вгніздилися на двох вулицях, які збіглися до новенької, відбудованої церкви. Сільрада, магазин... та і все. Ані садка, ані школи... Типові ознаки депресивного регіону, як люблять про це говорити наші державні урядовці.

Але ж яка краса... Яка чарівна природа. Тиша, спокій. П'янке від різнотрав'я та хвої повітря. Стоголося пташиного щебету. А які меди... Радіючи цій нерукотворній красі я попрямував вигоном до магазину. Треба ж пересвідчитись чим глибинка живе...

Втішатися було нічим. Хліб, горілка, такі-сякі крупи, куриво, дешевенькі цукерки і печиво та консерви, які давно вже згаяли свій термін. На цю пору в магазині було безлюдно. Був кінець серпня. Копали картоплю...

Я купив цигарок, подякував синьоокій продавчині та й вийшов на ганок. На колоді біля сільмагу, опершись на ціпок, сидів, висохлий від років, роботи та курива, сивочолий дідок і пахтів люлькою. Я його запримітив ще тоді, коли заходив до крамниці. На моє привітання він кивнув головою та й більш нічого. Тепер же він сам зачепив мене:

– Доброго ранцу, – привітався. – А ти чей будзеш?

– І вам доброго здоров'я. Та я до Хоменків на гостини приїхав. Дядько Іван тітку мою тримає...

– А-а, то ти Вадімов син? Знавал я тваго бацька, Наталченого брата. Йон історіком працевал у Прілуке. Ох, і крепкім палітіком бил. Усьо разумел, усьо паясніті мог. А йона, тьотка твая, Наталка, усьо больш по спадарству. Сядай, пагамонім. Ти па нашему гамонеш? Разумееш?

– Розуміти – розумію, а от гомоніти ще не навчився, – відповів я, сідаючи на колоду поруч із сивочолим співрозмовником. – Мова у вас якась дивна, незвична... Але мелодійна, красива...

– Ета йость. Как гутарім? А как придьотся. І на рускам, і на українском, а то і па беларускі славцо вставим. Усьо смешано, усьо намешано. В общем смесь вишла і усьо. Нема такого чистого, шоб руській, алі українській. Адно славцо русское, іное – українское, а третє – беларуске. Суржик да і толькі. Йоно ужо звиклі.

– Скажіть, а як мені вас величати? – запитав я, запалюючи цигарку.

– Та кліч Васільком Фьодоровічом, або дзедом Васільком. Так усе клічут...

– То добре, Федоровичу, так і зватиму. Воно ж годилося б за знайомство ще й по чарці випити. Ходімте зі мною, тітка, певно, вже й на стіл зібрала, – запросив я.

– Та пабудь хвілінку, пагамонемо. А чарочка, куда йона денітся! – настоював на своєму дід Василь. – Ти скажи, калі житце лепше настане? Завгодей...

– Та настане, Федоровичу, обов'язково настане! Ось хай лише молодь наша підросте, та, що вже після Союзу народилася. Та до своїх рук владу візьме. Тільки треба, шоб до влади люди свідомі прийшли і чесні. Щоб Україну любили... Ось тоді і заживемо.

– Нет, не даждусь... памру, – махнув рукою Федорович. – Йоно конечно добре зачіналось. Отсель недалече, за речкой,

хлопці у Беловежской пущі при палайце* собралісь, па чарке випілі, Саюз разпусцілі... А далече как? То адін, то другой со своїмі устоямі. А жицця нема. Зямлячок наш, Даніловіч, спасіба ёму, падмог. І дарогі паправіл, і церкви адстроіл. А работи нема. Вот в нашэй деревне полсела базаром корміцца. То грібочкі, то ягодкі, то рыбчінку какую в Десне паймае. І усьо. А как жиць?

Я мовчав. Шчо міг відповісти цьому сивому, битому життям і недолею, ветерану, який зносив свій вік у каторжній праці на цій землі і мае доживати в руїні.

Нашу мовчанку перервав сам Василь Федоровіч:

– Та нічаго – видужае. Не такое переживалі. Па вайне вабще жицця не било. Адстроілі.., адстроім і нині. А в палітэке, ано как в том анекдоте, усьо наабарот. От паслухай... Гутарят меж сабой два кума. Адзін другога пытае: «А скажэ, куме, твая карова куріт?» «Та нет, – атвіча другой. – Значіт у тебэ сарай гаріт...»

Ми розсміяліся. Про політыку гаворыці вжэ не сталі. Та й грэць з нею! Якось будэ... Шце трохі погамонілі про погоду, здорав'я та чарівну навколішню прыроду. Коці вжэ прашаліся, я знову запрасіва Федоровіча до абіду. Він чэмно відмовіва, але пообіцав днямі зайці на гостыні. Тіснучы йому руку, я запытав:

– А як же ваше прізвище, діду Васільку?

– Та Полішчукі мы... У нас тут півсела Полішчуків.

У моёму серці вгніздыліся спокій і радісь. Значыць выжывемо!

Лясковічі – Ніжын.

Сэрпень, 2012

---

* палайка (діалект) – багаття.

ПРО АВТОРА

Олександр Вадимович Забарний народився 29 квітня 1956 року у поліському містечку Прилуки, що на Чернігівщині, у вчительській родині. Педагогами були прадід, дід, батько, а згодом сімейну династію продовжив і Олександр, його сестра, донька...

Навчався юнак у міській середній школі №4, яку свого часу закінчила відома українська поетеса Любов Забашта. Вона часто запрошувала до рідної школи своїх колег. Тож зі шкільних років запам'ятав Олександр зустрічі з Андрієм Малишком, Платоном Вороньком, Валентином Бичком та іншими відомими та менш відомими письменниками. Ці зустрічі згодом вплинули на вибір професії. Після закінчення десятирічки юнак вступив до філологічного факультету Ніжинського державного ордена Трудового Червоного Прапора педагогічного інституту імені Миколи Гоголя. Саме там, у літературній студії Гоголівського вузу, якою керував літературознавець Павло Сердюк, пройшов гартування мистецький хист майбутнього письменника.

По закінченню вузу працював учителем, інспектором району, заступником директора з навчальної роботи Прилуцького педагогічного училища імені Івана Франка. З 1992 року працює в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя на посадах старшого викладача, доцента, проректора з навчальної та методичної роботи, декана філологічного факультету.

Захистив кандидатську дисертацію про творчість письменника з української діаспори Василя Барки. Автор 5 навчальних посібників для вищої школи та більше ста наукових публікацій. Відмінник освіти України.

Поет, прозаїк, публіцист. Автор книг: «Пастелі Полісся» (1992), «Лелеки не зраджують» (1995), «До таїни образу» (1997), «Акорди серця» (2003), «За лаштунками літа» (2006), «Стежина пам'яті моєї» (2010), «Калинова сповідь» (2011), «Під знаком білої плями» (2012). «Гршниця» – нова книга письменника.

Член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України. Лауреат міжнародної літературної премії імені М.В. Гоголя «Тріумф» та обласної літературної премії імені Леоніда Глібова.

Для нотаток

ЗМІСТ

Олександр Гадзинський. Грішниця чи занапасниця?.....	3
Олександр Гадзинський. Вірш «До сучасників»	6
Грішниця. Драма на дві дії.....	7
<i>Оповідання</i>	
Ількові тривоги.....	94
Жартівники	101
Поліщуки.....	110
Про автора.....	117

Літературно-художнє видання

Олександр ЗАБАРНИЙ

ГРІШНИЦЯ

Драма та оповідання

Комп'ютерна верстка – Гринь Н.В.

Підписано до друку 03.03.2014 р.
Гарнітура Times.
Зам. № 813

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 7,0

Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавець та виготовлювач ПП Лисенко М.М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 26. Тел. 8 (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК №2776
від 26.02.2007 р.